

CONTEMPORANUL

REVISTA ȘTIINȚIFICĂ ȘI LITERARĂ

REDACTORI

pentru partea literară

V. G. Morțun

pentru partea științifică

I. Nădejde

AȘA A FOST SĂ FIE

Ieră o sară de Iunie, ceriul senin, limpede ca vioara, își sprijinea țermurile albastre pe dealurile verzii; o bură de ploaie curățise, înviesese tot; / cūrcit Ieră cū mai Lmare tăcerea, cu atita făptura păreă mai măreață, muțenia ieī spuneă mai mult.

Pe un povîrniș de deal Ierău așezați Ghinduleștiī, — sat de podgorii; căsuțele joase abiea se zăreau, rar presurate pri'ntre copaciī livezilor; tufele de vie se iveau mășcate din mohorul fraged lin clătinat de vînt.

Aice aveă Casandra o căsuță, pe deal, cîte-vă cirte de vie, un petec de livadă și o palmă de pădure, — remasă zestre de la părinți. Multe serī de acestea s'așternuseră pe satul Ghinduleștiī, frumoase și mărețe, dar nebăgate'n samă de cel măhnit și oropsit. Ieră pe la asfintea soarelui, mătușa Casandra, o femeie roșcovană veștežită de muncī și scîrbe, torceă pe prispă cu furca la brîu, fusul sfîrfeă mereu ca un prîsnel, iea imbălă și oftă: Ieră zbîrcită, trecută înaintea de vreme, căci bătrîneța-i harnică și răpede îndrăgește pe cel ce suie vieța țirîș-grăpiș. Soarele se prăbușise de tot după deal, în locu-i se'ntindeau pîlcuī roșii arămiī, aurite pe la mărgeni, păduī mărețe de jeratec ce'ți luau vederea ca para focului. Casandra nu vedeă nemic, în sufletu-i se înlănțueau

necazurile, le depănă mereu în minte cum depănă fuitorul pe fus. De la o vreme se depărtă de casă strigînd.

— Fa, Măriucă, unde sînteți? Vin de-aruncă amî ceaul de mămăligă.

Și îeiar se apucă de tors; cu cît gîndul o frămîntă mai reu cu atîta mai răpede îmbălă și fusul. Măriuca, o tetișoară de vre-o șei-spre-zece ani, bălaie, cu fața pîrlită de soare, venea răpede spre casă aducînd niște haragi.

— Doamne, fată, încotrî apucați vă îezeriți; numai după moarte ați fi bune de trimes. Pune ceaul, aruncă și niște borș cu buruiește; dar vezi cît mai răpede, acu-și vine bețivul ceala, veni-i-ar numele! și nu ne mai tiencește mîncarea. Nu te codi că m'am săturat să vă car mîncare prin tufe. A spus Ilie că l'a văzut la crîșmă cu haita ceea: îerau cleiî amîndoi, plătească-le dumnezeu!

— N'ai grijă, mămuță, mîncare de-ar fi, cît ai bate'n palme îi gata.

BCU Cluj / Central University Library Cluj
La puține bucate, puțînă osteneală. Măriuca așită focul afară, luă o oală din prepeleag, o suflă și puse borș din puțînă.

— Par' că-î apă! Ce să-î fac? După Irina ceea nici o dată nu-î borșul acătărilea.

— Pune și tu o mîna de perje, las' că de-a fierbe se mai acrește, numai răpede: acu-și înoptează și n'avem gaiță nici cît ai pune într'o liuleă.

N'a trecut mult și mămăliga răsturnată pe fund împrăștieă un abur des ca o ceață de toamnă. În mijlocul mesei puse strachina cu borș, aduse patru lingurî de lemn și masa îeră gata.

— Iei mămuță, zi că nu's harnică. Fug să-î strig pe cei din deal.

Flămînzilor nu le trebuie multă poftă, peste cîte-vă minunte veniră tus-trei. Ilie, flăcăul, ca de vre-o două-zeci și cincî de ani, mijlociu la stat, cu fața roșcovană, cu ochii verzi, cu fața încrîștită, ras, cu mustețele mari, tufioase, păreă mai bătrîn de cît îeră. Irina, fata cea mai mare, venea mai în urmă cu sapa'n spate.

— Mamă, n'a venit aceala de la crîsmă? zise Ilie încruntat.

— Nu, măi băiete, noi muncim și țel bea; noi țalim, țel chefneste; proastă parte am avut pe lumea asta!

— Hei! doamne, cum nu dă țel peste om. Știu țeu ce i-ar trebui; că țeu zeu m'am hrănit, mai că-mi vine să mi țeu lumea în cap, de cît să dau într'un păcat.

— Voi numai de doi trei ai și v'ați lehemetuit, dar țeu, se-raca, de atîta amar de vreme? Hei, doamne, ciolanele mele toate sîs dumicate de bătăile lui; cînd țeram mai tînără mă bătea așa cînd o luă în cap, i se năzărea ce-vă la vre-o petrecere; gîndeam și țeu: „dă, așa-î bărbatul pân' nu și-a da'n teapă nu poate“. Mă mai jeluiam mămucăi, D-zeu s'o țerte; țea-mi zicea: „Las', fată, a mai îmbătrîni și i-a veni minte. Ce să-î faci? Așa ți-a fost parte“. Și țeu văd că la bătrînețe a 'nnebunit de tot: că de-î bat ori de-î treaz, tot hursuz; ales de cînd s'o îngurluit cu muțerea ceea, îi pară de foc. Ca mine îi vremea secerei, ne scoate cîoco-țul cu harapnicul; munceste Casandra pentru banii ce i-a băt băt țel cu haita: că țeu n'am văzut para chioară. Una proaspătă am aflat: i-a luat și cațaveică!

— Crezi că's nebun să țes la muncă? Ba măcar de-mi dădeă partea mea de pămînt să fiu și țeu în rînd cu lumea, strigă Ilie.

— Stringeți fetelor masa și opriți în poliță o bucată de mămăligă, numai să nu fie cîupită, știți cît îi de năzuros mango-situl ceala. Toarnă și borșul în strachină. Par' că-î flămînd? De cît să ne cate pricină: îl pune cățeaua la cale!

Amurgise de-a binele, mirosul țeilor din deal se 'mprăstiese tocmai în vale, greerii neadormiți se 'ntreceau unul pe altul; privighetoarea începuse a-și smomi soție, și natura statornică și veșnic aceea-și părea veselă celui voios, duioasă celui măhnit, obosită și somnoroasă celui ostenit.

Fetele, deși tînce și zburdalnice, adormiseră pe prispă, gîndind la ursitorii din poveste. Ilie mai grijuliu oftă din cînd în cînd; țear Casandra clipecă, pe cît visă, pe cît gîndeă: ce să facă cu două fete mari, ca două pîetre de moară? Intr'un tîrziu s'auzi atratul cînel sî.

— Tacă-ți liopa, șarlă; nu mă cunoști? Auzindu-î glasul
 Casandra sări friptă.

— Dormiți! De somn nu vă satură Naiba! Poate să fure
 cine-vă și prispa de sub voi! Ce dugliși împărătești! Curat vorba:
 ardeee caasaaa măăă Hei muiere, n'auzi? Ai pîerit?

— Auzi-te-ar binele mamei, ce-ți trebuie?

— Iea-ți sama cu cine vorbești, aprinde lumină să te vad
 ce țiești: drac ori om. Așă s'așteaptă bărbatul? De cînd te șmo-
 tresc oare că muiera să steie smirna? De mîncare, că te sfăr-
 bucăți, cu mine nu hopșești! (scrișnește din dinți). Mișcă mai
 îute, nu mă stîrni că-ți toc carnea sârmale; încaltea tot de una
 mi-î. Luî m'am juruit, îel să aibă parte de mine!

— De te-ar lua 'ncaltea! Și-ar face chiar pomană!

— Haî, haî! muiere.

Toader întră clătînîndu-se'n casă, cît pe ce să cază de prag.

Cassandra aprinde gaița, îi pune pe laiță fundul cu mămă-
 ligă și strachina cu borș. Toader începe a-l pitroci cu lingura,
 mîna-i tremurâ, îea mămăliga, suflă greu.

— Da,... dar... cu ce-î?

— Nu'l vezi? Cu buruîene!

— Borș cu buruîene! Dar ce? Îi zi de sec?

— Cere carne acolò unde duci baniî; ori poate ți-a pus ti-
 căloasa ceea vre-o bucată prin sin.

— Tu țiești ticăloasă, mangosit'o: aceea-î gospodină, nu țiești
 nici la degetul îei cel mic.

— De unde să fiu! Ieu nu rod taraba crîșmei: muncese ca
 să aibă ce bea un ticălos.

— Muiere, tacî muiere, că zeu te paște un păcat.

— Cum să tac? Nu vezi, păcătosome, că fetele-s mari, cine
 le-a luă, mai bine te-ar trăsni din senin!

— Muiere, pe legea mea, te îeau acu-și de gîte și 'ți dau o
 tărmozală de-î pomeni și țița care-ai supt'o, știi că nu-s prea dus
 la beserecă.

— Dar, plătească-ți d-zeu! De ce nu te trăsnește să te facă
 țândurî ca pe Leonte Ciobanul?!

— Uităte mușterea! Ieu nu-î fac nemică și Țea mă blastămă! Dar ce-s Țeu, bărbat ori oghelă? Iean așteaptă!

De-o dată se răpede, o apucă de cap, o izbește jos și începe a o lovi cu picioarele în piept, în cap, în coaste: n'alegea. Casandra țipă de câte-vă ori și sîngele o năbuși pe nas și pe gură. Ilie auzind gilceavă se trezi; cînd auzi pe mă-sa strigînd: „săriți, mă ucide hoțul“, dădu busna 'n casă. Și răpede îl înșfacă pe Toader de piept și'l trîntește pe laiță: îi vîu capul cînd se lovi de părete.

— Nu ți-î rușine ghîuj bătrîn!

— Ce vraî, hoțule, ce ai tu cu mușterea mea?

— Ce am? Mi-î mamă și nu vrau să-te mai vād ucigînd'o mai reu de cît pe un cîne.

— Bagabontule, să-mî lipsești din casă! Nu vreau să te mai țin.

— Nu-î mai ajunge să faci asta! Is vagabond că Țeu muncesc și d-ta bei cu niște rele? Să-ți fie rușine de bătrînețile ce porți!

— Tacî, netrebnicule, pîei di'nuintea mea ori te bat țol.

— Cearcă, de ți s'au urit zilele. Helbet! tot o moarte am să mor!

— Mangositule, cum, ai sări la mine? Te-ai încumăta să dai în tată-tu? Să-ți sece mîna în ceasul ceala chiar! Ce crezi tu? Nu mă tem de zece ca tine, gălbăgiosule, sfrijitule!

Și de-o dată se răpede, îl apucă de cap și-î dă un pumn în piept. Ilie, vînjos și puternic, îi înșfacă mînele ca 'n clește, îl răstoarnă pe laiță și 'ncepe a-î da ghionturî.

— De aiștia'mî iești, măi bade; bătaie'ți trebuie? Să-ți dau Țeu ghioldumuri ca la meliție, numai să icnești. Ieu aștept să-mî dai pămînt și tu mă bați? Vraî să mă ucizi ca pe mama? Nu-î destul că-ți muncesc ca un tont?

Casandra, văitîndu-se, începù a-î zice: „Lasă-l dragul mamei!

— Valeu m'a gătit hoțul, tot chiteam să-ți dau câte-vă prăjinî, dar de-acu nicî o palmă. Înțelegî tu, măi hoțule, măi criminalistule, du-te la muncă, nu cum-va ți-oîu da de-a gata; dar ce iești orb,

olog? Am să dau cui știu Ieu, și eu gustul mieu, să vă întindeți ca șerpele că nu vă dau; cu limbă de moarte am să las altora tot. La slujbă trîntori, pe rudă, pe semîntă!

— Să nu mai ajungi! Să te încremenească maica domnului în ceasul ce-î vra să dai tu pămîntul muncit de mine și de copii.... tuturor lepădăturilor.... zise Casandra.

— Ba îți pieri voi de cîudă și tot pe-a mea are să fie. Ieu, bre, Ieu, mangosiților, îs stăpîn aice!

— Ba iești nenorocirea noastră, iești rușinea casei; uit-te i se 'ncearcă limba'n gură.

— Hai, hai acu-și vă turtesc în bătaie; să mă cunoașteți voi cine sînt. Pîriți, sătane, di'naintea mea.

Și se lungi pe laiță: somnul și beția îl doborî.

— Sătană iești tu, zise Casandra ieșind pe ușă. Ilie ieșise mai de mult.

— M'a gătit tălhariul, zise Casandra, culcîndu-se pe prispă.

— Dă, ai zis să-l las, ți-î milă de-un cîne.

— Of, dragul mamei, tare's amarită; Iel nu-î nici tată nici gospodariu; n'am visat dragul mamei, ce-am s'ajung la bătrînețe! Cînd să mă bucur că sînteți mari, să mai scăp de grijă, Iel uit-te ce face. De-ar da o boală, de și-ar face samă că am scăpă.

— Cu mine să nu șuguească, nu mi suflă Iel mult în borș: orî îmi dă pămînt. . . . orî știu Ieu ce-oîu face. Iel a stat pe cuptioriū, nu ca mine în buza tunului; lui nu i-au vîjiit ghiulele la urechi, nici nu l'au mîncat vîermii de viu ca pe mine și-acum îs vagabond, îs hoț! Incaltea hoț am să mă fac. . . . Iei! dacă aista îî mai rea letină de cît Turciū pe cari i-am trimes peșcheș lui moș Scaraoschi.

— Ieu, mamă, îs hotărit orî mă duc în lume orî îmi fac samă orî îl sfîrșese pe dînsul.

— Dragul mamei, la tine mai am o leacă de nădejde; de tine să mai teme nelegiuitul; de nu-î fi tu, ne ucide, ne aruncă pe drumuri. Iel ce dorește?

— Nici așa nu mai pot să-î fiu tot hargat, m'au hrănit

vezî singură că să-mî deie și mie parte din pămînt, niciî gînd n'are. Chiteam și ieu să mă'nSOR. Cît am să stau așa? Dacă ai vrea d-ta ieu ți-ași spune leacul; de sucit gitul ca la un puiî de de găină și pace.

— Dă, bine ar fi! De cît mare cumpănă, greu se face. Despre păcat nu mai poate fi vorbă; iel își face ris de noi de toți: reb-dăm patru pentru unul.

— Păcat? Păcat ie că'l lăsăm să trăească. Aista-î om? A-ista-î cîne, liftă spurcată! Diavolului s'a juruit.

— Știi una, măi băiete, la bariera Socolei ieste o cărturăreasă de'ți gîcește tot, spune cît ai să trăești, ce cumpene ai să petreci, ce dușmanî te pasc. Mă rog spune măi bine de cît un zodieriî la care am fost cînd ieram tînără. Bun ieră și-a-ceala, tot ce mi-a spus s'a împlinit. Să nu te gîndești, mi-a spus c'am să am trei fete și un băiet și drept așa-î: cel ce l'am pîerdut trebuie să fi fost fată; mi-a spus că am să am scîrbe la bătrînețe. Mîni cînd s'a mijî de ziuă pun ieu la căruță și mă răpăd, tot am de vîndut și un val de pînză, n'avem în casă parachioară, să vedem ce-a spune; de mult mă tot bat cu gîndul.

— Dă, poți să mergi, de cît ieu știu una și bună, trebuie să ne mîntuim de dînsul; iel face a moarte, și-a urit zilele. Mai bine nu-î mai dădea d-zeu orî dracul copiî. Cum au unî noroc Ți-î mai mare dragul cînd îl vezî pe Morariu cu fecioriî lui: pe toți i-a pus la cale; ce-a fost al lor le-a dat, i-a însurat și's în rînd cu lumea. De cît n'ar avea omul noroc, măi bine n'ar aveă nici zile.

Casandra ofta cu jale, somnul n'o prindea de loc, val vîrte o munceau gîndurile; noaptea îi pără an; într'un rînd, ieră cît pe ce să ațipească, atunci o înfioră țipetul unei cucuveaue. Nu m ul după asta Ilie începu a bîîgul: „Am să te răpun, . . . pămîn îmi dai orî ba? Uî'te coleă cît ai clipi te îvîrtești ca un puiî de curcă, . . . m'am juruit dracului . . . de-amu tot de una mi-î“. Pe urmă începu a geme.

— Ilie, Ilie, D-zeu cu tine, trezește-te.

— Bine că m'ai trezit. Am grăit ce-vă?

— Spuneai nu știi ce. Mare noapte! nici că se ivește ziua. Valeu, ciolanele mele, tare-s zdruncinate!

A doua zi Casandra cătă un vâlișor de pînză care iera mai micușor, îl puse în traistă, înhămă ȳeapa la căruță și porni. Toader nu se amestecă în trebile și schivernisala femeii; ȳea țesea, vindeă, cumpără ce trebuieă în casă, se 'mbracă pe dînsa și pe fete, ȳel nu lua batîr un tulpan: adesea Casandra se jeluea: „Parc'așî fi vădană, așă nu vād nemică din mîna lui, încaltea de nu-î ar muri mulți înnainte să-î moară! Ales de cînd s'a legat pricopsita ceea de dînsul un chibrit n'aduce la casă“.

* * *

Cînd soarele se iveă roș înbujorat de după deal, Casandra iera la șleah. Mirosul ȳerbeî cosite, ciripitul păsărilor, recreala demineței te trezeau. La dreapta se 'ntindeau dealurile cu podgorii; la stînga șleahului, hăt la o parte, vedeai ȳeazul Ciuntului în' ale cărui vălurele se răsfrîngeau razele soarelui, de' făceau să semene a un pește uriaș cu solziî de aur.

Casandra le privea pe toate, dar gîndurile nu-î lăsau răgaz să le vadă. Mîntea îi iera la vrăjitoare. Nerebdătoare lovea ȳeapa cu bicîușca:

— Haî mai răpede, haram, mergî și par'că tot pe loc stai. Uî'te n'am trecut nici coada ȳeazului!

Pe furiș vorbele lui Ilie îi zădărau mîntea, multe îi treceau prin cap. Cum a ajuns în tîrg de-adreptul s'a dus la negustoriul la care mai vînduse pînză; se 'mpacă și o dădū. Mai avea niște ouă, le dădū și pe acelea, se răpezi prin hală, luă vr'o două dimerlii de făină, niște pește sărat, o leacă de gaz. La crîșmă se'ntilni c'o femeie de la un sat megieș. Casandra, ca mai cuprinsă, o pofti să cîinstească ceașcă de rachiu.

— La mulți ani, cumătră, bucurie și cele ce dorești să se 'mplinească!

— Să te-audă D-zeu, cumătră, că de-o bucată de vreme, tare mî-așin scîrbele calea. Știi de la nunta lui Meriuță: or fi

trei ai la Sîntă-Mărie, de cînd nu mai am zi bună. Haîta de Marghîoală i-a dat singură un păhar de vin; par'c' o văd cum se hlizea și i-a zis: „Haî, cumătre, să ciocnim amîndoi. Ce stai așa pîșin? Te teme cumătra Casandra?” A început apoi a chicoti și-a necheză ca o îcapă. Ce i-a pus într'însul, nu știu; dar chiar de la masă, sor'o, unde prujea omul mîeu cu dînsa, unde-î făcea cu ochiul; ba l'am zărit chiar pișcînd'o. Ieu din ceasul ceala, așa mi-am pierdut curajul; că par'că îeram la mort, nu la nuntă. De-atuncia, fată, ieu nu mai am zi bună.

— Ai văzut d-ta ce vrăji au ticăloasele de farmăcă așa bărbații! Ucigă-le crucea, nî'te ieu is bătrînă și nu știu a stinge niște cărbuni.

— Amu de-un tînăr nu ți-î cîudă, dar așa om bătrîn, cu fete mari, cu flăcău holteiū. Am petrecut o tinereță și ieu nu l'am zăpsit măcar tușind o femeie. Și-amu să nu crezi, atîta i-a furat mîntea că stă cu dînsa toată zinică la crîsmă; n'are nici rușine de oameni! Cîte'n lume găsesc azvîrlite. Intr'o sara mi-a trimes o broască, îeră cu gura cusută: de trei ori am rînit'o afară, de trei ori a venit înapoi; pîn ce-am chemat pe moașa Bălașa, de-a descîntat'o și-a menit'o pe capul celei ce-a trimes'o.

După ce și-au mai spus nevoile și au mai vorbit de una de alta, ca femeile, și-au luat ziua bună. Casandra îeră grăbită, voeă să fie cea di'ntăiū la vrăjitoare.

Intrebînd de unul și de altul a dat peste Ruxanda vrăjitoarea, Țigancă bătrînă care aveă un bordeieș pe aproape de bariera Socolei.

Cum a intrat în lăuntru, Țigancă a privit'o lung și pătrunzătorii.

— Buna demineața!

— Mulțămim, puîcuță.

— Mă rog, să nu te superi; d-ta îești Ruxanda vrăjitoarea? Am venit să-mi spuî cîte ce-vă.

— Pe ceas, puîșorule, au să ne zică de minune. n'am gîcit încă nimăruî, numai de-aî fi bună de saftea.

Gîcitoarea luă de pe horn o păreche de cărți slimoase de se lipeau degetele de dînsule ca de smoolă, privi de cite-vă ori țintă în ochi pe femea, pe urmă răsfoidind cărțile scoase dama de verde și i-o dădu.

— Ține, sor'o și menește, numai vezi gîndește bine și cu toată inima la ceea ce vreai să-ți spuie cărțile.

În vremea asta vrăjitoarea tot prefăcea cărțile, boscorodind ce-vă și uitîndu-se țintă la femea, parcă să i pătrundă gîndurile menite cărței, pe care femea o ținea cu evlavie la gură. În sffrșit îi întinse cartea.

— Na, taie singură, să vedem ce ne prevestesc.

Cassandra cu cucernicie ne mai pomenită, despică încetișor cărțile din mîna vrăjitoarei, privindu-le cu lăcomie, parcă de la îele îi atîrnă fericirea vieței și cu nerebdare le aștepta graiul. Vrăjitoarea caută cele trei cărți din față.

— Hă! veste mare la o vreme de sară. Un om oacheș stă să-ți cază'n casă cu sumedenie de bani. Ai vîndut ce-vă, de ai se îeî atîția bani.

— Niște lăicere am dat unui negustoriu și încă nu mi-a adus banii.

— La spate, dar bine că i la spate, o femea oacheșă te paște, îți vrea mare reu, te-ar sorbi într'o lingură de apă, de cît d-ta dai la spate scîrba ceea; de-amu să vedem ce spun la șir.

Și răpede începî a le îușira rîud, rînd. După ce le isprăvi, se uită lung la femeie pe urmă la cărți, dădu din cap și zise :

— Omul ist de pică și femea yeast' oacheșă îți stau hojma cu patimă, te pasc să te rupă nu alta și doar ți-s aproape, vecini ori rude, de cît d-ta ai să-i biruești, îi calei cu picioarele.

Femea oftă.

— Așa-i c'au nemerit, cărțile spun tot ce-a fost și ce are să fie.

— Privește ici: sara la așternut îți cade un om bălan cu veste strașnică; d-ta pe cît ai să te scîrbești, pe-atîta ai să te bucuri. Bani îți cad și'n față și'n spate. Cine îe, nu știu de cît

văd că un om roșcovan îți vrea binele, îți aține calea cu vorbe bune și cu bucurie.

Țiganca numără pân la a noua carte pieziș și curmeziș :

— Vezi. Ți cade o cumpănă, de cît omul ăst roșcovan o ridică, stă val vîrtej pentru d-ta și doar nu ți-î străin.

Privi țintă pe femee.

— Nu cum-va ți-î fecior? Ți mai cad la casă oaspeți, adunătură mare de oameni; îi fi avînd fete, or fi pețitorî. Are să fie bine. Amú ți-î inima îndoită, iești supărată, nu știî cum s'or dezlega lucrurile; de cît n'ai habar, toate au să se curme bine, mai tîrziu, dar ai să biruești dușmaniî.

— Da gîndul omului de verde are să ieasă la capăt bun, zise femeea, privind cu nerebdare pe vrăjitoare.

— Hă, dă, Iel are multe gînduri în cap, unul mai ales îl mistuie că nu știe cum va ieși la capăt, de cît tot are să biruească, îi eu noroc.

— Vra să zică are să ieasă bine, zise Casandra cu glas în-nădușit.

— Uit-te îi cade 'n fața bucuria cea mare.

Casandra desnodă un capăt de tulpan, dădu unei-zeci de bani și ieși zicîndu-î: „cîștig bun“.

* * *

Se 'ntoarse la gazdă, își lua căruța și porni. Acufundată în vîlmășagul grijilor nu vedea nici n'auzea nemică, gîndurile se 'n-nodau unul de altul. Prevestirile vrăjitoareî, vorbele lui Ilie, o zbuciumau, dar nici gîndului n'ar fi voit să distîinuească planu fecioru-su. Il știea pe Ilie încă de mic năfîng, îndarăptnic și nemilos pentru cine l'ar fi năcăjit. Singură țear își zicea: „In ce primejdie se vîră mititelul! Fie în capul celui bătrîn! De-ar fi un tată ca lumea cine i-ar dori reul. Fete mari, nime nu le întrebă, băietul n'are cu ce se 'nsură, Ieu nu-mî simt ciolanele de bătăi. Ba zeu, și-ar face o pomană cine l'ar ucide ca pe un efne turbat; leacă de păcat n'ar avea. Și doar nu-î dă diavolul gînd să se spînzure, să se înnee! . . . Doamne, maica d-lui, apără pe băiet

și iertă-l că nu-î vinovat. Și așa tilcuindu-se cu gîndul ajunse a casă. Ilie stătea posomorit pe prispă.

— Da unde-s fetele, ați mîncat ?

— Hei ! am și flămînzit din nou, îele prășesc în vie.

— Da, bețivul ceala ?

— Cum s'a sculat, a băut borș din puțină și-a pornit la că-țeaua ceea, se vede.

— Să-l bată lacrimile mele.

— Nu-ți mai strica lăcrimile, de-acu mult nu calcă îel Iear-bă verde. Ce ți-a spus vrăjitoarea, n'ai dat parale de geaba ?

— Hai în casă : știî vorba : păreții au urechi și gardurile ochi. Deshamă întăiū, dragul mamei, și scoate sacul cu făină. Casandra luă traista din căruța și merse în casă.

— Iei? îi zise Ilie, viind răpede și stînd pe laiță, Iera obo-sit parcă nu dormise toată noaptea. O grijă mare îi seca toate puterile.

— Mi-a spus bine. A zis că te bați cu 'n gînd și nu știî să-l isprăvești orî ba, da că să nu stai la cumpeni: toate au să-ți ieasă bine și pe plac ; îți cade bucurie în față. Ne cad bani și adunare mare de oamenî, puțină scîrbă la vreme de sară de cît o calc în picioare. Mi-a spus despre bețivul ista, despre muțerea ceea c'ar vrea să mă răpuie și să mă păzesc. Cine știe, măî băiete. Ie în stare să ne otrăvească pe toți, ca doar ar rămănea în toate, în muncușoara mea de două-zeci de anî. Of! of! mult am amărit și-am chinuit, voi Ierați micî și Ieu robeam, cu plodu 'n brațe și coromîsla 'n spinare căram sara apă, cu șelele rupte de prașilă și muncă. Lăcrimile o năbușiră.

Ilie cu ochiî încruntați tăcea. Par' că năduvul maică-sa îl ușura, îi dădea mai mult curaj.

— La urma urmei tot deuna mi-î : orî să mă duc în cotro m'or duce ochiî orî să sfîrșesc cu dînsul. Nu mai pot prăvi cele ce vād.

— S'o bată pe dînsa focurile cum mă arde pe mine grija și amarul ; să nu fie fetele Iestea mi-ași lua lumea 'n cap, dar așa's

legată, ce să fac. Și cînd te gîndești că Irina împlinește la Sînzienii două-zeci de ani. Cine vine să-ți ceară fata, cînd capul casei împlă numai în beții și reuțăi?

— Da nu știi încă una, după ce s'a sculat, a îmblat morțiș să descuie lada: meru îmi făcea treabă să merg în vie; pe grindă, pe horn, peste tot locul a căutat cheea; la urmă voea s'o strice cu toporul, cît pe ce să ne 'ncăerăm la bătaie. Și nu știu întru cît îi stătea, ȳeram hotărit să-l gătesc. Mai ales c'am auzit vorbă că mușerea s'a lăudat că are să poarte cămeși țesute de d-ta.

Cassandra se 'ngălbeni, mai nu putea deschide gura să se re-corească blăstămînd.

— Nu-î chip, nu le mai pot rebda! Ca mîne mi-a aduce-o și'n casă, ne-a pune s'o slugărim! Nu-î ajunge că tot banul acolo îl duce, că de ȳea parale pe must orî pe caș, noi nu le vedem de's albe orî negre! Postim și zilele de frupt, da ȳel bea și mînîncă eu haita. Ar vrea să-mî care și pînzișoara! Ar vrea să-mî ȳea zestrea fetelor, țesută cu mîna mea!? Uit'te mi-a ȳeșit gheb în spate stînd la stativă. Uff! unde am otravă, să i-o dau cu mîna mea?

— Lasă-l pe mine, dacă-ȳ așa vorba, mai bine să-l adăp de cît să-l hrănesc.

— Doamne, dragul mamei, în mare cumpănă te puî. De cît ce să facem? Nu mai avem chip de hălăduit. Dar cum ai face să nu se afle? Vezi lumea ȳi a dracului: pe noi nime nu ne căinează; cînd mă ucide, nime nu sare să mă scoată; dar pentru dînsul îndată or să înceapă a cîrti și a căuta.

-- Hei las' să-l caute: nu-s ȳeu prost! Știi fîntîna Prădoaei: ȳe părăsită și ȳe tocmăi lingă șleah pe unde vine ȳel de la crîșmă. Cine are să poată ști de nu s'a înneecat singur? Fiind bat i-a venit așa un chef! Omului bat ce nu-î trece prin minte? Orî te'ȳ înneca singur orî te-or înneca alȳii, tot înneecat morî, apa nu lasă urme.

* * *

Sara, ca de obicei, Mariuca veni mai înainte aducînd și o cofiță de cireșe.

— Uit'te mămuță, am cerut la Paviloaea niște cireșe, ziceai că ȳi-ȳ dor de chiselîță.

— La noi nu's de feliu ?

— Una de zare nu-î și doar floare a fost cît lumea.

— Măriucă dute și Iea din poliță o bucățică de pește sărat, pune-o la fiert s'o mîncăm cu mojdeiū, fmî spînzurā inima de foame, frate-tāu Ie în vie ?

— A fost pān' mai mainte, pe urmā a spus cā se duce la crîșmā sǎ-și Ieie tîntiun.

În vremea asta soarele asfințise de-a binele, ceriul albastru și limpede se'ntindea ca o pînză sprijinit pe verdeață întunecată a dealurilor, spre apus o roșeață aprinsă țermurea albastrul cufundîndu-se după dealuri.

— Ce mîndru de roș Ie ceriul, mămuță, Iea-așa sǎ-mî faci o rochie, iți fug ochii.

— Se uitā soarele innapoī, are sǎ vremueascā, de n'ar ploua pān' om stringe finul.

— Mămuță, da cercei mi-aī cumpărat ?

— Sǎ te uitā reul fatā, cum te-am uitat Ieu.

— Iei vezi, așa faci tot deauna.

— Fugi tare la poartā! Vine vaca, nu cum-va s'o mai scǎpați în grădinā.

Innainte de-a amurgi s'au adunat cu toți în jurul māsutei rotunde, rupînd cu galoutonie din hriuca de māmăligā și întingînd frumușel în mojdeiū, luau cu economie cîte-o țandurā de pește. Flămînzī, mînceau cu atîta poftā și lācomie în cît ar fi dat gust și celui mai ghiftuit de toate bunătāțile ; dulāul hîrîea din cînd în cînd, dîndu-le a înțelege cā-ī și Iel pe-acolo. Ilie tǎcut și gînditoriū nu zicea o vorbā.

— Doamne, bādîțā, par-cā tot iți ninge și'ți plouā, așā nu ne mai spuī nemicā, zise Māriuca.

— D'apoī mie nu-mī zburdā ca vouā!

— Ieaca mǎi, da ce'ți mor copii de foame?

— Ilie aī fost la dugheanā, bețivanul ceala Iera acolo ?

— Mi-a spus Ungureanu c'a fost mai innainte a luat un șip de rachiū și s'a dus.

— Duce s'ar duce să nu se mai întoarne, să-mi aducă numai semnul.

— Mămuță, zise Irina, să propesc o bucățică de pește?

— Pește? Otravă și venin, da oare am nebunit, îel de are un pitac îl duce mușterei celeia și noi să ne rupem bucățica de la gură?

— De n'a găsi nemic, ne ucide.

— Mîinecă și tacî; noi muncim și îel bea și chefuește, o dată 'n lună ne îndulcim; șoriceasă de-ași avea să-i propesc cît de multă.

— M'am întîlnit cu Vasile a Petroaei și spunea că l'a văzut la curte: voea să se angajeze, zise Ilie posomorit.

— Ucigă-l sfîntă cruce, va să zică ne-a înglodat și pe la anul.

— Nu; i-a zis ciocoiul să vie treaz nu bat.

Abiea'și făcuseră cruce după masă, dăduseră și lui Balan un gălățuș de mămăligă, cînd ieacă și Toader, nu de tot bat, dar în doi perî, cum îe mai bun de sfadă.

— V'ați îndopat, hămisișilor, vă lua Naiba să m'așteptați? Să nu fie mîncare că îeu 'i-s popa.

Măriuca sări și-i aduse mămăligă și niște chiselită.

— Asta-i mîncare? Ce s îeu pore să mîinecă lături? N'auzi mușterea? Cui grăesc? Ți-a luat Nichiduță glasul?

— Ai adus ce-vă mai bun să-ți dăm?

— Nu hîrîi.... ai fost la tîrg, ai mai părădnit ce-vă de prin casă, și n'ai luat un pește ori o carne? Mirosea usturoiū. Cum, ați mîncat chiselită cu usturoiū? Cu cine vă treziți? Să-mi dai parale mă duc să beau în ciuda voastră.

— Ce parale visezi, ai turbat?

— Nu? așteaptă să-ți aret îeu.

Cassandra fugi după niște maldurî de stuh și de-acolo în huciū. Toader se răpezi suduind; ne putînd'o ajunge, luă toporul de la trunchiū.

— Așa? nu's îeu stăpîn în casa mea; da ce's: hargat ori bărbat? Mușterea vinde, desface și îeu nu văd lețcaie! Las, mă!

bade, mai bine oiū vinde ȧeu. Zestre? Cuī trebuie zestre sǎ-șī facǎ, am sǎ beu și-am sǎ mīnīnc tot, sǎ vedem n'am sǎ vǎ scot din vizunie, n'aveți sǎ vǎ luați lumea'n cap, cīnd or fi pǎreții goi? Uit'te mǎ! Sǎ țin ȧeu patru jomiri! La slujbǎ, crucea și D-zeul vostru!!

În vremea asta Ilie stǎtea pe prispǎ înneecīnd nǎduvul în sine, dar cīnd îl vǎzu cǎ ȧea toporul și merge'n casǎ, își ȧeși din țīținī și se rǎpezi dupǎ ȧel.

— Ce vraī, hoțule, poate n'am voie sǎ-mī stric lucrul mīeu? Ce-ī în casa mea ȧe al mīeu: un capăt de ațǎ n'am sǎ vǎ las.

— Sǎ nu puī mīna pe ladǎ, zisē Ilie scurt și rǎstit.

— Bre! da cine ȧești tu sǎ-mī poroncești? Piei netrebnicele! Sǎ-mī lipsești din casǎ!

— Dǎ-mī pǎmīnt ș'oiū lipsi, doar de la șapte anī fīți muncesc.

— N'aī plătīt nicī mǎmǎliga, pǎcǎtosule. Pǎmīnt! mǎǎ! la țin-terimul jidovesc la badea Ivon. Prost așī mai fi sǎ dau; munciți ca mine.

— Da cine muncēște oare, nu noi?

— Mie nu-mī trebuie, mergeți de munciți la strǎinī. Lac de-așī aveǎ, broaște se string. Zicīnd asta se rǎpezi cu toporul spre ladǎ.

Ilie îi dǎdu o hrīncǎ și-l prǎvǎli pe laiță.

— Hoțule, vreī sǎ mǎ ucizi? Iean așteaptǎ? — Și ridicǎ toporul sǎ-l loveascǎ.

Ilie îi înșfǎcǎ toporul din mīnǎ.

— Te-aī îmbǎtat, culcǎ-te; nu-ī mai ajunge sǎ cari pe la muțerī pīnza țesutǎ de mama!

— Ticǎlosule, aī sǎ mǎ oprești din casa mea sǎ ȧeu ce-mī place? Las, mǎi bade, te scot ȧeu mīnī cu vǎtǎjei din casǎ; sǎ vedem țī-s datoriū ce-vǎ.

— Rușine, om bǎtrīn! ȧești tatǎ, în loc sǎ-ți puī copii la cale, îmbli cu toate muțerile. Crezi cǎ plodul ceala îi al d-tale! Cine știe de unde l'a prǎsit, prin ce tufe. Te-a fermecat ticǎloasa; sǎ-ți desbraci copiii pentru'n boz, pentru'o lepǎdǎturǎ.

Toader se rǎpezi și-ī dǎdu o palmǎ lui Ilie peste obraz, Ilie îl înșfǎcǎ de git și-l izbi pe pat.

— Așa-î vorba, mă bați, nici gând n'ai să-mi dai pământ? Mă tem că nu-î aveă mult parte de iesel. Să nu puî mîna pe ladă că-ți sună coastele.

— Vă ucid: să pîeriți cu toți; tot pe-a mea are să fie. Am strădănit destul pentru un hoț ca tine, am gust să trăese pentru mine.

— Necinstești bătrînețele, te-a nebunit tîritura ceea.

— Bine-a făcut; plesniți de cîudă, ca pițigoinul, dar n'aveți ce-î face.

— N'am ce-î face? Helbet, om îs: am să ți-o prind și am să-î taiu cozile, am să-î mai trag și-o sfîntă de bătaie, de are să pomenească și țița care a supt'o, și-am să-î dau drumul numai în poale prin mijlocul satului, ziua 'n amieaza mare!

Toader se răpede și'l înșfacă de cap.

— Și mă stăpînesc Ieu, dar nu-î chip; lasă chica, doar nu's ține să mă las bătut! Nu?

Ilie începe a-î da cu ghionturile pe sub coaste.

— M'ai gătitu! Mă duc la primărie; v'rai să mă ucizi în casa mea, hoțule?

Toader își iewa cușma și pleacă.—Auzi, mă rog, gîndea iesel nu's Ieu slobod să fac așa cum îmi place? I-am crescut marî, amu ce mai v'rai? N'am voie să trăesc cu gustul m'ieu? Ce, omor, prăd pe cine-vă? De beu, banul mieu il beu. Cotoroața cea bătrîna îi pune la cale! Uite, cazătura mă teme înca! Ieu nu le-ași zice nemică, dar să mă deie pace; așa nu, mereu îmi ațin calea și mă pîndesc. Iei, am gust să trăesc cu Marghioala, așa'mi place, nu mă poate propi nici Vodă, nu de cum primariul. Par'că iesel ie mai de treabă; cum vede o femeie mai frumușică, nu-î chip s'o lese'n pace. Am să-î fâgăduesc o sută de franci numai să-l surgunească din sat. I-oiu face-o Ieu!

* * *

Se mînau zilele una pe alta; acelea-și obiceiuri, acelea-și întîmplări neînsemnate, aceea-și vîeață tîndă și fără rost; cînd

sfadă și bătăi, cînd muncă fără popas. Casandra cu grijă, scîrbită fetele vesele și guralii: Țerău la vrîsta cînd scîrba fuge de om de'și scoate ochii, cînd risul hazliu și zburdalnic alungă grijile de parte, munceau nebăgătoare de samă, fără păsare de viitoriū, zburdalnice și răsăfătate cu greu își stăpîneau veseliea față cu maica-lor,

Casandra Țeră supărată, dar mai mult îngrijită, se vedeă că un vierme ascuns, un gînd puternic îi stăpînește mintea; adesea, stînd singură, dădea din cap, oftă și grăea cuvinte din un șir de gîndiri. Ilie, tot posomorit și tăcut. De Țel nu se prea mîterău fetele, știind, că, de cînd a fost în războiū, un feliū de măhnire i se așternuse pe față; mai ales de cînd tată-su tot se îndărătniceă să nu-Ț deȚe pămînt, hojma stătea pe gînduri. Adesea fetele îl găseau vorbind cu Casandra și îndată ce le zăreau, tăceau. Ilie, ca ne mai altă dată, își făcea treabă la crîșmă; tot de-a una îi Țeră dusul și întorsul pe la fîntîna cea părăsită; o priveă, se uită la dînsa, par' că ar fi vrut să-Ț măsoare apa. O grijă tainică îl mistuea, surorile adesea vroeau să-l Țea cu vorba:

— Doamne, bădiță, ce nu mai spuȚ ce-va, tot par'că-Ți ninge și-Ți plouă. Vai de sufletul ceala ce ai să-l mai Ței!

— Ba oiū chicoti ca voi, par-că v'au venit carele cu scumpie.

— Și dac' om tot mocni, cē mare lucru om folosi! Doar nu dăm banȚ pe gură?

— Bine că puteȚi.

— D'apoȚ cum, nu știȚ că de ce rizi de ce-ai mai ride, dar de omul posomorit și norocul fugeȚ

— De voi fuge mintea pe semne!

* * *

Intr'o sară pe după asfințitul soarelui, Ilie veni și mai posomorit, fetele îl așteptau cu mămăliga răsturnată.

— Hai mai tare, bădiță, că murim de foame.

— MînceaȚi voi, Țeu nu mîncine.

Casandra îl privi lung. După mîncare făcu fetelor treabă la buruȚene pentru vacă și, cum au remas siaguri, fucepură a vorbi:

— Ce-Ț băȚete, cum crezi, te-ai hotărit?

— Nu mai iese chip, mămucă, l'am găsit la crîșmă cu dînsa de gît, beți amîndoi, se cînguleau, de'ti iera greață să-î vezî; cum m'a văzut, a început a mă batjocori; iera 'i ținea hangul. Mai mare rușinea, cum imi scotea ochii. — „Ha? îți trebuie pămînt, hoțomanule? La muncă, la boieresc. Să vă ștergeți pe bot de pămînt, puica să trăească să-l stăpînească“. Și hojma o neteză și o alintă, de'mi venea să-î fac zlămac pe-amîndoi.

— Iei și ce? Mi-l dai de pomană? Mi-l închiriezi pe trei zeci de ani, nu-î așa, taică? — Așa unde lehăea și se fasolea pe lîngă moșneag mușterea.

Casandra se îngălbeni. — Cum! oare ie drept, i-a dat pămîntul? Atunci să mă 'ngrop de vie, am muncit o tinereță 'ntreagă ca să remîn la bătrînețe prin ușile oamenilor!

— Nu! Păn' acuma n'a făcut nici o lucrare; iera acolo *confiliu* și mi-a spus c'a fost pe la primărie, a mușluit, dar n'a făcut nimic.

— Remănem calici, l'a fărâșat țicăloasa, are să ne dezbrace cu totul. I-a mîncat toate părăluțele, l'a înglodat în datorii, amu are să-î mai iese și pămîntul și pe urmă i-a da cu piciorul, cum i se și cade. Credeam că ne-om putea mîntui, dar se vede că de soiul cel reu și moartea fuge.

— Nu; de acuma s'a trecut de șagă, ieu gîndesc în ieras'ară s'o scot la capăt, cum îi și bat, zilele's numărate și ne-om trezi goi ca napul, aista 'i mai reu de cît un cîne turbat, a zvirilit cu'n păhar în mine că s'a făcut țanduri: o leacă de nu mă feream imi spărgea capul.

— Pentru iel suferim patru? Ieu mă due, nu pot să-mi aflu doc, mămucă, pămîntul și noi, ai auzit?

— Pe semne nu-s minte de copil.

— De te-or întreba fetele să le spuî că m'am dus la Ghiță să mergem la finaț să vedem nu-î vre-o nadă la fin. N'ai să-mi dai vre-un franc.

Casandra se duse scotoci în stuhul de la colțul casei, scoase o legăturică și-î dădu în mîină cîți-vă franci.

— Știi ce? Poate să te duci unde-vă pe câte-vă zile.

— Se poate? Ar fi nebunie, ieu stau locului, mă fac că nu știu nici eu spatele.

Așa zicînd, îndesă pălăria pe ochi și poruî pe șleahul ce ducea la crișmă. Luna știrbă numai de vre-un deget, părea că fuge pri'ntre nourii mînați de vînt, cînd ițindu-se, cînd ascunzindu-se. Dus pe gînduri, Ilie tresărea din cînd în cînd de umbra lui, i se părea că-l pîndește cine-vă. De o parte și de alta a drumului se'ntindeau țarinele oamenilor; păpușoii dăduseră spic, nalți și frumoși cum nu fuseseră de mult. La o parte a drumului ieră fîntîna cea părăsită; ajungînd în dreptul Iei, Ilie, stătu fără să știe ce face, de atîtea ori se oprise, atîta prubuluise în cît fără știința minței picioarele îl duseseră acolo. Foșnitul gingaș al popușoilor, umbrele ce tot aruncau nourii, îl desmeteciră din vâlmășagul gîndurilor, privi spărios împrejur șoptind:

— Nu-î țipenie de om, îs osteniți de muncă zilei, numai Iel ie hodinit, Iel bea și mîncă, ba încă vrea să i deie și pămînt; las, i-oîu da Ieu lui apă, dacă Iel nu-mî dă pămînt; pe un nelegiuit ca-aista, care-și dezbracă singur copiii lui, nu-î păcat... cum nu-î păcat să ucizi un șerpe veninos. La urmă de i-a fi dat să scape, poate s'apuce pe potică, de nu... se vede lucru că i-î scris să moară de apă, nu de moarte bună... Dosit în păpușoi asculta mereu de nu s'aud pași. Liniștea nopței cuprinsese toată făptura atîta tăcere ieră în cît păreaî mut într'o lume mută și mersul nopței părea că n'are nici început nici sfîrșit, cum pare un drum lung, lung și deșert, pe care omul în față și 'ndărept nu zărește de cît dunga albie tot mai îngustă și mai nesfîrșită. Să muta de colo, colo, asculta, se mai ivea la șleah, dar pace, nici o mișcare nici o suflare nu se auzea.

— De nu trece mă zbucium degeaba, ah, de-ași sfîrși o dată. Cît îs de năue, nici n'am destupat fîntîna!

Lucrul acesta îl ușură puțin, aveă ce-vă de făcut, ieră să-î pară vremea mai scurtă. Se răpezi la fîntînă, începû a lua cren-gile și spiniî, din cînd în cînd se'ngbimpă, suduea, își auzea singur

glasul, care-î părea și mai străin și mai necunoscut; în liniștea nopței spărios privea în prejur. Avu de lucru; oamenii o astupaseră de-a binele, nu eum-vă să cadă vre-o vită ori vre-un copil într'însa. Înprejur crescuse dudău cît lumea: cucuta naltă cît omul, lobodă, brusturi și urziei de ajuns. După ce-o destupă, cînd luă cel din urmă crac, luna dezvălită de-un nouraș se aretă 'n fîntină, Ilie tresări, lucrurile cele mai neînsemnate îl spărieau; icoana lunei din fundul fîntinei îi dădu un gînd: oare îe departe apa? Luă o creangă o vîră 'n fîntină și scoțînd-o o bojbăi și văzu că nu-î udă. — Bun, îngîină îel. Isprăvind, oftă la gîndul cît are încă de așteptat și mai ales de nu trece. Ieră hotărit, că de nu scoate la capăt noaptea asta, se duce în lume. De i-a fi sorocit să moară de apă a trece pe șleah, de nu s'a duce pe hudiță. Dorința lui nu îeră hotărită, oftînd gîndea de ce n'a avut noroc de-un tată ca lumea, de ce nu s'a îndurat îel să-î deie măcar o falce.

— Cum făgăduia îel cînd îeram flăcăuandru c'are să mă înzestreze mai dihaî ca pe-o fată, și eum l'a buimăcit muțerea cum i-a furat mințile, să-și întirească sîngele lui! Un vitrig nu m'ar asupra mai mult. Și de i-ași fi amărit zilele, dar așa! Heî doamne, cît am tras îeu în lumea asta, altul îmbătrînește și nu le trage. Norocul a fugit de mine, mai dihaî de cît dracul de aghiazmă; pe semne m'a blestemat cine-vă să mă lupt cu nevoia cum se bate apa de maluri și vîntul de dealuri! Cîte n'am tras în război, mă'nfior și-acuma numai gîndind; și de ce n'am murit, de ce ghiuleaua care l'a rupt pe serjent în două nu m'a lovit pe mine? Am scăpat din toate, numai de serăcie nu pot scăpa. Și doar de ne dedea pămînt cum a făgăduit Vodă singur, ași fi ajuns îeu să fac ceea ce fac? „Curaj băieți, înnainte, veți căpătă pămînt cît v'a trebui, apărați-vă moșia strămoșască“, ne-au zis și acum ce fac îeu or să facă mulți de merge treaba tot așa, or să se mînce om pe om! Fie în capul celor ce m'au împins la asta, îeu nu-s de vișu, trebuie să trăesc, vrau să trăesc, ce să fac? Stăpînirea te nedreptățește, părintele chiar te întirește: își bate joc de mine, pe mama o ucide, pe surori le dezbracă! Heî! toate trebuie

să aibă un capăt. Mă! da reu mă ține de lingurică, merg să ieu un rachiu, nu-î tîrziu. De scăpat n'are chip, îl întilnesc orî cînd mă duc orî cînd mă'ntorn. La fie care foșnit credea că-î Toader. La crișmă nu Ieră nimeni. Ilie luă o litră de rachiu și un covrig, îl bău în răstîmpurî.

— M'înrămăi, o leacă de curaj nu strică. — Ca un cîne face ca un cîne să pieară! Milă! heî da Iel are de mine? Iei, ghiujule, ai să-mî faci o scîldătoare de veci. Nu-mî dai pămînt țî-oîu da Ieu apă; is galanton! In Iea țî-or putrezi bodolanele. — Nu țî se cade să ai parte nicî de trei coți de pămînt. Un nelegiuit ca tine ar fi păcat să moară ca un creștiu. Mustrare? ha! ha! pentru că mîntuiu patru suflete de un cîne turbat. Par'căî aud acu-și cum gilgîe la apă.

Și așa din gînd în gînd se trezi iear lîngă fîntînă. Nu zăbăvi și auzi pe Toader vorbind; de abiea legînd vorbele de bat.

— Am să-î frec Ieu acu-și de gilci: întăiî pe cățeaua cea bătrînă, Iea l'a trimes pe hoțul ceala iscoadă la crișmă.

Ilie tresări, ca un cuțit îl tăîe prin inemă.

— Oare-î cu cine-vă?

Uitîndu-se văzî că dodăîe singur, și de-o dată se răpede ca o săgeată din popușoi și l'însfacă de gît. Moșneagul de-abiea îngînă:

— Hoțule.

— Hoț, da hoț; tu m'ai făent!

Și luna descoperită de norî areta fața moșneagului galbănă, ochii holbați și gura căscată, Ilie, înfricoșat și mai tare, ducea pe sus pe moșneag; la fîntînă îl abarcă de picioare și apucat de un tremur îl împinse răpede, pe urmă răsuffînd greu cu furie începu a izi crengi, a rupe buruene și a le grămădi pe fîntînă, pe urmă oftînd îngînă: Așa a fost să fie.

LEGEA ȘI POPORUL ¹⁾.

Dacă am îndrăznit să vă vorbesc despre un asemenea subiect greu, despre raportul di'ntre lege și popor, di'ntre regula ocîrmuitoare a mulțimei și această pluralitate de ființi, iese numai, fiind că cred mai mult de cît folositoare încheerile la cari vom ajunge.

* * *

Să fie de neapărată trebuință o serie de reguli după cari să se conducă oamenii în societate? De cine trebuie făurite aceste reguli? Cum iese organizată societatea, din acest punct de vedere, în vremurile de copilărie ale popoarelor și cum sînt organizate astăzi? Iată în liniamente mari, cele trei chestiuni la cari va fi nevoie să răspund.

* * *

Oamenii constituiți în societate—în ce chip, vom vedea îndată,—au între dînșii, deosebite raporturi; acestea, pentru liniștea obștească, se zice, trebuie regulate prin legi.

Cînd doi oameni au între iese un raport, niște reguli anumite trebuie să le arete drumul pe care să meargă, pentru ca atunci cînd unul din iese va pricinui celuilalt un prejudiciu, păgubașul să se poată despăgubi.

Orî, un membru al societăței organizate comite o crimă: această faptă lovește nu numai în persoana vătămată direct, dar încă în familia victimei și în simțul moral social; reguli stabilite

1) Conferință ținută în sala universității din Iași, în Noembrie 1888.

anume: trebuie să pedepsească pe vinovat și să ferească pe alții de-o pildă așa de *dăunătoare*.

Pentru realizarea acestora, pentru a se putea asigura armonia perfectă în societate, fie-care membru al acestei societăți a renunțat la o parte din libertatea sa — în profitul celorlalți, — și a încredințat în mâinele *celor mai luminați și mai destoinici suveranitatea națională*, dreptul de a făuri aceste reguli, pentru ca liniștea să domnească pe deplin, societatea să fie în armonie perfectă.

Așa ne explică dreptul făuririi legilor și datoricia de-a ne supunere acestora, cei mai mulți jurisconșulți din veacul trecut, între cari vom cita și pe ilustrul *Beccaria*.

Cît de adevărată și de temeinică poate fi această explicație veți vedea îndată.

Declar de la început că resping ca greșită asemenea deducere a dreptului societăței de a pedepsi și aproape toți jurisconșulți din veacul nostru o resping.

Să ne îndepărtăm puțin pe drumul istoriei în lumea preistorică și să studiem împreună, pe scurt organizarea societăților, din punctul de vedere a-l raportului di'ntre lege și popor în vremurile barbare, înainte ca popoarele să calce pragul civilizației. Să studiem oganizarea societăței grece, romane și germane :

Triburile grece din perioada barbară, țerau ast-feliu constituite: Iera un sfat, *bulē*, format di'ntru'ntăiū din șefiū ginților; mai apoi, chiar în epoca eroică, numai din cei mai însemnați șefi. Acest sfat s'a prefăcut mai apoi în *senat*. Ieră apoi adunarea poporului, *αγορά*, care hotărea în împrejurări grele. Intr'o fază mai veche în aceste adunări luau parte toți, *bărbați și femei*, cum țe și acum la Irocheji, dar la Greci în epoca eroică luau parte numai bărbați. Acest sfat al poporului țera a tot puternic. Democrația țera în toată puterea; *proprietatea pămîntului*, care la începutul periodei barbare fusese comună, pe la treapta din urmă a bārbariei, *se prefăcuse în privată*. Mai țera un șef militar, *basileus* ca și la Irocheji, dar puterea acestuia țera foarte mărgenită. Tribul țera alcătuit din fratrii și acestea din ginți. Gin-

șile nu țerau grupe de familii cum spune istoria oficială, ci grupe de persoane de acela-și sînge. Bărbatul țera din o gîntă și femeia din alta. Membrii unei gînți aveau ceremonii comune, un ținterim comun, dreptul de a se moșteni, îndatorirea de-a se ajuta și răzbuună, în unele împrejurări proprietate comună. În epoca barbară la început firește că aveau proprietate comună totdeauna.

Gintea romană în cele mai vechi timpuri, avea aceea-și constituție: Proprietatea țera în comun, poporul adunat în curii vota în toate împrejurările grele, regele avea foarte mică putere, trăeau ca și Grecii în democrație militară.

Vechile legi din țara Galilor, scrise prin veacul al XI-lea ne arată agricultura comună; roadele le împărțeau.

Astăzi încă în Irlanda se găsesse sate ce trăese ast-feliu.

Pînă la Cezar, Germanii lucrau pămîntul în comun, chiar Cezar ne spune acest lucru de Suevi. Tacit spune acela-și lucru și în privința manifestărei voinței lor; tot acest scriitoriu ne spune că hotăririle în chestiile însemnate le lua adunarea poporului: *nu*, prin murmur, *da* prin strigăte și zingănit de arme. Adunarea avea și putere judecătorească, înaintea ie se aduceau învinuiri și se judecau; pedeapsa cu moarte se dădea pentru lașitate, trădare și desfrînări nefirești.

Vedem dar, că și la Germanii țe această organizație ca la Grecii pe vremea eroilor ori la Romanii.

O asemănare minunată cu această stare de lucruri găsim la Irochejii din America de nord popor de pe treapta barbară.

Gințile Irocheze au fie-care un sfat, adunarea democratică a tuturor gentililor (bărbați și femei) în vrîstă, toți au drept de vot de o potrivă; acest sfat, țieste puterea suverană în gîntă. Acest sfat alege pe *sachem* (șeful pe timp de pace) și pe *șeful* pe timp de război. Puterea acestor șefi țe foarte mică.

Libertate, egalitate și frăție, deși neformulate, țerau principiile fundamentale ale gînței.

Fără soldați, jandarmi, prefecti și judecători, fără de procese și temniți lucrurile își urmau cursul lor regu'at. Obștia gînței judeca ori ce sfadă sau neînțelegere.

Pământul ȋera proprietate comună; toate ȋerau regulate prin obiceiuri: seraci și nevoieși nu puteau fi, toți sînt de o potrivă și slobozi, chiar și femeile.

Puneți față în față starea oamenilor din această perioadă cu a celor mai mulți din membrii societății civilizate de a-zī și veți găsi de sigur o mare deosebire, aproape de necrezut.

Dar, să vedem cum s'a făcut trecerea de la stărea de atunci, la cea de a-zī.

Să luăm de pildă pe Greci. Organizarea gentilică, trebuī să dispară îndată ce prin moștenire averile se grămădiră în familii, se formă o nobilime ereditară; robiea priușilor în război și prădăciunea pe mare și uscat, avuția, privită ca lucrul cel mai de căpetenie și cel mai de dorit, schimbă cu totul starea de lucruri de mai înuainte. Un lucru mai trebuia: o întocmire socială care să asigure averile cîștigate în așa chip, care să sfințască proprietatea individuală și care să inventeze chipuri nouă de-a grămădi averi în minele unora numai, în sfîrșit, o întocmire care să facă veșnică nu numai împărțirea societății în clase dușmane, dar să facă veșnic și dreptul claselor avute de-a despoia pe cele serace, precum și să asigure stăpînirea bogățiilor asupra seracilor. Se formă această întocmire: Statul se aretă în istorie.

Dezvoltîndu-se din ce în ce, Statul își creă organe nouă pentru apărarea intereselor celor bogăți. Ieră mai întăi nevoie de armată; o înființă.

O dată lupta și deosebirile de clase și interese ivindu-se, egalitatea în nici un chip nu mai putea ființa.

Așa, Solon împarte pe cetățeni în 4 clase, după proprietatea individuală și după venitul ȋei: 500, cl. I; 300, cl. II și 150 cl. III, de medimne de grîu (41 de litruri medimnul); cel ce avea mai puțin, ȋntra în clasa a 4-a; toate slujbele se căpătau numai de cei din cele di'ntăi 3 clase, iar cele mai de frunte de cei din clasa întăia; clasa a 4-a avea dreptul de a votă în adunarea poporului, dar și acest drept i s'a luat în urmă.

După mărimea veniturilor ȋerau și drepturile și datorile ce-

tășenilor, și cu cât câștigau înruiure clasele întemeiate pe bogăție cu atîta grupurile gentilice își pierdeau din însemnătate.

Organele gentilice sînt încetul cu încetul înlăturate de la treburile obștești; iele pier mai apoi și o putere publică deosebită de masa poporului, se înființază.

Negoțul și industrie dezvoltîndu-se, bogățiile se concentrează în puține mîini, rămînînd pe drumuri o sumedenie de inși cari se găseau între alternativa de a concura la muncă cu robii — cari se înmulțiseră enorm — ori să rămîna pieritori de foame.

Cam în același chip, cum s'a alcătuit statul Atenian, din societatea gentilică s'au format, s'au întemeiat, toate celelalte state.

La Romani, îndată ce gințile slăbesc și clasa patriciană ieputernică, vedem pe Serviu Tului imitînd, ba chiar întrecînd pe Solon al Greilor.

Așa, regele roman, împarte poporul în 6 clase după avere: 100,000 de ași, 75,000, 50,000, 25,000, 11,000 (17,500, 12,500, 8,750, 6,250 și 2,000 de franci) clasa a șasea a proletarilor.

Cl. I forma 80 centurii, a 2-a 22, a 3-a 20, a 4-a 22, a 5-a 30, a 6-a numai una; cei bogați mai dădeau 18 cent. de călări; 193, de cent. cu totul, majoritate 97. Ce rol avea clasa a 6-a (proletarii, puteți să calculați). Toate drepturile politice trecură la această adunare a centurilor. Gințile vechi rmaseră ca și la Greci corporații private și religioase.

Puterea publică aici iera formată din cetățenii bogați înarmați în potruva proletarilor (seraci și desarmați).

Înăuntru acestei organizații, se petrec vestitele lupte dintre patricii și plebe pentru slujbe și mai ales pentru pămîntul statului.

Cum se sfîrși această luptă grozavă d-v. știți: nobilimea patriciană întiuse mîna prietenească proprietarilor de pămînt, pentru ca împreună să ruineze așa de grozav pe țeranî.

Cam același lucru și cu întemeierea statului German.

Statul dar, nu-i cîtuși de puțin „realizarea ideei morale“ cum susține Hegel; raporturile dintre indivizii nu sînt cîtuși de puțin, cedarea ori știrbirea libertății unora pentru folosința altora.

și făurirea legilor ce cîrmuiesc aceste raporturi îe departe de-a fi încredințarea în mînele unora di'ntre îei, a celor mai destoinicîi, a unor ast-feliu de drepturi.

Statul îe un produs al societăței, cînd aceasta ajunge la o treaptă anumită de dezvoltare, îel ueste o dovadă că societatea a ajuns la antagonisme pe cari nu le poate îndepărtă, pentru ca clasele dușmane să nu sfășie societatea pri'ntr'un războiu între îele, ueste nevoie de o putere care să pară a fi de-asupra societăței, o putere care să ție această luptă între clase în marginile *ordinei*, și această putere, în aparență plutind de-asupra societăței, dar în realitate îeșind din îea, *ueste Statul*.

Innainte de-a trece mai departe pentru a vedea cum s'a întărit și consolidat această putere și cum în acest soiū de organizare îe reprezentată voința poporului, să facem mai întăiū o ochire asupra celor zise.

Un fapt statornic îese din cercetările făcute cu stăruință de unii învățați BCU Cluj / Central University Library Cluj

Cerințele economice ale unei epoci dau forma instituțiilor politice ale unei societăți.

În adevăr, observăm în lumea barbară, la Greci, Romani, Celți ori la Irocheji, cîtă vreme îeră proprietatea în comun, nefiind luptă de clase, antagonisme de interese, nefiind o putere care să poroncească celoralalți, *poporul întreg își arată voința sa; ba la unele ginți, nici nu se putea luă o hotarire în chip definitiv, de nu cu unanimitate.*

Îndată înse ce patriarcatul, moștenirile și robiea fac spărturi în organizarea gentilică, îndată ce clasele se ivesc prin înființarea proprietăței private, vedem la Greci pe un Solone împărțind poporul după avere și dînd drepturi numai celor mai bogați, pe Serviu Tului la Romani, făcînd acela-și lucru etc.

Se găseau antagonisme prea puternice pentru ca tocmai acei cari aveau puțința, să nu caute a lovi în cei seraci.

Cînd vom ajunge la suveranitatea poporului în timpurile de azi, vi se va areta și mai limpede încă, asta putere ce au a-

supra instituțiilor unei societăți nevoile economice ale unei epoci.

Dar, să vă dau încă două dovezi din lumea veche.

Religia ie puternic legată cu trebuințele economice ; în vechime, în era robiei, femeea și copiii erau robii tatălui, la Romani ai lui *paterfamilias*, asupra cărora avea drept de viața și de moarte.

Religia a sprijinit în tot acest timp robiea. V'ași putea da zeci de pilde din Sft. Augustin, Sft. Bernard, Pavel și Luca.

Cînd înse Romanii au venit în legătură cu Germanii, unde matriarcatul nu se schimbasese de mult în patriarcat, unde femeile aveau mai multă libertate și considerație, capul familiei ne mai avînd atîta putere,—religia creștină nu se mai pronunța pe față pentru robie, ci idealizază despotismul tatălui zicînd: „precum Hristos ie capul beserecei tot așa se cuvine să fie și bărbatul capul femeii“.

În sfîrșit, făcîndu-se trecerea de la servaj la salariat, femeia ie proletară, legată fiind prin interese bănești și alte legături de acest soi. BCU Cluj / Central University Library Cluj

Și religia se arată de astă dată ca o resfringere a cerințelor economice ; pravilele ie le auziți de cîte ori, ne avînd ce face, întrați în locașurile sfinte.

„Femeea să se teamă de bărbat“ ori „Bărbaților să le fie supuse femeile ca și lui D-zeu“ sau „Ori ce stăpînire ie de la D-zeu“ și cîte de acestea.

Dovada ce țin să vă mai dau întru sprijinirea teoriei că de la trebuințele economice atîrnă ființa unei instituții în societate—ie poziția femeii în vremea veche, în deosebite epoci.

La început, pe treapta de jos a barbariei, cînd matriarcatul iera în floare și cînd munca în familie iera egal împărțită între bărbat și femeie, cînd bărbatul purtă războiul, vîna și pascuea aducînd hrană, ierar femeea îngrijea de casă, de facerea hainelor și a mîncărei, fie-care di'ntre soți ieste stăpîn pe uneltele făcute de ie.

Înse înmulțindu-se animalele și domesticindu-se se formară triburi de păstori, cea di'ntăiu împărțire însemnată a muncii so-

cială; începură a se face schimburi cu vite și nevoia monedei se aretă o dată cu producerea pentru schimb.

Bărbatul, fiind înblinzitorul și păzitorul turmelor, ale lui țerau țele, precum și mărfurile ce le luă în schimb; tot prisosul producțiunei, țeră în mîna lui; femeea n'avea nici un drept de proprietate asupra turmelor.

Păstoriul se așeză la locul întăiū în familie, dînd pe al doilea femeei.

Munca femeei în casă țera aproape nimic față cu cea care o producea bărbatul în această perioadă.

O vedem coborîndu-se tot mai tare, pînă cînd dispărînd matriarcatul, o găsim aproape roabă; știți cum la Romani țea nici n'avea față cu bărbatul său numele de femeie, ci de „fică de familie“.

Di acestea se vede lămurit, că întăiea condiție pentru ca femeea să fie privită ca egală cu bărbatul, țe ca să țea și dînsa parte activă la munca productivă socială, țear nu să i se dea rolul de muncitoare casnică, lucru cel mai susțin și astă-zî încă spiritele bătrîne.

Din aceste trei pilde ați putut vedea, cît de greșiți sînt acei cari își închipuie societatea ca o materie elastică șiered că'i poți da forma ce veți voi.

A mai vorbi, față cu un asemenea trecut, de renunțare reciprocă la libertate și de încredințarea de bună voie a puterilor în mîna oamenilor destoinicî din societate pentru a te cîrmui, țeste neadmisibil, cînd țe dovedit că orî-ce instituție în o societăți țe o restrîngere a nevoilor economice din o epocă dată.

Și de sigur istoricî și filosofî modernî ar fi aflat ușor acest adevăr, dacă n'ar fi desprețuit studiul condițiunilor materiale ale existenței societăților. Cînd considerî omul, ca plutînd de-a-supra împrejurărilor materiale, cînd crezi, cum credea Hegel, că ideea rostogolindu-se în creeri, dă naștere fenomenelor naturei și societăței, de sigur că nu poți da de cît explicații copilărești unor lucruri ce 'ți izbesc atenția.

Fenomenele economice nu sînt neschimbătoare și veșnice cît sînt ale naturei; mîna omenească le schimbă.

Feliul de producție în diferite timpuri a dat naștere, după cum ați văzut, la interese dușmane între oameni și i-a dispărît în tabere ce se dușmănesc.

Toată istoria popoarelor care am învățat'o în școli, cu Cezarii și Napoleonii ieî, nu-î de cît istoria luptelor de clasă; și pentru a înțelege orî ce întocmire de instituții politice și juridice, precum și chipurile de a vedea a oamenilor în chestiile religioase, filosofice etc., trebuie să înțelegem mai întăiî bine întocmirile economice, cari singure hotăresc de soarta celor di'ntăiî.

Și dacă până acum istoricii au căutat să ne tălmăcească felii de a trăi a oamenilor, prin chipul lor de a gîndi; materialismul economic—cum îl numește Fr. Engels,—ne arată drumul pe care mergînd vom putea afla, din potrivă, modul de a gîndi al oamenilor, de la modul lor de a trăi.

Am stăruit mai mult asupra acestui important punct, care vi se va lămuri și mai bine auzind cele ce urmează, pentru două motive: mai întăiî, metoda veche a istoricilor ideologi ie și a-zî în floare la foarte mulți scriitori și istorici cunosc profesori de școale înalte cari n'au părăsit încă acest drum bătătorit, și apoi, odată înțeleasă bine această teorie economică, ușor putem răspunde la o serie de întrebări, înaintea cărora am rămînea nedumeriți, dacă n'am studia adînc condițiile de traiî ale unei epoci date.

Am fost lăsat pe Stat, la începutul formațiunei sale, să vedem cum se întărește.

Mai întăiî în locul legăturilor de sînge cari alcătueau gințile, triburile etc, vine acuma altă împărțire: *locul unde trăește cine-vă.*

O putere publică iera trebuitoare, pentru că după formarea claselor, nu mai ieste cu puțință o organizare neatîrnată, înarmarea poporului, cum iera mai înainte.

Această putere, care există în toate statele, ie alcătuită din

oamenii armați, judecătoria temuții și alte mijloace de constringere, de cari societatea gentilică nu avea nevoie. Acum înse, cu cât dușmăniile claselor se măresc în societate și cu cât statele învecinate sînt mai mari, iese neapărată trebuința de asemenea putere care să stea în slujba unora numai, pentru a apăsa pe alții.

Dar, această putere trebuie plătită, de aci dări din partea cetățenilor; necunoscute organizației gentilice, iese luată în stat proporții din ce în ce mai mari.

Funcționarii, stringători de biruri, organe ale societății, înfățișînd puterea publică, sînt *mai pe sus* de dînsa, legile îi înzestrează cu drepturi; despre datoriile ce le au iese altă chestie: acestea se uită foarte adese ori față cu cei de jos în mînele cărora nu-î puterea.

Dar, ceea ce iese important și ni interesează pe noi, iese faptul că statul, născîndu-se din nevoia de a ținea în frîu lupta de clase, alcătuit fiind în mijlocul acestei lupte, iese al celor mai tari, al clasei care domnește economic și care clasă ajutată de iese, ajunse puternică și politică pentru a îngenuchea mai ușor pe cei de jos.

Așa, statul în antichitate a fost statul stăpînitorilor de robii, pentru a-î ținea în frîu; statul fental a fost al nobililor cu însărelcinarea de-a ținea în frîu pe șerbii; statul de a-zii, iese unelta capitalului pentru exploatarea și ținerea în frîu a muncitorilor.

Drepturilor cetățenilor se măsoară după avere și decii pe față se declară că statul iese organizarea claselor bogate pentru a ținea în frîu pe cele serace; așa iese la Atena și Roma, așa în evul mediu, cînd puterea politică se măsoară după mărimea proprietății asupra pămîntului, așa în vremurile noastre, cînd colegiele sînt împărțite după cens.

Chiar în republicele democratice, Franța și America de pildă, averea își are efectele sale, îndirect, pe încunjur, dar tot le are, de și acolo iese votul universal; majoritatea mulțimei, ba chiar proletariatul, ne fiind încă luminat asupra drepturilor sale, iese tot stăpînită de cei bogați.

Vin înse din cînd în cînd perioade cînd în luptă clasele își țin echilibrul, în cît puterea statului, mijlocitoare între iese, capătă oare-care neatîrnare față cu dînsese: așa în Franțiea monarhică din veacul al XVII-lea și al XVIII-lea se țineau în cumpăna nobilimea și burghezimea, pînă cînd această din urmă învinse pe cea di'ntăiu; așa bonapartismul, din timpul imperiului al 2-lea francez, ținea cumpăna între burghezime și proletariat; imperiul german, condus de Bismarck, ține în sfîrșit pe capitaliști și pe muncitori, bătîndu-și adesea joc și de unii și de alții.

Rezultatul lucrărilor unor ast-feliu de reprezentațiunii îl știți; aproape toate legile existente sînt pentru sprijinirea intereselor clasei apăsătoare și în potriva clasei apăsate. Și dacā i-a dat cîte-o-datā cîte ce-va și acestei clase... iese fiind cā numărul înspăimîntă adese ori chiar spiritele cele mai curajoase.

Ieste acum întrebarea: Ce-i de făcut? Această stare de lucruri să fie iesa veșnică? De la cine atîrnă schimbarea iei?

Bazat pe principiile de morală a le cărturarilor clasei domnitoare, cari susțin cā ori cine are datorii trebuie să aibă și drepturi, mă întreb: cum trebuie să fie reprezentată masa poporului la treburile obștești—îndependent de spiritul de clasă? Răspund: cā tocmai cei cari sînt mai mulți iese drept să aibă și reprezentanți mai mulți, sau cel puțin de o potrivă. Căci dacā masa poporului iese parte îndeajuns de mare în ce privește datoria de a plăti tributul sîngelui în războaie,—armata mai toată iese luată din clasa apăsată—dacā tot iese plătește altă datorie, cel puțin tot așa de mult cā și apăsătorii, *birurile*, cari pentru acești din urmă iese o jucărie față cu averile ce au apoi iese drept, echitabil, după chiar morala doctrinară, cā poporul să aibă cei mai mulți reprezentanți în sfatul țerei, acolo unde se făuresc legile cărora va fi datoriu să sesupună, acolo de unde iese guvernul, mîna de oameni, cari-l stăpînește.

Ieată, în teorie, susținut puternic dreptul poporului de a-și avea cei mai mulți reprezentanți în parlament.

Și, fiind cā întreaga populație a unei țeri plătește bir—fie boieriu, fie țeran, —și servește în armată, nu mai zic nemic de aceea

ca toate bogățiile țerei sînt făurite de muncitorî,—să nu fie drept oare ca tot întreaga populație, să se întilnească la urna electorală pentru a-și numi reprezentanții cari să-î apere interesele? Nu ȳe nevoie să ai multă bună-voință pentru a responde afirmativ la aceeași întrebare.

Votul universal, ȳeată soluția dreaptă, deși ȳn parte numai, care ar face să înceteze nedreptatea ce avem ȳn fața ochilor: cei mai mulți reprezentați prin cȳiți-va, ȳear cei mai puțini, prin o sumedenie.

Și, ca să vedeți nedreptatea de a-zȳ și cum dȳnsa ar dispărea, prin admiterea votului universal, dați-mȳ voĳe să vȳ dau o pildă.

Județul Iași ȳe împărțit ȳn 3 colegii, cari trimit reprezentanți ȳn parlament.

Coleg. I ȳe compus aproape din vre-o 500 de alegători cari aleg 4 deputați; coleg. al II-lea din vre-o 1200, aceștia aleg, 6 deputați. La coleg. al III-a sȳnt două soiuri de alegători: țeraniȳ votează indirect: 50 din ȳei aleg pe unul care are vot, aleși se numesc delegați; apoi unii crișmari și arendași ȳmpreună cu preoții, ȳnvățătorii, votează direct. De acești din urmȳ sȳnt vre-o 400, delegați sȳnt vre-o 300; aceștia reprezintȳ voința a 15,000 de oameni, și toți la un loc aleg 1 *deputat*. Vrea să zica: ȳn timp ce 500 aleg de la coleg. I, trimit ȳn Camerȳ 4 apȳrători ai intereselor lor; 1200 de la coleg. al II-lea, trimit 6 apȳrători; peste 15,000 de oameni, alegători din colegiul al III-lea, de abȳea trimet un apȳratoriȳ, și zicȳnd apȳratoriȳ, pun dupȳ această vorbȳ, ȳn parantez, cel puțin 10 puncte de ȳntrebare. ȳe de luat ȳn samȳ cȳ delegații care reprezintȳ miile de țerani sȳnt aproape copleșiți de popȳ, profesori etc. și cȳ ȳn adevȳr toți țeraniȳ din județ trebuie să birueascȳ mai ȳntȳiȳ pe numiții mai sus și apoi să poatȳ avea un deputat.

Sȳ vedem acum, dacȳ s'ar desființa votarea pe colegii și s'ar ȳnstitui colegiul unic ce s'ar ȳntȳmplȳ?

ȳn acest caz, 18,000 de aleg. ar alege 11 deputați. Cum și-ar arȳta poporul voința ȳn acest chip și cum și-o aratȳ acum? D-voastrȳ vedeți deosebirea. De cȳt, numai cu o condiție, votul uni-

versal ar putea stărpi nedreptatea și ar asigura izbînda poporului. Această condiție iese: ca poporul să fie luminat asupra drepturilor sale.

Exemplul Franției, mai ales, trebuie să deschidă ochii tuturor. Acolo, sufragiul universal, pus în aplicare de 40 ani, a fost o arma puternică, în mînele stăpînirii, și cu dînsa a apăsătorit tot mai tare poporul. Și cărturarii Franției aveau glas să strige: „poporul întreg ia parte la alcătuirea legiilor“.

De aceea, dacă zic că soluția cea mai nemerită în chestia ce discut iese votul universal, adaug, cu condiție ca să se lumineze poporul asupra drepturilor sale: să i se arete cum dînsul ie clasă deosebită de clasa apăsătoră, cum o prăpastie stă deschisă între ie, prăpastie săpată de interese dușmane, să li se arete cum nimic bun nu poate aștepta de la clasa apăsătoare, după cum nici mielul nu se poate aștepta, la bine de la lupul flămînd; în fine să i se arete dreptul ce are de a lua parte la lupta politică, însemnătatea parlamentului și interesul ce are de a trimite acolo oameni cari să-i apere interesele și să se lupte pentru dezrobirea lui. Că lupta politică, iese armă pentru desăvîrșita dezrobire economică, iese ce trebuie făcut să înțeleagă poporul.

Dar, de oare ce, votul universal, pentru acuma cel puțin, nu ie de cît un desideratum, de oare ce împărțirea alegătorilor pe colegii își are încă ființa—să ne întrebăm, raportul ce există astăzi, între popor și legea care 'l cîrmuește și care azi nu ie făcută de ie—acest raport nu se poate schimba orî macar îmbunătăți, până la votul universal.

Respund că se poate face ce-va, și vă voi areta pe ce mă bazez pentru a da acest răspuns.

Cît privește poporul muncitoriu de la cîmp, adecă alegătorii colegiului al III-lea, luminați, după cum am aretat mai înainte, chiar în starea prezentă de lucruri, și-ar trimite reprezentanți vrednici, cari în adevăr le-ar apăra interesele și ar pune o stavilă puternică clasei apăsătoare.

Ceea ce ie important iese ie că și coleg al II-lea în mare

majoritate, ȳe compus sau ar putea fi compus din muncitorii cari încă mai dau ajutorii clasei apăsătoare. Dar fac asta nu din dragoste, ci din neștiință nefiind încă luminați asupra însemnătății voinței lor.

În adevăr, majoritatea colegiului al 2-lea ȳe compus din lucrătorii, funcționarii, micii neguțorii, profesorii, medicii, etc. Să fi trăind aceștia așa de bine, în cît să nu mai aibă nevoie a se gîndi la soarta lor, la dezrobire.

Dar, cine nu știe soarta lucrătorilor cîubotarii, croitorii, dulgherii etc.? Cine nu știe starea de serăcie în care se găsesec, cum sînt furații de productul muncii lor? etc.

Dar, funcționarii, acei proletarii în haine negre, cari muncesc pentru un salariu nefîndestulătoriu cari de la o vreme ajung de tremură pentru ziua de mîine, și cari nu duc adesea în căminul lor de cît foamea, jalea și plînsul, ȳei cari ajungînd la bătrînețe sînt storși de muncă, seraci și dezgustați de traiu după ce-au primit sute de batjocuri și umilinți de la șefii înfumurați cari pentru sute și mii de lei pe lună, nu aveau altă sarcină de cît să subscrie, acești nenorociți ce au conștiința de starea lor, adesea oameni culți — dînșii, să aibă oare înteres a menține starea de lucru în ființă?

Dar micii neguțorii, munca și capitalurile cărora sînt înghițite de marii capitaliști, să aibă înterese bine înțelese dușmane poporului muncitoriu?

Îe de ajuns socot, numai să formulez asemenea întrebări pentru ca răspunsul sa-l și găsiți.

Toată această sumedenie nenorocită de proletarii, luminați asupra drepturilor lor și asupra putinței de a scăpa de nevoi și griji, făcînd împreună cu poporul muncitoriu de la țară un partid puternic, ne mai incredințîndu-și soarta pe mîna altora, curînd foarte curînd ar schimba cu desăvîrșire fața acestei țeri. Și ambele colegii, al 2-lea și al 3-lea, trimeșînd în sfatul țerei oameni din partidul lor, cari să-ȳ aperse, s'ar forma o putere care ar covîrși pe a stăpînilor și legile cari s-ar face, ar fi nu în dauna proletariilor de tot soiul, cum ȳs astă-zii, ci spre folosul lor.

Dacă o stare anumită economică în care ne găsim a adus societatea la starea politică de față, această societate atât de nedreptățită, victimă de atîta amar de ani, poate lua drept armă lupta politică, pentru a schimba condițiile economice.

Pe poarta libertăților ce și-a deschis clasa domnitoare, furișeze-se pe încetul poporul muncitoriū de tot soiul, pentru a face să înceteze o stare de lucruri nedreaptă și indignătoare, pentru a nu mai lăsa urmașilor plîns și suspine.

Și dacă e vre-o țară unde dezrobirea desăvîrșită a poporului chiar pe această cale, se poate face mai ușor, ie fără îndoială țara noastră, unde burghezimea—clasa de mijloc—mai am putea zice că nu există, din pricină că Evreii n'au drepturi politice. La noi lupta ie încinsă între o clasă mică la număr de bogați și marea mulțime de muncitori.

A nu lucra pentru dezgroparea dreptăței, atunci cînd ai putința, ie o neleguire.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Cui îi cade sarcina frumoasă de a se lupta pentru emanciparea celor apăsăți de veacuri? Și răspunzînd la această întrebare pun capăt acestei încercări.

Socot că tinerimei îi vine această datorie.

Patimele sociale numai tinerii le pot simți și pricepe, de oare-ce iele cer o dezvoltare intelectuală mare și bătrînul se ține de ideile sale, nu pricepe nici o propășire, nu vrea să primească nemica și confundă întreaga organizare cu oamenii ce i-a cunoscut. Tînarul înse cunoaște foarte puțin omenirea prin propria-i încercare și dar poate să capete despre legăturile dîntre oamenii ideii cu totul altele de cît ale părinților lui.

Așa se explică de ce tinerii calcă adesea în picioare interesele clasei din care fac parte și, duși fiind de un sentiment mai înalt, cultura, de studiul istoric al societăților, se luptă pentru dreptate și adevăr.

Mișcarea de la 1848 din țara noastră, ie cea mai puternică dovadă ce vă pot da.

O mână de oameni luminați în țările apusului, energici și plini de simțire, întorși în țară plină de ideile mărețe ale liberalismului de atunci a putut transforma România de la starea de atunci în cea de azi.

La rîndul ției tinerimea de azi inspirată de ideile socialismului științific va fi în stare a face ca și în România să nu fie în urma țerilor mari din Apusul Europei.

Iear dacă tinerimea cultă romînă nu va la înălțimea situației, dacă pentru foloase materiale, pentru bunul trai, se va pune în slujba apăsătorilor, atunci în jurul steagului emancipării muncitorilor se vor aduna, pe lîngă puțini oameni culți, adevărații proletari, elemente cari vor fi vrednice de rolul lor istoric.

C. GR. GHEORGHIU.

NAZDRĂVĂNIÎ

Un oare și care *dn. George M Mărculescu*, filolog, ca orî-ce român care se respectă, s'a simțit îmboldit a descoperi lumea cuvintele grecești ce se află în românește. Și spre a aduce la bun capăt asemenea întreprindere nu și-a ameuțit capul cu lucrările altora, ci D-sa, original, țeară-și ca orî-ce român național, a început greaua i sarcină biziundu se pe puterile sale. Și a reușit peste așteptare. BCU Cluj / Central University Library Cluj

Remîne de lămurit numai un singur lucru: cu ce scop a publicat redacția „Fîntînei Blanduziei“ celei micî această colaborare pentru progres a pomenitului domn G. M. Mărculescu? Privit'a redacția lucrul din punctul de vedere al caraghiozlicului și deci această parte ține loc de șaradă orî anecdotă? Taînă nepătrunsă. pe care viitoriul o învălește încă în cutele sale.

Dar să trecem la ce-va mai serios, adecă să ne fie cu țertare dacă numim serios lucru colaborarea d-lui Mărculescu.

Intăiū aflăm cite-vă cuvinte latine pe cari le pune dl filolog între cele grecești, deși în întroducere se pare foarte mîndru de origina latinească a limbei ce vorbim.

1). Ast-feliū *aleg* orî ce școlariū din clasa întăiea gimnazială iți va spune că ie din *eligo, eligere*, la care *i* de după *l* fiind în lat. clas. scurt, popular țeară *e*; apoi *e* începătoriū s'a prefăcut în *a*. Prefacerea aceasta a lui *a* inițial s'a făcut organic în formele cu *e* neaccentuat și mai apoi prin analogie s'a întins și la celealalte; mai țeste la *aleg* și o schimbare de accent, țeară-și sub înriurirea formelor cu

accentul pe silaba *lig*, pop. *leg*. Deci din *ăleg*, *ălegi*, *ălege*, *ălegemu*, *ălegeți*, *ălegu* s'a făcut *ălèg*, *ălègi* etc. etc.

Dl Mărculescu ne trimete ἀλλῶ=apăr.

2). Pe *aprintd* îl aduce de la πῦρπρῦμα, deși copiii știu că ȳe de la *apprehendo*, *aprendo*, popular *aprendo*. Prefacerea din *aprendo* în *aprintd* prin schimbarea lui *e* acc. urmat de *n* în *i* ȳe știută. Înțelesul ȳe schimbat, dar se poate dovedi calea pe care a ajuns de la cel latinesc la al nostru.

leată ce zice în această privință dl L. Șaïneanu la pag. 181 a *Semasiologiei* *) sale.

„*Apprehendere* sau *apprendere* de la sensul general „a apuca, a lua“ a trecut românește la cel special „a lua foc sau lumină“, reflexiv „a se înflăcăra“. Istoriano-Românul zice asemenea *aprintd*, dar mai des *prind* (focul). În limbele romanice forma compusă o întrebunțează Italianul numai reflexiv (*apprendersi il fuoco*, almintrenea : *prender fuoco* ca și fr. *prendre feu*) ; Francesul pentru noțiunea abstractă „a lua în conștiință“ adică a „învăța“ (*apprendre*) pe când forma *éprendre*, de unde participiul *épris*, avea asemenea în vechime înțelesul „a se înflăcăra“ la propriu și la figurat“.

De ce n'a cetit dl Mărculescu *Semasiologia* d-lui Șaïneanu?

3). *Curat*, vorbă get-beget latinească, un participiu de la *curō*, *curare*, *curavi*, *curatum*, cu înțelesul vechiū de *îngrijit*. Dl Mărculescu ne trimete la κλῆξις și încă are bunătatea să ne vorbească de metateză. Aferim filologie!

4). *Formă* care îi curat latinescul *forma*, dl Mărculescu îl scoate din μορῆ, ȳeară-și cu metateză.

5). *Măsea* vine după toate regulile foneticeī din *maxillam*, pop. *masellam*. Latinește înseamnă *falcă*, la noi a trecut în înțeles de măsea. Dl Mărculescu înse ne trimete la μᾶσσω frământ și ne întrebă plin de încredere în etimologia propusă : *cu măseaua nu se frământă alimentele?*

*) *Incercare asupra semasiologiei limbii române*, studie istorice despre tranșițiunea sensurilor de Lazăr Saineanu Buc. 1887

6). Pe *răpesc*, pe care orî cine îl ştie că-i din *rapio* şi cu creşterea *esc* aşa de deasă, la conj. a IV-a, dl Mărculescu îl scoate din ἀρπάζω, cu metateză!

7). Pe *şerpuesc* făcut în româneşte de la *şerpe*, (a *şerpui*) ni-l aduce tocmai de la ῥεπω cu prefacerea spiritului aspru în sigma!!

8). Pe *strat*, cuv. latinesc de la participiul trecut al verbului *sterno*, *ere*, *stravi*, *stratum*, ni-l aduce hurduz-burduz de la στρατιά (armată) şi ne citează ca pildă un *strat de cărămizi* şi ne spune că-s aşezate ca nişte soldaţi!!

9). Cuvîntul *vad* care îe latinescul *vadum* sau *vadus* şi care are acela-şi înţeles ca şi în româneşte, dl Mărculescu îl aduce de la greceşte Βαδίζω.

Decî nouă cuvinte latineşti prefăcute în greceşte!

Mai sînt şi *hrănesc*, *măzgălesc*, *pat*, *silă*, *stîlp*, *talpă* de origine slavă pe cari dl Mărculescu le preface în greceşti, dîndu-le nişte etimologii ~~Başă de frumose~~ ~~Uin cîti tot voiŃ cită~~ două trei: *pat* îl aduce de la παθήσ=suferinţă, pentru că în *pat* suferim; *silă* de la σιλίω=despoiŃ; *talpă* de la τάλω=turtesc.

Şi după toate acestea hiritisim din toată inema pe cei de la „Fîntîna Blanduziei“ cea mică, pentru adîncul filolog ce-au căpătat în redacţie. Curaj şi noroc: *Audaces fortuna juvat*.

VERAX

1) Către el derivă (în Apendice) de un pat bancă, lavă.
Asta nu poate fi exact, fiindcă un pat, si Istoriile
si Mărculescu:

NICOLAI GAVRILOVCI CERNIȘEVSCI

Marele cugetătorii rus N. Cernișevski a murit la ¹⁴/₂₉ Octombrie trecut în orașul Saratov, urmărit până la moarte de nemiloasa ocîrmuire a țarilor. Spre mai mare rușine a absolutismului rusec trebuie să spunem că după ce l'au văzut aproape de moarte l'au *grățiat*, sînt acuma două luni, firește înse lăsînduu-l tot sub privigherea poliției până la cea din urmă răsufare.

La întrebarea pentru ce atîta prigonire și ură în potriua lui Cernișevski aflăm următorul respuns în No. 46 de la 16 Noemv. 1889 al lui „Der Sozialdemokrat“ din Londra :

„Și pentru ce nu l'ar fi urit până la moarte? Nemica nu îe mai firesc — cît pe ce de n'am zis mai eu dreptul, — de cît ura aceasta. Mincîuna *trebuie* să nrască adevărul, alt-feliu nu mai iese mincîună. Reacția trebuie să vadă în fie-care om ce tînde cătră progres un dușman *personal*, iewa nu poate fi obiectivă. De aceea a și fost pururea mai brutală de cît progresul. Toate violențele ce s'au săvîrșit în urma mișcărilor pentru libertate sînt o nemică față cu ale apăsătorilor. Lupta pentru drept și libertate înalță, lupta pentru privilegi și pentru păstrarea stăpînirei dobitocește. Calăul urește mai mult pe osîndit de cît îl urește acesta pe dînsul. Călăul îe dus de instinct, jertfa de judecata minței“.

Nu putem încă șiți lămurit de ce-a murit Cernișevski, se spune că fost lovit de apoplexie pe cînd făcea corecturi. Dar din ce pricină i-a venit atacul vom afla mai tîrziu. Ie de crezut că *grățierea* de care vorbeau ziarele rusești îe curat numai voiewa ce

s'a dat nenorocitului de-a se mută la Saratov, tot înse sub paza poliției, dar această îngăduire i s'a făcut numai după ce l'au ținut la Astrahan, loc foarte nesănătos, timp de doi ani.

Pentru ca să-și facă mai lămurită idee cetitorii noștri despre dreptatea din Rusia să le spunem că Cernișevski fusese în anul 1862 osîndit, vom spune în curînd pentru ce, la 7 ani de muncă silnică și după ce-î făcû pe aceștia mai fu ținut încă 20 de ani, în Siberia și apoi în Astrahan, fără nici o judecată, prin simplă măsură administrativă!

„Mai bine nu putea dovedi despotismul rusesc că osîndă aceasta îeră numai un pretext pentru a putea face nevătămătorii omul care izbutise a-și cîștiga inima tinerimei, de cît ținîndu-l încă 16 ani în Siberia după mîntuirea osîndeii și apoi trimetîndu-l tot sub pază la Astrahan și de acolò la Saratov. Pentru nelegiuirea lui Cernișevski.— că a însuflețit tinerimea pentru ideile cele mari moderne,—nu îeră nici o ispășire. Ceea ce-au fost pentru papii de Roma un Giordano Bruno, un Savonarola, un Galilei, aceasta fu Cernișevski pentru Rusia țarilor, adevă un *Antihrist*.

„Cernișevski se născu în anul 1828, decî îeră acuma de 61 de ani. Tatăl lui îeră preot și voea să-l facă și pe fecioru-su tot preot, dar tînărul nu se învoi și plecă la Petersburg de urmă la universitate. De timpuriu începu a lucra pentru literatură, dar remas necunoscut, până ce fu chemat în redacția revistei „Sovremennik“ (Contemporanul), condusă atunci de marele poet Nekrasof. La această revistă lucră îei până la 1863 cînd fu areștat. În „Sovremennik“ își dezvoltă îel ideile socialiste și cîștigă înriurire asupra întregii Rusii progresiste și inteligente.

„Îeră epoca liberală a Rusiei. Dar burghezimea, foarte puțin dezvoltată, nu putea să păsească în lupta socială ca *clasă*, liberalismul îeră apărat de cugetătorii îei, de ideologi și remase lipsit de egoismul care caracterizază liberalismul burghezimei ajunsse la stăpînire. Încă nu îeră pe atuncia popor, trebuieă mai întâi să-l facă, și *desfîințarea servajului* îeră pasul dîntăi, și cel mai de nevoie, pentru aceasta. Desfîințarea boierescului o-

cupa toate spiritele — pe cei mai extremi idealisti ai libertății și pe guvernul țarului.

„După o corespondență de la Petersburg publicată în „Arbeiter Zeitung“ din Viena ȳeată ce luera Cernișevski în acea perioadă.

„Puțin timp înainte de desființarea clăcei scrise ȳel un șir de articole despre chestica agrară, toate avurămare resunet, mai ales cel despre răscumpărarea pământului țerănesc de către stat. Fără să spuie în articolele sale cuvântul socialism toate ȳerau curat socialiste. Atunci părea guvernul plin de cele mai bune intenții. Tot ce aveă Rusia mai progresist și mai liberal, căută să se uncase la această mare operă, pe care la urmă guvernul o micșură și o făcu deșartă, de frica aristocrației, vechiul sprijin al tronului. Cernișevski fusese de cîte-vă ori poftit să ȳea parte la ședințele acelei „comisiuni de redacție“ care luera proiectul pentru liberarea și organizarea proprietății țerănești. Aveau nevoie de propunerile unui bărbat care-și consacrase viața la studiul chestiilor sociale.” Cluj / Central University Library Cluj

„Dar după 1860 începu a se teme lumea oficială de uriașa înfrurire morală, de ideile politice și socialiste ale marelui scriitoriu. Firește că-l presupuneau că ar fi luat parte în conspirații; dar nu putură aduce nici o dovadă pentru vinovăția lui. Cu toate acestea în anul 1863 îl areștară și-l închiseră în fortăreța Petru-Pavlovse în Petersburg. Acolo scrise el vestitul roman „Ce-i de făcut.“ Pe atunci reacțiunea nu ajunsese încă la gradul de acum. Decī romanul (firește cu șterseturī din partea cenzurēi) putu să ȳeasă în „Contemporanul“ și fu adevărată școală de socialism pentru tinerimea rusă.

„Procesul lui Cernișevski fu judecat de Curtea înaltă de justiție. Dovezile pentru amestecul lui în mișcarea revoluționară lipseau. Liniștit și demn respunse la întrebările judecătoreliului cu un zimbet ironic. Cînd îl întrebară de ce păreri politice ȳeste, respunse: „Republican!“ Il osîndiră la 7 ani de muncă silnică, și după ce-i sfîrși, il mai ținură 20 de ani!

„Fiind că guvernul se temeă de înfrurirea lui asupra surgu-

niților, îi făcu o închisoare anume la Viluisk (în Siberia resăriteană în țara Iacuților). Singura lui societate erau jandarmii cari nu-l slăbeau din pază nici cînd se primbla singur prin împrejurimi. Cernișevski a spus că la Viluisk trăea între lupi și jandarmi și că lupii erau mai *omenoși*. Incunjurat de cărți și de manuscrise de cari nici cruzimea guvernului rusesc n'a îndrăznit să-l despartă, își urmă lucrările și ast-feliu își păstră toată puterea minții și a talentului, în ciuda tuturor suferințelor, în o țară unde temperatura se coboară până la 50 și 56 centigrade sub nula. În acea pustie ceti pe Marx și tot acolo scrise multe lucrări, din cari cele mai multe nepublicate încă.

„Sînt acuma doi ani de cînd i-au dat voie să se întoarne în Rusia. Pentru a-și cîștigă hrana, de oare-ce singurul lui mijloc de cîștig i-a fost pururea condeiu, începu să lucreze la traducerea istoriei universale a lui Weber și la fie-care tom punea o un articol sub formă de prefață. Unul din aceste articole este despre limbile feliuritelor popoare. Internațional cu desăvîrșire își bate joc cu obișnuita fineț a minții sale de definițiile deșerte și banale în privința naționalităților, definiții potrivite pentru a dușmăni popoarele unele cu altele în folosul și spre veseliei stăpînilor. Din timp în timp scriea în cîte-va ziare și reviste, dar n'avea voie să-și iscălească articolele. „Contemporanul“ a ajuns acuma o raritate bibliografică, chiar în bibliotecii nu ie voie a-l da spre cetit. În această revistă s'au publicat cele mai însemnate scrieri ale lui: traducerea economiei politice a lui J. Stuart Mill cu note, cari singure alcătuesc un volum; un articol mare despre Lessing; altui despre monarhia franceză din Iulie; un șir de articole despre chestia agrară în Rusia; despre comunele agrare; multe articole de polemică și critică; romanul „Ce-î de făcut“ etc.

„Pseudonimul sub care s'au publicat lucrările lui Cernișevski după deportarea lui este *Andreiiev*. Multe s'au publicat în „Ruskaia Mysl“ (Cugetarea rusească). Un articol intitulat „Impotriva Darwinismului“, și iscălit „Un vechi transformist“ ar fi, după Caesar de Paepe, de Cernișevski. În acest articol Cernișevski nu

combate de loc teoteya formărei speciilor prin transformare, ci încă aduce dovezi nouă, dar combatte teoriile prin cari Darwin se încearcă a explica transformarea speciilor și mai ales rolul cel mare ce'l dă marele naturalist englez „selecțiunei naturale“ și „luptei pentru traiu“. C. de Paepe mai serie că i s'a spus că N. Cernișevski vroea încă de mult să publice un studiu critic despre *Karl Marx* și scrierea acestuia „*Das Kapital*“ și că a tot amînat numai de frică să nu fie prea ciuntit de cenzură. Dacă se adevărește aceasta, apoi putem numai să dorim ca să aibă grijă cei cărora le-au ramas scrierile lui Cernișevski, să grăbească și să le publice. Cum gîndeă Marx despre Cernișevski se vede din următoarea frază din „*das Kapital*“.

„ . . . o declarare de faliment a „economiei burgeze, pe care marele învățat rus și critic N. Cernișevski a lămurit'o cu măiestrie în scrierea sa „schite de economia politică după Mill?“

Apoi în scrierea lui Marx intitulată „Un complot în potriiva Internaționalei“ în fragmentul „Alianța în Rusia“ și în „Adaos la alianța în Rusia“ se află material despre activitatea lui Cernișevski și despre dușmănia lui contra lui Bacunin. Astă-zî știu, de bună samă, foarte puțin, că Bacunin și-a început activitatea sa agitoare în tinerețea rusă prin atacuri în potriiva lui Cernișevski, care nu țera nici panslavist, nici nu vedeă în țeratul necioplit rus idealul perfecțiunei. Cernișevski revoluționă tinerețea rusă luminînd'o prin *studiul* stărei sociale, Bacunin o umpleă de *iluzii* spre a o putea cîștiga pentru anarhismul său“

„Iată cum țe caracterivat *Cernișevski* în corespondența din „*Arbeiter Zeitung*“.

„Minte adîncă, originalitate și simplitate în exprimare, mare cultură, cunoaștere adîncă a limbilor și literaturilor străine, convingere socialistă și credință nestrămutată într'un viitoriu mai bun pentru Rusia. Lipsă desăvîrșită de șovinism, unită cu o iubire adîncă și înfocată pentru patrie, energie liniștită, curaj, fără de ostentație, fără fudulie modest și cinstit în vorbe și'n fapte. Aceste însușiri caracterizau pe acel pe care acuma îl jelește toată Rusia

socialistă și ale cărui merite nu's tăgăduite nici de protivnic, și al cărui nume va rămăneă pe veci legat de istoria dezvoltării socialismului și a tuturor ideilor de emancipare și libertate în Rusia. Pentru dînsul, ca și pentru toți cei ce erau sub înriurirea lui, chestia politică este strins legată cu cea economică. Țelul, întregii activități trebuie să fie binele general, triumful cauzei muncii și a libertății, lupta în potrive apăsării și a apăsătorilor și unirea tuturor puterilor socialiste.

„Activitatea lui Cernișevski fu prologul acelei mișcări care va aduce peste un timp liberarea Rusiei“.

(Der Sozialdemokrat No. 46, 16 Nov, 1889).

trad. I. N.

O CHESTIE DE LIMBA LITERARA

În „Arhiva societății științifice și literare“ No. 1 și 2 1889 s'a publicat un articol al d-lui H. Tiktin sub titlul „Călăuza ortografică“. Avem multe de zis despre această lucrare, și în bine și în rău, acuma înse vreau să discut numai chestia formării ce trebuie să aibă în limba literară genitivul și dativul singular articulat al substantivelor femeștii.

Leată ce zice d-l Tiktin la pag. 189:

„3. Cazul oclig articulat al singularului să formează la feminine totdeauna prin adăugirea unui *i* la forma cazului oblig nearticulat: *a mesei, feței, rînduelei, zilei, rouăi, Anicăi, păcii. părții, vieții, strimtori, bucății, ploii, femeii, văii, caii*, oompară a unei mese, zile, părți, ploii, voi etc. De la această regulă generală se abat numai cuvintele în *ie*, avînd *iei* și nu *-iii*: *a viei, meșiei, ariei, primejdiei*, compară a unei *vii, moșii, arii, primejdii*. Scrieri ca *a părței, păcei, vieței, bucăței, strîmtorei. ploei, femeii, văei* cu *e* în loc de *i*, astă-zî foarte uzitate, sunt falsificări gramaticale“.

Apoi spre a întări și mai bine cele mai afirmative aice pune în josul paginei următoarea notă:

„Arătarea d-lui Nădejde (Gramatica, pag. 97) că *părței, cărței* ar fi contrageri din *părției, cărției* stă în contradicere care ne învață că aceste din urmă forme au perit încă de la începutul sec. XVII, făcînd loc la *părții, cărții*. Scrierile *părței, cărței* etc. s'au inventat abia în secolul nostru de niște strică-limbă descreerați“.

* * *

Să luăm lucrurile sistematic și prin urmare să începem cu veacul al XVI-lea de când sînt cele mai vechi documente și cărți românești. După ce ne vom asigura ast-feliu baza vom urmări prefacerile formelor din veacul al XVI lea și până astă zi.

* * *

Incepem, cum se și cuvine, cu Apostolul de la Voroneț, care ie din întălea jumătate a veacului al XVI-lea :

Să vedem cum au genetivo-dativul articulat substantivele și adjectivele fem. în *ă* :

gloată : *gloatei* (de vre-o șapte ori) ; *greață* : *greațe-ei*. *Artemida* : *Artemideei*, tot deauna, *săimbătă* : *săimbăteei* ; *dumearecă* : *dumeareciei* ; *lumină* : *luminiei* ; *porăncită* : *porănciteei* ; *limbă* : *limbiei* ; *această* : *aceștei-a* ; *cerească* : *cereștiei* ; *luntrișoară* : *luntrișoareei* ; *feață* : *feateei* ; *slavă* : *slaveei* ; *luîngă* : *luîngiei* ; *credință* : *credinței*, de trei ori ; *Galata* : *galateei* ; *piatră* : *pietriei* ; *săblaznă* : *săblazneei* ; *crediîncioasă* : *crediîncioaseei* ; *peluță* : *peluției*, *peluței* ; *vieață* : *viiăției* ; *turmă* : *turmeei* ; *besearecă* : *beseareceei*.

Deci la acestea se adaoge *ei* (mai exact *iei* din *iei*) pe lîngă forma care servește pentru plural, fie acea formă în *e* sau în *i* ; la cele ce au amîndouă formele se adaoge și pe lîngă cea în *e* și pe lîngă cealaltă. La cuvîntul *aceștei* care ie din *acești + ei* vedem *știei* contras în *ștei*, în alte texturi vom vedea forma *aceștii* făcut din *aceștei*.

Să vedem acuma substantivele și adiectivele în *e* : *gîudecătoareei*, *mariei*, *buînătației*, *corabieei*, *legeei*, *morției*, *Lasiei*, *mutariei*, *corabiei*, *Apieei*, *lucrariei*, *mariei*, *lumiei*, *împărăției*, *dereptăției*, *lumiei*, *legiei*, *gîuînghieriei*, *zboșteei*, *întăeei*, *învieriei*, *răsipiriei*, *Capadochieei*, *Asieei*, *Viftanieei*, *putrediriei*, *poticniriei*, *cercetariei*, (de 2 ori), *bunrătăției*, *bunrătăției*, *sleiriei*, *bunrătăției*, *evanghelieei*, *îubosteei*, *zboștiei*, *dereptăției*.

Vedem că art. *ei* (exact *iei*) se adaoge atît lîngă forma nominativului, cît și lîngă a genetivului și dativului.

Exemple de întâiul feliu sînt în cele de sus 12, de al doilea 22.

Substantive femeștii în *ie* sînt zece și fac gen-dat. sing. art. de la nominativ prin lipirea articolului *ei*; numai la cuvîntul *corabie* aflăm *corabie+ei* și *corabii+ei*, adecă genetivo-dat. format și de la forma egală cu înmulțitul.

Din cele în *e* curat, nefăcut din *ie*, găsim pe *ei* lipit după nominativ la două exemple, Iear după forma egală cu înmulțitul la 21 de exemple; la cuv. *leage* aflăm *leageei* și *legiei* și de la *zboarește* avem *zboarește+ei* și *zboarești+ei*.

* * *

Să vedem acum Psaltirea lui Coressi (1577) : substantive în *ă*: *feateei* (16 orî), *inimiei* (13 orî), *semințeei* (2 orî), *vieșteei* (13 orî), *slaveei* (8 orî), *lauziei* (2 orî), *casei* (9 orî), *vieșteei*, *peleșteei* (2 orî), *buriei* (2 orî), *bureei*, *sileei* (4 orî), *viteei* (2 orî), *dumbrăvisei* (2 orî), *laudeei*, *rudesei*, *slavei*, *rudesei*, *luminatseei*, *suptsuăreei*, *șarbeeii* (3 orî), *izbăndeei* (2 orî), *opovăințeei*, *luncieei*, *casei* (2 orî), *țărăei* (pentru *țeriei*) *measeei*, *hraneei*, *aspideei* (2 orî), *beseareciei*, *dulceațeei*, *slujbeeii*, *annei*, *ioanneei*, *Lucăei* (2 orî).

Vedem deci de două orî *ei* adaos la nom. *Lucă*: *Lucăei* (cuv. Țe bărbătesc, dar în privința articulărei merge cu cele femeștii în *ă*).

De 68 orî Țe adăugat după forma în *e*, de 24 de orî după forma în *i*; la cuvintele *vieață*, *bură*, *lăudă* aflăm amîndouă formele: *vieațeei* și *vieșteei*, *bureei* și *buriei*, *laudeei* și *lauziei*.

Găsim în forme contrase: *casei* din *caseei*, *slavei* din *slaveei*, *rudesei* din *rudesei*, *annei* din *anneei*; dar poate că vor fi mai degrabă greșeli de tipariu; Ieră foarte ușor a pune un *e* mai puțin. Deși fenomenele de mai jos poată face să admitem și contragerea.

Trecem la subst. și adiectivele femeștii în *e*.

dereptăteei (de 13 orî), *rugăciunii* (de 9 orî), *rugăciunii*, *mesereriei* (de 2 orî), *morșeei* (de 10 orî), *măriei* (de 13 orî), *măniei*, *măniei* (de 6 orî), *spăseniei* (de 5 orî), *leagăeei*, *legieei* *legiei*, *urechiiei*, *sfinșeei* (de 4 orî), *bunătățeei* (de 2 orî), *pișteei*, *cărșeei*, *lăingoriei*, *junghearisei*, *împărățeei*, (de 2 orî), *bucurieei*,

fiei, fiei, psăltirii, ceateriei, dostoiniciei, Araviei (de 2 orî), *pășuneei, ruginiei, vrătușiei, vreamiei, nopșiei* (de 3 orî), *lumeei, pustiei* (de 2 orî), *milosteei*, (de 5 orî), *Amoreiei, Amoriei, veseliei, dulceșiei, înțelepciunii, peririi, Zahariei*.

Deci vedem la subst. în *e* (nefăcut din *ie*) de 51 de orî articolul lipit după forma în *i* și de 8 orî, la cele în *e* făcut din *ie*: *urechiei, jungheariei*. La cele în *ie* găsim forme contrase *măniei, spăseniei, sfinșiei, împărășiei, bucuriei, fiei, dostoiniciei, veseliei, zahariei* în cari *ieei*, sau mai bine *ieiei*, se reduce la *iei*, ca și mai sus *eei* (sau mai bine *eiei*) în *ei*. Am văzut la *aceștei* și *i+i* redas la *ei*. Aceste forme se explică de la forma în *în ie*, dar avem cîte-va de la cea în *ii*: *măniei, fiei, pustiei* (de 2 orî), ba chiar la cel di'ntăiū vedem *ieei* redus la *ii*, de nu va fi cum-va vre-o greșală de tipariū, cum ie de crezut mai degrabă.

* * *

În scrierile lui Popa Grigore de la Măhaciū etc. din T. al II al „Cuv. din bătrîni“ după studiul d-lui Hăjdău avem:

La substantive și adj. în *ă*: *slaveei* (de 3 orî), *sfinșiei* (de 2 orî), *svintei, casei, feașiei, vieșiei, feșiei, aspideei, scripturiei, luminiei, luniei*. Deci de 13 orî cu articolul după forme în *e*, de 6 orî după forma în *i*.

La subst. în *e*: *burătășiei, lumiei* (de 4 orî), *creștinătășiei, rugăciuneei, rugăciunii, împărășiei, Marieei, nopșiei, ușiei, sfinșiei, ogodeei, milostiei, Melentiei* (2 orî), *cețășiei* (2½ orî), *măniei, morșiei, ușiei, Sareei, odihnealeei, șileei* (2 orî).

Prin urmare avem art *ei* lipit după forma nominativului de 5 orî, iar după a Gen-dativului de 12 orî. Ie de notat că la substantivele în *ie* avem după *e* de 4 orî, după *i* o *dată*: *mănieei*; la *rugăciune* avem și *rugăciuneei* și *rugăciunii*. Formele *morșiei* are articolul sub forma lui adevărată, în *mănieei* lipsește un *i*, ar fi trebuit *mănieei*; în *Zaharii* (Munt. 1620) am avea un exemplu de prefacerea lui *ieei* în *iii*.

* * *

În Evangheliariul de la British Museum 1574, după d-l Hăjdău, avem:

La subst. în *ă*: *judocatei* (de 3 orî), *gloatei*, *gloatei*, *nuntei* (de 3 orî), *hrancei*, *casei*, (de 9 orî), *casei*, *slugiei*, *featei* (de 3 orî), *semănăturiei*, *năprăciei*, *năpărciei*, *pleaveei*, *Irodiadei*, *cămileei*, *slaveei*, *zileei*, *Vlădicăei*, *featei* (de 2 orî), *featei*, *moriei*, *vișeei*, *apeei*, *viațeei*, *lumineei*, *inimiei*.

Vedem de 22 de orî art *ei* după forma în *e* și de 5 orî după cea în *i*. Găsim forme *feate+iei* care ne-a păstrat articolul sub forma corectă *iei*. În *Vlădicăei* îl vedem lipit după forma în *ă*. Aflăm de asemenea *gloatei*, *casei*, *Irodiadei* cu *e+iei=ei*.

La subst. etc în *e*: *lumisei* (de 2 orî), *secerăciunii*, *fămeiei*, *semănturiei*, *măriei*, *dăjdiei*, *mueriei*, *morșiei*, *Mariei*, *cetăției*, (2 orî), *înțelepciunii*, *Samariei*,

Deci avem la subst. în *ie* de 2 orî lipit articolul după forma în *i*- *fămei+ei*, *dăjdi(i)+ei* și de 2 orî după forma în *e*. La cele în *e* curat îl avem de 8 orî lipit după forma în *i* și o dată după cea în *e*: *înțelepciunii*, care tot o dată le și contras din *eei* în *ei*; de alt fel în înse poate fi *nei* din *ni+iei*, cum am văzut la *acestei* din *acești+iei* și părerea din urmă le mai de primit de oare ce nu vedem în acest art. *ei* lipit după forma nominativului.

* * *

Tîlcul Evangheliilor (Transilvania): *morșiei*, *comoarâi*, *sâmbetei*, *popעי*, *meserătăției*, *învățăturiei*, *evangheliei*, *aceștii*, *vieșiei*, *morșiei*. (După bucățelele din Crhestomatia D-rului Gaster și după Cartea de cetire a lui Lambrior).

Vedem art *ei* lipit la subst în *ă* după forma în *ă* la *comoarâi*, deși Ieu cred că mai de grabă avem acoloa un derivat al formei *comoarei* din *comoare+ei*; după forma în *e* (de 2 orî) și odată după *i*: *vieșiei*. La subst. în *e* vedem art. după forma în *i*. La cele în *ie* cu *i* acc. avem *iei* din *ie+ei* sau din *ii+ei*. În *aceștii* avem finala *ei* trecută în *ii* încă din veacul XVI-lea.

În *Evanghelia* cu *învățatură* de Coressi (1581) (după bucata din L. și G.) aflăm: *măriei*, *doomniei*, *legiei* (2 orî), *Brăsei* (de 2 orî), *trufeii* (nom. *trufă*), *ocărărei*, *ocărăreei*, *vieșiei*, *biruirii*, *orăziei*, *sfintei*, *spăsoniei*, *lumiei*, *neștiinței*, *curăției*, *rușinei*, *măincăriei*, *be-*

ției, urăciunii, beției; în Arh. ist. a lui Hăjdău T. III pag. 181 aflăm citate tot din această scriere formele: *umbreei, arătării, ascultării, vâdăcării, judecării, păceii*.

Aice atragem atenție asupra formelor contrase *trufei, sfintei, ocărărei, domniei, Brăsei, rușinei, ascultării, judecării*.

În *Palica* de la Orăștiea (după Chr. lui G. și Cartea lui L.) 1882: *tăriei, zuoiei, nopșiei, mării, măriei, dulceției, vieției, știuturiei, Arapriei, mueriei, Varmejiei, Hinedoriei, țărăiei, (p. țeriei)*, În Arh. Ist. H. T. III p. 181 avem: *adunării, (de 2 ori), calieii, mariei (de 2 ori)*.

În T. I. al „Cuventelor de bețării“ aflăm :

1560 Frag din Levitic: *păinei* (decî *păini+ei* sau *păine+ei* contras în *păinei*); 1607, Ilfov: *acestii, săpăturii, Gherghiței, Lupiei* (G. D. de la numele pr. *Lupia*); 1577 Tecuciu: *femeii, Tecliei, Anușcăi*; 1581 Bacău: *surorii, Albei, Preuteasii* (firește în loc de *preuteasei*); 1591 T. Jiu: *judecăției, Mogăii*; 1537 Tîrgoviște: *Floreii*; 1583—56 Muscel: *Anncăiei, Opredeii, Mihneaei, Condreae*, (dar *ea* înn. de *ei* scris cu **h**); 1549 Mehedinți: *văiei, strămbeii*. 1556 Munt. *Vezeii* (G. D. de la *Vedea*), *fetii* p. *fetei*), *Vălcelușii* (p. *Vălcelușei*), *Firatei, Săcuitei, Topanei, Ciorăcăi*, 1556: *vale*, (p. *vale+ei*; 1560 Munt: *selișteii*; 1563 Bucur. *Vâlcealei*; 1563 Munt: *Inferatei, Firatei, Vezeii* (2 ori), *Ursoaei, Lupoae(i), feate* (i), 1571 Bucur: *vâlceaoi*; 1579, Bucur. *Lucăi*; 1588 Moldova „Catastihul averei mănăstirei Galata“: *mănăstirei și mănăstiri, Galatai*.

* * *

Din cele înșirate până aice putem scoate următoarele încheerî:

Ga subst. și adj. în *ă* se formează G. și D. sing. articulată lipind art *iei* (care mai des se află sub forma *ei*) lîngă forma în *ă*, lîngă cea în *e* și lîngă cea *i*, unde se află amîndouă formele află forme duple pentru G. și D. Trebuie să respingem părerea celor cari ar voi să explice forme ca *mamei* etc. de la *mamă+ei*, căci deși la acest cuvînt s'ar putea explica trecerea de la *mamă+ei* până la *mamei*, dar la foarte multe asemenea explicare ie peste

putință, ast-feliu nu se pot explica genetivele : *beseareceei, lungeei* etc. la cari cã și gã nu s'ar fi putut preface în ce și ge după trecerea lui ă în e. De alt-feliu formele *Lucăi, Greacăi* etc. au ajuns une-orî la *ei, îi*, dar au păstrat neatins sunetul lui c și g : *Catinchii, Șalghii* etc.

La substantivele în e curat (nefăcut din *ie* cu *i* neaccentuat) avem art. *ei* lipit și după forma nominativului, dar mult mai des după cea în *i*, la unele avem forme duple, cum am aretat.

La substantivele în e făcut din *ie*, avem mai ales lipit articolul după forma nominativului, dar *ie* și după cea în *i*.

La substantivele în *ie* cu *i* accentuat avem mai mult lipit articolul după nominativ, sînt foarte rari exemplele ca *ei* lipit după forma în *ii*.

Din aceste încheerî urmează că la substantivele în e curat nu *ie* așa de sigur că G. și D. singurit *ie* la toate din forma în *i* forme ca *înțelepciunei, firei, creșterei*, pot fi foarte bine formate de la nominativ și păstrate tradițional ; *arătarei, bunătăței* etc. sînt de bună samă de la forma în *i* cum se vede de pe ă din penultimă și de pe prefacerea consoanei ce precedează finala.

Cum vom aretă mai jos la *înțelepciunei* etc. trebuie să fi ajuns și *înțelepciune+ei* și *înțelepciuni+ei*.

Dupa ipoteza d lui H. Tiktin formele ca *barbe+ei* s'ar fi redus la *barbei* și ar fi stat ast-feliu până astăzi ; forme ca *împărăție+ei* s'ar fi redus la *împărăției* și ar fi ramas ast-feliu, iar formele ca *morți+ei, lumi+ei limbi+ie* etc. s'ar fi redus la *ii* încă de la începutul veacului al XVII-lea. Să vedem de se poate asemenea lucru.

Pe ce cale *morți+ei, lumi+ei, părți+ei, cărți+ei* ar fi trebuit să meargă spre a ajunge la *ii*? Negreșit orî s'a prefăcut *e* între acei doi *i* în *i* și am avut *morții, lumii, părții, cărții* și apoi cei trei *i* s'au redus la *ii*. Aceasta *ie* calca admisă de dl H. Tiktin, pe cît îmi pare. Mai iese înse și altă posibilitate ; *i* neaccentuat poate să se contragă cu *e* în *e* și deci de la formele *morți+ei, lumi+ei* să ajungem mai întâiu la *morței, lumei,*

etc și apoi *ei* să treacă în *iî*. Ieu admit că evoluția s'a făcut pe această din urmă cale. In contra ipotezei d-lui H. Tiktin aducem mai întâiul faptul că forme ca *morțiii*, *lumiii* nu se întîlnesc nici o singură dată în texturile românești; pe cînd formele presupuse prin ipoteza mea, adecă *morței*, *părței*, *porței*, *nedreptăței* etc există și mai jos le vom înșiră. Ie de notat că chiar în veacul al XVI-lea am aflat *aceștei* care ie tocmai cea presupusă de ipoteza mea și în contrazicere cu ipoteza d-lui H. Tiktin. Din presupunerea mea mai urmează că, dacă *ei* a trecut în *iî* pe calea aretată de mine, apoi trebuie să fi trecut tot în același timp și în forme ca *barbei*, *casei* și ca *împărăției*, *beției*, *sfinției* și decî că trebuie să se afle de pe la începutul veacului al XVII-lea forme ca *împărățiii*, *sfințiii*, *casii*, *preutesii*, etc. și în adevăr așa se și află.

Această prefacere înse s'a întîmplat în limba populară și numai la popor, atît în Moldova cît și în Muntenia găsım pretutindenea finala *ei* redusă la *iî* și *iei* cu *i* acc. la *iîi* și mai apoi *iî=i* și *iîi=iî*: *barbii* și *barbi*, *împărățiii* și *împărății* sau *împărățai*, *dreptății* și *dreptăți* sau *dreptățî* etc.

Maî tîrziu la Moldoveni s'a întins prefacerea lui *ei* în *iî* și cuvinte la cari nu se cuvenea: *Andrei=Andrii*, *trei=trii*, *iei=iî* la (pronume).

Ce ne vor aretă decî documentele din veacul al XVII-lea și al XVIII-lea? Dacă ipoteza mea ie cea adevărată vom află scriitorî cari se vor ținea de formele dialectului literar, vom află scriitorî la cari formele literare se vor bate cap în cap cu cele populare fără nici o regulă, vom găsi și de acei cari vor înclină așa de tare spre formele populare în cît vor găsi numai *iî* în loc de *ei*; vom aveă și de cei cari-și vor înjghebă o limbă literară și după cutare năzăritură vor primi la unele cuvinte *ei* și la altele *iî*. In sfîrșit în veacul nostru vom află scriitorî cari vor scrie numai formele corect literare, iar alții vor face ca dl Tiktin și, înșelîndu-se, vor crede că Domniele-lor au aflat linia de despărțire între aceste forme și vor dictă legea așa cum o vor pricepe, înjurînd pe cei ce vor fi de altă părere cu

epitetele foarte cuviincioase și filologice de „strică limbă descree-
erați“. Dar păcatele's pe oameni și prin urmare și pe filologi sau
linghiști.

Să trecem de acum la materialul ce-am adunat din veacul
al XVII-lea și al XVIII-lea și să arătăm ca numai ipoteza mea
aduce lumină în acest labirint orî balamuc de forme.

(va urma)

I. NĂDEJDE

ALEXANDRU SIHLEANU

prins cu mîța'n sac.

În sfîrșit d-l *T. Pisani* a dat pe față plagiatul săvîrșit de Alexandru Sihleanu și d-l *Ilie Ighel* l'a dat publicității în No. 41 al „Fîntînei Blanduziei“ celei mici.

Ieată și documentele. Publicăm mai întăi cu traducerea lor cele opt versuri cu cari începe pîesa 'O 'Οδοιπóρος a lui *Panaioti* *Sufu* publicată la 1842.

Αὐτὸ βλέπεις τὸ ποτάμι

Ὅπον τρέχει θολωμένο;

Αὐτὸ βλέπεις τὸ καλάμι

Ὅπον τρέμει κυρτωμένο;

Ἐγὼ εἶμαι τὸ καλάμι

Τὸ ποτάμ' εἶν' ἡ ζωὴ μου

Καὶ τὸ μέλλον μου, ἓ ψάμμος

Τῆς ξηρᾶς αὐτῆς ἐρήμου

Vezî tu acest riu

Care curge turburat?

Vezî tu această trestie,

Care tremură plecată?

Ieu sînt trestiea,

Riul iese vîeața mea

Și viitoriul meu, năsipul

Acestui uscat pustiu.

Ieată spre comparare și vestitul sonet al lui Sihleanu:

Peste fermuri depărtate

Vezî tu riul călător,

Cum în valuri turburate

Se azvîrle *din izvor?*

Pa-a lui malurî *singurate*

Vezî eum vîntul mugitor

Mișcă trestia și-o bate
Șuerînd îngrozitor ?

Riu-î vieța-mî zbucîumată
Și-acea trestie mișcată
Alî mieu suflet dureros ;

Viitoriul ce m'așteaptă
Ie pustiea cea deșartă
De pe malul nisipos.

Cred că orî-cine va vedea că Al. Sihleanu a stricat poeziea
Înî Panaioti Șușu, introducînd chiar lucruri absurde cum sînt lo-
curile subliniate.

Decî încă unul în cinstita tagmă și cei mulți înnainte !

VINDEX.

ÎNVĂȚĂMÎNTUL PRIMAR

(urmare)

Cu aceste măsuri și cu altele mai mărunte, despre cari nu mai vorbesc, cred că s'ar putea aplica obligativitatea legii și să aduce foloase foarte mari.

Altă pricină, care face ca școalele primare să fie așa de puțin populate, este disprețul și neîncrederea ce o mare parte din populațiune o are pentru școală. Acestea se pot vedea din responsurile ce'ți dau unii locuitori, când îi întrebă că de ce nu-și dau copiii la școală? „Iea lasă, îți respund unuia, nu mai învețe „carte; că nici noi n'am învățat și tot trăim. Știm că n'au să se „facă toți popi!“ In „rezultatul conferințelor revizorilor din 81“ se vede că sînt chiar părinți cu stare, cari vorbesc ast-feliu despre școală și că mai de grabă plătesc ștreaf, dar nici nu voiesc a-și trimete copiii să învețe.

De aceea trebuie să căutăm a ne da samă de unde vine această rea voință a populațiunii pentru școală? Putem da mai multe responsuri.

Poate că poporul de jos urește școala, pentru că o socotește ca o adevărată fabrică de trîntori, de jăfuitori ai norodului Aceasta se poate zice cu atît mai mult cu cît în trecut, și întru cît-va și a-zî, este cam așa, și deci poate fi o ură moștenită din bătrîni și întărită în timpul din urmă.

Toți știm că vre-o 60 de ani în urmă se găseau și școli cîte cu un număr oare-care de cărțurări prin satele răzeșești; dar acolo învățau carte numai feciorii frunțașilor.

Prin satele clăcașilor cam rar se întîlneau școli de acestea: clăcașii erau atît de chinuiți, în cît numai gust de învățat carte nu mai puteau să aibă. Cărțurarii ieșiți de prin școalele din satele răzeșești, fiind puțini la număr, se căutau ca ierba de leac pentru feliurite slujbe, precum: *vechili boierești, piseri, dacscăli pe la besereci și preoți*. Dar ce erau toți aceștia dacă nu niște oameni ce trăeau mult mai ușor de cît alții, mai mult din munca și sudoarea altora, chiar atunci cînd ar fi fost puțin mai de treabă? Dar cum aceasta se întîmplă tare rar, apoi toți acești slujbași nu puteau fi socotiți de popor de cît ca *un feliu de trîntori, de lipitori* ce mîncă pîne nemuncită! De aceea norodul purtă ură de moarte contra celor cu știință de carte, cel puțin nu-î avea la inimă mai bine de cît pe boierii, cari băteau la scări etc., de oare-ce niste ast-feliu de slujbași de multă vreme sînt uneltele acestora. Urînd înse poporul pe cei cu știință de carte, nu puteau să nu urască însă-și *cartea și școala*; de oare-ce numai prin acestea *opincariul* putea să ajungă *trîntor*! Dacă lucrurile ar fi luat altă față pentru timpul de astă-zî, am putea zice că astă ură a poporului în contra școalei este moștenită din timpurile mai vechi, despre cari am vorbit; dar toți știm că slujbașii citați mai sus se găsesc și astă-zî, ba chiar cu năravuri mult mai rele; prin urmare ieși nu pot fi priviți cu ochi mai buni de cît atunci, ba încă ura în contra lor s'a mai mărit și decî s'a mai mărit și în contra școalei. Bașibuzuciile primarilor, ale notarilor etc., sînt destul de cunoscute pentru a le mai aminti. Evlaviea unor cuvioși parohi, care vînd tare scump tot ce au luat în dar (!) și nu îngroapă mortul pînă nu-și vinde familia ce mai are pe lîngă casă spre a plăti prohodul etc., ieară-și este destul de cunoscută. Mai sînt învățătorii sătești, cari ar trebui să fie mai de treabă dar și din aceștia foarte mulți se molbănesc de la cei cu cari via în atingere și de aceea încep a face rău și ieși etc.

In cît toți cărturarii de prin sate sînt tot o apă, numai atîta că poporul, în neștiința lui, privește reu și școala, care, seraca, nu-i vinovată cu nemica.

Dar de unde și până unde au ajuns țeranii se confunde pe cei cu știința de carte din timpul nostru cu „cărturarii“ cei atît de urgisiți de Evanghelie? Asta arata oare dragoste?... De unde au scornit țeranii că „păserile cele cu ciocurile de fier“ de cari se vorbește în *epistolie* sînt și nu pot fi altele de cît scriitorii de astă-zî, cari prin condeii lor de fier sug sîngele norodului?... Căci așa tălmăcesc îei acea prorocie! Apoi cînd vine vorba la *popă*! Ți-l judecă frumos de tot. *Popa* în ochii norodului, iese hiriș *dracul*, atît după port, cît și după fapte. Cînd visezi *popă*, apoi trebuie să te aștepți la o nenorocire; cînd îl întîlnești în cale tot așa!

Ba încă atîta dragoste au țeranii pentru tot ce iese *popă*, în cît și pe ceea lume nu le-au dat altă sălășuire de cît *tartarul*, care, după credința lor, iese tîsît cu *vlădici* și *popi*! Dar ceea ce se întîmplă pe ceea lume cu *popii*, se întîmplă și cu toți *bogații*; căci poporul nu uită zicerea: „că mai lesne va intra ca- „mila prin urechele acului, de cît bogatul în împărăția cerurilor“ Și să nu uităm că *bogat* în limba poporului nu însemnează numai *boierii*, ci tot omul ce ie mai cuprins de cît marea mulțime și trăește mai din ușor; prin urmare aice intră toți *cărturarii*.

Pe *boierii* îi mai cinstea țeranii și cu titlul de „*tălharii*“. Cînd întîlnesc vre-un *boier* necunoscut cu butea cu patru cai, stau în loc și se întrebă: „Breee! dar ce *tălharii* de *boierii* a mai fi „aista“? sau: „Breee! dar ce grîu frumos! oare a căru *tălharii* de *boierii* să fie?“ etc.

In cît toți cei cu știință de carte sînt numiți: „*cărturarii*, *draci*, *tălharii*“ etc. Și dovadă cum că țeranii au ajuns a urla din pricina acestora și școala, iese și faptul că în tot felul sînt luați în ris acei copii cari învață prin școli și mai ales în seminariu. Mulți nu-și dau copiilor la carte chiar de frică de a nu fi luați în ris de consătenii lor și a li se zice „că vreau să-și facă băietul *popă*“. Cine a trait prin sate știe foarte bine că spun adevărul.

Am spus mai sus înse că se mai poate da și altă explicație respunsului: „Dar nu mai învețe carte că și Ieu n'am învățat și tot trăesc, știu că n'am să-l fac popă.“ Ieată cum s'ar mai putea tâlmăci: țeranul nu vede alt interes în învățarea cărței de cît acela de a fi popă sau alt slujbaş; dar nu toți țeranii iubesc astfel de lucruri și am aretat mai sus pentru ce. Dar chiar dacă ar iubi unuia, n'au încotro și văd că nu-i chip să fie toți slujbași, căci atunci n'ar avea cine munci, de aceea nu înțeleg Iei pentru ce ar trimete copiii să pîceardă cîți-va ani degeaba, în loc de a deprinde alta ce-va cu care să se poată hrăni în lume. Cu alte cuvinte: orî învață carte ca să fi slujbaş orî apucă-te de muncă. Aceasta se poate vedea și de acolo, ca mulți din cei ce-au făcut patru clase primare nici nu mai vrau să se apuce de prășit, ci caută cîte o slujbușoară! Acest lucru iese cunoscut de toți, dar *leacul* nu se va aduce nici o dată prin *introducerea celor șese clase rurale*, sau introducerea lucrului de mîna prin aceste școli, după cum și-au închipuit unuia. *Până cînd slujbele nu se vor da după niște legi bine chibzuite, numărul poștulanților nu se va înpușină, ci va crește*; cu atît mai mult că cei mari și tari încurajază aceasta, prin faptul că dau slujbe, destul de bune une-orî, la candidații ce n'au de cît clasele primare, numai pentru că sînt favoriți și resping pe alții ce au titluri de școală și capacitate mai mare. Guvernul trebuie să se gîndească la aceasta. Pe urmă tot statul are datoria de a face legi cari să încurajeze pe cei ce sfîrșesc clasele primare și să-i facă a vedea un folos mai real și apropiat din învățătura cărței precum: *scutirea de un an sau doi de armată ș. a.* Pe urmă rămîne a areta prin graiul poporului, cari sînt adevăratele foloase ale cărței pentru vieța de toate zilele. Trebuie să se convingă, și nu Ie lucru greu, că omul ce nu va ști carte, nu-și va cunoaște nici o dată drepturile sale și va fi amăgit de toți etc.,

Țeranii iese răspund *mult mai adesea* și alt-feliu cînd sînt întrebați: „de ce nu-și dau copiii la școală?“ „Dar pentru ce să-l mai dăm la școală, îi răspund unuia, dacă vedem că umblă cîte 2 și 3 ani degeaba, fără a învăța măcar buchile? Cît despre cărți, slava

„D-lui, a rupt destule! Mai bine l'oiu pune la prășit...!“ Acest răspuns pe care-l întâlnim foarte des, ne face să înțelegem zisul despreț al populațiunii pentru școală, în alt chip. Iel ne arată că sînt școli cari nu aduc nici un folos; copiii stau în ȳele cu anii, rup la cărți și sufăr la bătăi...(!) fără a învăța ce-vă. Și cum că lucrul ȳeste așa, nu numai că o știm toți, din practică, atit pentru multe din școlile rurale, cît și pentru unele din școalele urbane, dar ȳeată ce spun și revizorii școlari: „Una din cauzele principale ale „nereușitei instrucțiunii prin sate, ȳeste și insuficienta preparare a „învățătorilor. Învățătorii rei, ignoranți și cu moravuri corupte au „discreditat prin comune pentru mult timp școlile. Chiar uniî nor- „maliști și absolvente ale școalelor centrale au dat exemple întristă- „toare!“ *Ignoranța și negligența* multora din membrii corpului didactic primar (Să nu se creadă că la cursul secundar sînt toți sfinți!) sînt așa de bătătoare la ochi, în cît numai ȳele sînt în stare a pustii cu totul școlile noastre și a zădărnici toate cheltuețele făcute. ³⁰ Despre acestea înse ar vîndi a vorbi în cele ce urmează, voiu a spune numai că trebuie să se ȳea măsuri serioase de îndreptare. Acei ce primesc lefuri din sudoarea poporului pentru a învăța pe copii carte să înceteze de a fi și *ignoranți și leneși*, sau dacă nu, statul să caute a alege bobul de mazere și să-î înlocuească prin alții mai deștoinici. Pentru aceasta înse ar trebui organizat un serviciu inspectoresc, cel de astă-zî ȳeste numai o minciună și de multe ori în stare a discuraĳă pe cei bunî și a încurajă pe cei rei etc.

Tot o dată cred că am aretat în de ajuns cari-s cauzele de căpetenie ed numai 23 % din copiii în vrîstă urmează la școală cum și lecurile ce ar trebui aduse pentru a îndreptă reul.

* * *

II. Remîne să vedem: cari sînt pricinile pentru cari și din cei 23 % ce urmează nu remîn de cît 5 % sau 6 % cari să știe a ceti și scrie mai binișor, după cîti-vă ani după ce sfîrșesc școala primară?

Care să fie pricina acestuî mare reu? Ce se face cu munca a cîte-vă miî de dascăli primari cel puţin de la 1860 încoace? Cum se face de *chiar acelor cîţi-vă la sută cari pot cetî puţin le lipseşte cu totul gustul de a cetî şi nu caută a-şi înbogăşi min-tea cu cunostinţi nouă?*

Respunsuri categorice asupra acestor întrebări nu prea avem, din pricină ca puţinî s'au interesat de a şti care iese adevărata stare a instrucţiunei primare, pentru ca în urmă văzînd tristul adevăr, să caute a areta pricinile.

Di Alexandrini, în statistica judeţului Iaşi pe anii 1878-86, obsevînd numărul cel mare de repetenţi cum şi numărul cel mic de absolvenţi, lipsa dorinţei de-a mai cetî după sfîrşirea şcoalei primare etc. îşi pune acelea-şi întrebări ca şi mine; dar nu dă nicî un respuns, ci se mărgeneşte a zice „la acestea să respundă profesorii primari.“¹⁾

Dacă am întrebă înse aceştî profesori cari sînt cauzele acestuî ren, am vedea că respunsurile date de D-lor nu ar fi de loc mulţămitoare. Cei urbanî ne-ar responde că pricinile pentru cari nu avem promovaţi şi absolvenţi mai mulţi sînt: „lipsa de localuri şi de mobilier; lipsa de aparate didactice; neînteresarea autorităţilor pentru şcoală ş. a.“ lucruri atît de cîntate şi cari se repeşesc aproape pe acela-şi ton de învătătorii ruralî. Deşi aceste lipsuri sînt destul de simţite şi iele sînt de natură a împiedecă mersul regulat al instrucţiunei primare, totu-şi nu se poate admite că ar fi în stare de a face pe cei ce absolvesc 4 clase primare să nu ştie nicî a cetî şi serie. Lipsa de localuri şi mobilier iese o pricină care contribuie la despopularea şcolei mai ales, după cum am aretat mai sus. Tot asemenea şi neînteresarea autorităţilor. Pentru chestiunea de care ne preocupăm ar aveă oare-care interes numai lipsa de aparate didactice; dar şi aceasta nu iese absolută: iewa ar putea împiedecă pe profesorii primari de a nu face cum trebuie unele obiecte ca: ştiinţele naturale, geometria ş. a.; dar cetirea şi

1) p. 392.

scrierea, ba chiar și aritmetica s'ar putea face destul de bine și fără de acestea. Școalele evreești de astă-zî și școalele noastre de pe la 1840 nu erau mai bine îngrijite de autorități și nu erau mai bine înzestrate cu aparate didactice și cu toate acestea dădeau, și cele evreești dau și astă-zî, destui cărturari. Ori-cine știe că nimic mai infect de cît școalele evreești; nimic mai mecanic și mai nepedagogic de cît modul cum se predă în aceste școli! Și cu toate acestea *rar Evreu care nu știe a ceti, a scri și a socoti!* Acest fapt trebuie să ne facă să roșim și să recunoaștem că pricinile pentru cari școalele noastre primare mult mai bine îngrijite, înzestrate cu aparate etc. cu un euvînt mult mai bine organizate, n'au produs de cît 5 % sau 6 % cărturari, sînt cu totul altele de cît cele aretate mai sus. De asemenea nu se poate susține că *frequentarea neregulată a elevilor* ar fi o pricină așa de puternică pentru a ne împiedeca de-a face mai mult.

Sînt trei feluri de copii, după cum ne arată statistica, și aceasta am aretat-o mai sus: unii nu se înscriu de loc și aceștia sînt cei mai mulți; alții cari se înscriu la începutul anului, dar urmează neregulat, până ce în cele din urmă părăsesc cu totul școala; alții în fine cari urmează mai mult sau mai puțin regulat, dar urmează; aceștia dau numărul de 23% pentru sate și 46% prin orașe. Ieste peste putință de admis că ast număr de elevi, ce urmează trei-patru ani la școală, ori-cît de neregulat ar urmă ieî, să nu învețe măcar a ceti, a scrie și a socoti cum trebuie, dacă presupunem că la școală învață în adevăr, iar nu pierd timpul de geaba! Lucrul înse se întîmplă tocmai așa, de oare-ce în loc de-a aveâ 23 % cărturari la țară și 46 % în orașe, avem numai 3 % prin sate și 6 % prin orașe.

În cît răspuns la întrebările de mai sus ar putea fi următorii: *nu știu a ceti de cît 3% și 6% din cei ce urmează la școală, din pricină că n'au învățat mai nemica și puțin le-a trebuit pentru a uita și cît au învățat; nu mai au nici o dorință de a mai ceti după ieșirea din școală, din pricină că nu li s'a înspirat acest gust.*

Cu alte cuvinte mai toată vina cade asupra profesorilor primari, asupra neinteresării multora din profesorii primari, asupra neștiinței multora din ieși, asupra lipsei de metodă de predare ș. a. Să le aretăm pe rînd.

a) *Neinteresarea multora din profesorii primari* iese pricina de căpetenie, care a oprit în loc mersul instrucțiunii elementare și din pricina ieși nu s'a făcut nici aceea ce se putea face. Dar despre aceasta s'a vorbit foarte puțin: cei mai mulți, pentru a măguli pe profesori, s'au mărgenit și se mărgenesc în a cere numai drepturi pentru acești funcționari și foarte rar au zis cîteva și în privința datorilor ce au ieși de îndeplinit. Așa Dl. Alexandrini în statistica județului Iași, după ce constată că nici o ispravă nu s'a făcut de școli într'atîția ani, deși statul a făcut destule sacrificii, în loc de-a areta pricina reului și a propune leacuri potrivite, se mărgenește a zice că profesorii primari ar trebui să-și facă mai conștiincios datoria¹⁾, lăsînd a se înțelege multe de toate! Tot despre această neinteresare vorbesc revizorii școlari în conferința din 81, cînd zic: „una din cauzele principale ale nereușirei instrucțiunii prin sate iese și insuficienta pregătire a învățătorilor. *Învățători răi, ignoranți și cu moravuri corupte au discreditat școala pentru mult timp*”²⁾ „etc.” De asemenea cînd arată că „metoda după care se face cetirea nu diferă mult de cel din vechime³⁾”; că institutorii, cari „cred că la gramatică trebuie să învețe numai regulile, sînt foarte mulți⁴⁾ etc.”

În memoriul pentru rotație al corpului didactic din Iași încă se spune curat: că „astă-zî se găsesse institutorii de aceia cari nu fac nemica și apoi scuză slăbiciunea elevilor lor prin aceea că „li s'a dat slabî din clasa precedentă etc.”. Dar nu avem numai aceste dovezi despre neinteresarea profesorilor primari: fapte mai

1) p. 222 Stat. an. 78—86.

2) Vezi loc. cit. mai sus.

3) V. Conf. reviz. p. 43, 49, 65.

4) Idem p. 34 și 35.

pozitive și cunoscute de toți acei ce se interesează de școală încredințază despre aceasta. În adevăr cine nu știe că până mai aniî trecuți țera o adevărată babilonie prin școlî și cei plătiți din sudoarea poporului pentru a-l lumina, își băteau joc de școala în toată puterea cuvîntului: *absențe nemotivate cu carul, recreații cît se poate de lungi, intrarea în clasa de mîntueală etc etc!* Ieste de ajuns să deschidă cine-va condica de prezență și cea de inspecție a orî-cărei școlî și se va încredința îndată de adevăr. În școalele rurale lucrurile țerau și mai bătătoare la ochi: *învățătorii, lipsiți de orî-ce control serios, foarte rare orî își făceau datoria pe jumătate. Cei mai mulți se primblau cu mîinile în buzunar de la școală până la crîsmă, sau până la primărie, în timp ce elevii stăteau în clasă sub conducerea monitorilor. Unii își căutau de agricultură, țear alții piroteau prin crîșme orî pe la primărie. De aceea cu drept cuvînt zic revizorii școlari că „învă-
„țătorii reî și corupți au discreditat școală pentru mult timp prin sate!“* În fața unor lucruri, așa de revoltătoare, oare trebuie să mai căutăm aiurea pricinile pentru cari nu aveam de cît cel mult 5 cărturarî la sută din muncitorii de aceea-și vrîstă? Ieu cred că *negligența* întru îndeplinirea datoriilor ne esplică totul.

Acum se naște întrebarea: astă-zî oare profesorii primariî sînt mai bunî, mai harnici de cît în trecut? Putem avea speranța că măcar pentru viitorî nu vom pîrde timpul de geaba? Ieu unul nu'mî fac iluzii, de oare-ce n'am văzut luîndu-se de cătră stat toate măsurile trebuitoare pentru a scoate din lene și neînteresare pe acei di'ntre profesorii primariî, cari ar fi suferind de aceste boale. Ieste adevărat că de la dl. Sturza încoace lucrurile s'au schimbat mult în spre bine; dar nu s'a făcut totul. După regulamentele de astă-zî, cari sînt destul de aspre, nu mai pot profesorii primariî să facă absențe cu carul și să nu se intereseze de loc de datoria lor, fără a avea teamă că vor fi pedepsiți; dar le-a ramas libertatea de-a face acestea în ascuns, păzindu-se numai de a nu fi descoperiți! Regulamentele, fie țele orî cît de aspre, nu au nicî o valoare întru cît remîn numai pe hîrtie; țear

întru cît *controlul* nu se face mai bine de cît în trecut, lucrurile nu s'au putut îmbunătăți în adevăr. Astă-zî profesorii cari nu vor să facă nemica, pot trăi tot așa de bine ca și în trecut cînd nu erau regulamente așa de severe; fiind ca și astă-zî școlile nu sînt inspectate mai des de cît în trecut și alt control lipsește cu totul.

Ca dovadă că și astă-zî *neinteresarea* domnește în foarte multe școli primare, ne dovedește faptul că *numărul repetenților* iese de 58% ¹⁾ din cei ce urmează la școală; lucru imposibil de admis pentru o școală unde profesorii primari se înteresează de progresul elevilor, iar nu numai de a lua salariile. Din experiența ce am făcut cu școala din No. 2 din Tatarășii în curs de trei ani în șir, am văzut că numărul natural al repetenților nu poate trece peste 25% din totalul celor ce urmează la școală. Cetirea atît de gîngiită, fără înțeles și pe ghicite a elevilor de prin clasa a IV chiar, învățarea buchei, întrebuintarea monitorilor etc, etc, sînt atîtea fapte cari vin a ne încredința că interesul ce pun mulți din dascălii primari pentru școală nu iese cu mult mai mare de cît în trecut.

b) **Neștiința materiilor de predat**, care se întilnește la mulți dascăli primari, încă iese o pricină a înapoierei instrucțiunei elementare. Astă-zî se mai găsesc încă 142 de învățători și 135 de învățătoare numai cu clasele primare; 228 de învățători și 98 învățătoare numai cu cîte-va clase gimnaziale. În total 34% din învățătorii actuali n'au titluri suficiente și prin urmare nici știința necesară pentru a preda obiectele programei ¹⁾. De asemenea din 514 institutori, 63 n'au de cît clasele primare, idem 120 de institutoare; iar restul cu cîte-va clase gimnaziale, cu 4 clase și foarte puțin cu 7 clase ori bacalaureatul ²⁾. Aceste cifre înseamnă nu ne-ar înspăimînta de loc, dacă n'ar fi și *neinteresarea* la mijloc. Cunoaștem exemple de institutori, cari, deși numai cu cîte-va

1) Stat. an 85|86 p. 70.

1) Stat. 85|86 p. 21.

2) idem pag. 64.

clase normale sau gimnaziale, totu-și, cetind într'una și ocupîndu-se cu tragere de inimă de tot ce se atinge de meseria lor, au astă-zî cunoștinți întinse asupra materiilor ce au a predă, ba încă și asupra metoadelor practice de predare. Nenoroieire iese că foarte mulți, o dată intrați în corpul didactic primar, nu s'au mai gîndit de loc a pune mîna pe carte pentru a-și improspăta cunoștințele pierdute, ori pentru a-și îmbogăți mintea cu altele nouă. Și de aceștia sînt chiar și din cei noi, și unii chiar dintre cei cu 7 clase! Și lucrul nu iese de loc minunat: mulți din cei bătrîni găsese că ar fi plicticos și greu de a se mai ocupa cu cartea la această vîrstă, cînd mai au așa de puțin pînă la pensie; di'utre cei tineri ieară-și sînt foarte mulți cari găsesc că ar fi o prostie a mai ceti „după ce și-au asigurat existența“ în loc de a se pune în joben și a ieși neconținut la primblare ori pe la sindrofii! Și apoi cine le cere numai de cît se ceteasă într'una? Cele cîte-va noțiunii, ce au a predă într'o clasă oarecare le știu ieși din cele învățate în școli și le mai învață cu elevii din practică; cu atîta mai ușor dacă se vor nemeri să fie la clasa I-a, unde au a predă buchile și pe cari trebuie să le știe ca apa, fără îndoială...

Cam ast-feliu de raționamente au făcut și fac toți acei ce au ajuns sau vor ajunge a nu mai ști nemică: Cinbotariul, care s'ar mîrgeni la cele ce-a învățat de la maistrul său și nu s'ar înterese să mai capete cunoștinți nouă, de sigur cu timpul ar ajunge adevărat cîrpaciū.

Intocmai așa s'a întîmplat cu mulți profesori primari din vechime, cari astă-zî nu mai știu nemică și de sigur că tot așa se va întîmpla și cu mulți din cei tineri, cari în loc de a se înterese să fie neconținut în curent cu știința, se vor silii mai mult a face pe *cavalerul*!

Urmările acestei *neîntereseări* se vîd în toate zilele și în tot locul. Foarte mulți dascăli primari nu-și schimbă cărțile de predare în ruptul capului, măcar de ar fi altele nouă mult mai bune și mai sistematice: „m'am deprins cu asta, îți răspunde ori-care

„din aceștia și îmi vine foarte greu să o mai schimb“. Ceea ce pe românește însemnează: „am apucat a o învăța pe de rost și „găsesc că ar fi prost lucru din partea mea să o iew de la capăt cu alta!“

Foarte mulți înse n'au nici fericirea de a ști obiectele ce-au a preda pe de rost după un autor oare-care, și de aceea nu pot asculta un cuvînt pe școlari de cît uitîndu-se pe carte și ținîndu-se de buche ca orbul de gard.

Si învățarea buchei nu se vede numai ici colea, și numai pentru oare-care obiecte; iewa iewe răspîndită prin o mulțime de școli primare urbane și prin marea majoritate a celor rurale; și copiii învață buchea la toate obiectele, chiar la gramatică și la aritmetică! Aice iewe locul de-a adăugi ce-va: pentru dascăli de soiul celor de cari vorbim aparatele didactice nu au nici o valoare și de aceea nici-o-dată nu le întrebuițază.

Geografia și mai ales istoria se face de multe ori fără ajutorul hărților; geometria fără ajutorul instrumentelor și solidele necesare. Și cu toate aceste mai toate școalele primare au de acestea. Și lucrul se esplică ușor: ascultînd pe școlari buchea, și uitîndu-te pe carte ca să nu pierzi rîndul, cum să mai întrebuițezi aparatele de cari am vorbit? Aceasta nu se poate face de cît atunci cînd profesorul iewe stăpîn pe materie și face pe copii să spună lecțiile cu totul liber și nu cu cuvintele din carte. Spun acestea pentru a face pe cei ce susțin că lipsa instrumentelor didactice iewe una din cauzele neprospărării instrucțiunii să vadă că, întru cît dascălii nu vor ști ce să facă cu dîinsele, de prisos mai luăm vorbă de iewe.

Afară de învățarea buchei și de groaza ce au unii dascăli pentru a-și schimba cărțile după cari predau, și cari sînt criteriile cele mai sigure ale neștiinței multora, mai sînt și alte dovezi. In special pentru gramatică n'avem de cîf să luăm o scrișoare de a dascalului ce ne interesează și îndată vom vedea dacă o știe sau nu. Cînd vei stringe multe de aceste documente (scrișori, petițiuni, raporturi) de ale dascalilor primari și le vei cer-

ceta cu băgare de samă, vei rămănea înmărmurit : cei mai mulți nu știu de loc a scrie gramatical, fără a mai vorbi destil ș. c. l. Cum s'ar putea pretinde dar ca școlarii ieșiți din mîna unor astfelîi de profesori să poată scrie corect ? !

Dar s'ar putea zice, că poate știu cel puțin gramatica ca teorie. Ieu mă îndoiesc: am vazut cazuri cînd se pretindea de uniia că în „cîntă frumos“. „frumos“ iese adjectiv; că în expresiunea „vînd calul“, „calul“ iese în cazul nominativ etc!

Sînt institutorî, cari mărturisesc singuri că n'ar putea trece pe la clasa a III sp. es. fiind-că nu știu aritmetica și gramatica! Dar ieată un caz foarte nostim și de necrezut chiar, care va a-retă cît sînt de culți uniî din acei ce, din păcate, au menirea de a cultivă pe bieții fiî ai poporului. Căzuse o ploaie mare și Bah-luiul (vedeți, vorbesc din Iași) vărsase strașnic. Un copil aduce niște *drehle*, un felîu de bureți foarte moi ce se fac pe lemne putrede. Atunci se începe discuție înfocată între doi institutorî, cu cari mă întimplasem în aceea-și casă. Amîndoi îerau de pă-rere că *drehlele* acele, au căzut din nouri (?!), dar nu se pricepeau ieî cum s'au ținut iele acolo până la Iași, și pe urmă cum se face că aice au căzut! În cele din urmă unul din ieî dădu următoarea explicație care a împăcat și pe celalalt. Ieato: „no-uriî trebuie să fie ca bureții cu cari ștergem noi tabla! Ieî se „încarcă cu apă și cu alte lucruri și apoi pornesc prin aier. După „un timp vine o putere oare-care și stringîndu-î bine, cum am „stoarce noi buretele, apa și tot ce se găsește în nouri cade „jos!!!“

Ieste evident că neștiința, această cauză a împiedicării in-strucțiunei elementare, naște în cele mai multe cazuri tot din ne-înteresare, după cum am dovedit.

(va urma)

I. TUFESCU

OTRAVA PELAGREI

Cetitorii noștri vor fi știind că pelagra iese o boală mai primejdioasă pentru noi de cît o holeră; căci holera vine într'un an omoară cîte-vă miî de oameni și apoi se duce, pe cînd pelagra iese veșnic între noi și omoară după cele mai crude suferinți, fără întrerupere.

Nu voiî aretă aice datele statistice asupra acestei crude boale, nici măsurile luate de guvern (din pricina foarte firească și foarte ușoară de înțeles că nu s'a luat nici o măsură), nici de măsurile propuse, va veni timpul să vorbim și despre acestea.

Acuma voiî aretă ce descoperiri s'au făcut în privința pricinei plagerii.

În „Revue scientifique“ No. 5 de la 5 August 1889 vedem că d-nii Paltauf și Heider (despre ale căror cercetări a fost un articol în N-rul din „Revue scientifique“ de la 20 Iulie 1889) au făcut cercetări în privința cauzelor pelagrei și au întărit în totul încheerile lui Lombroso încă din anul 1879.

Acei ce nu primeau părerea lui Lombroso și deci întemeeau mijloace de a se lupta în contra pelagrei pe alte teorii s'au înșelat și deci trebuie să luăm samă la măsurile ce se vor lua de învațații noștri ca să nu pățim ca și cu Bahna sau lucrările biuroului geologic.

Paltauf și Heider au aretat că pelagram iese pricinată de o otravă produsă de un felîu de mierob care trăește îg gră înțele de popușoi stricat. Lombroso încă de la 1879 reușise a izola mierobul

în chestie și a dovedit că ȋel trăește și în cartofii stricați, a dovedit de asemenea că nu acest microb ȋe cauza directă a pelagrei, ci că ast microb produce două otrăvuri: una asemănătoare cu *stricnina* (care se află în turta lupului) și alta asemănătoare cu *conicina* (care se află în cucută). Decȋ pelagra ȋe o boală de intoxicație, de otrăvire.

Acești microbȋ prin această însușire de a produce otrăvuri nu se deosebesc de ceialaltȋ microbȋ pricinuatori de boale, toȋȋ microbii aceștia produc otrăvuri, singura deosebire ȋeste cȋ microbii pelagrei în loc să trăească în corpul nostru trăesc în popușoi și apoi otrăvurile produse de dȋnșii și păstrate acolo ajung în noi, ne otrăvesc și decȋ ne bolnăvesc. Acest fapt explică și pentru ce, deși pelagra ȋe epidemică, nu ȋe înse tot o dată și molipsitoare. În adevăr neavȋnd microbȋ producători de boală firește că pelagra nu poate fi molipsitoare ca anghina difterică, holera, tuberculoza etc, dar popușoi stricați și oamenȋ siliți de serăcie a se hrȋni cu dȋnșii, fiind foarte mulți, ȋeste ȋeară-și firese lucru să fie mulți bolnavi de acela-și feliu.

Fiind pelagra o otrăvire urmează că înaintea de toate trebuie să înceteze bolnavii de a mai vȋri otravă în ȋei, cȋci otrava ce-au apucat a înghiți s'ar da afara încet încet și bolnavul s'ar îndrepta. Fiind microbul din popușoi izvorul otrăvei, ar trebui de cercetat vieța lui și de căutat chipuri de a-l stȋrpi ori mijloace de-a face popușoi să nu mai poată fi înfecați de dȋnșii. Cuptoarele de cari se vorbește foarte mult vor avea folos numai dacȋ se vor usca în ȋele popușoi înaintea de-a fi putut fi otrăviți. Popușoi o dată otrăviți trebuie nemiciți, cel mult pot fi întrebuințați pentru ars în loc de lemne sau cȋrbuni.

Credem că d-rul Babeș va ținea în curȋnd lecții despre pelagră și că se va pronunța în privința acestor cercetări ale lui Lombroso, Paltauf și Heider.

ȘTEFAN VASILIU

CE IESTE ELECTRICITATEA ?

Se știe că pentru a explica fenomenele electrice s'a născocit ipoteza cum că în toate corpurile s'ar fi aflînd două fluide (electricitate stecloasă și electricitate reșinoasă) în cîtine egală și că se neutralizază unul prin altul în cît corpul nu înfățoșază nici un fenomen electric. Prin frecare, acțiune chemică, încălzire etc. se admitea că fluidele cele două se puteau despărți și grămădi unul pe un corp și celălalt pe altul și atunci între aceste două corpuri încărcate cu electricități deosebite se aretau fenomene electrice : scînteii, atragerii, curenții etc.

Se mai știe de asemenea că, deși prin cărțile de școală tot urmează încă a se vorbi despre fluide electrice etc, știința a părăsit ipoteza celor două fluide și că în timpul din urmă se căută a se explica fenomenele electrice prin *eter*. Se admite că eterul di'ntr'un corp poate fi rărit sau îndesit, pus în mai mare mișcare de cît în starea normală sau în mai mică, se admite că de la un corp la altul se conduc prin o sirmă bună conducătoare adevărați curenții de eter etc.

Dar cu toate silințele unui *Secchi* *) și ale unor bărbați în semnați nu aveă încă o bază experimentală presupunerea că eteru trebuie să fie cauza fenomenelor electrice, după cum iese al celor luminoase și călduroase.

*) In „Unité des forces physiques“.

Problema poate fi mai ușor deslegată ocupându-ne de *electricitatea radiantă* (cum vom vedea, după descoperirile lui Hertz putem întrebuița această numire cu tot dreptul), adecă de electricitatea care pornind de la un corp electrizat lucrează asupra altor corpuri îndepărtate. Dacă electricitatea se propagă în spațiu prin unde ca și lumina, atunci am câștigat lupta și am dovedit că electricitatea constă în vibrațiuni de ale eterului și că un corp electrizat nu lucrează instantaneu asupra altui corp așezat la oarecare depărtare de dînsul.

Faraday a cercat să dovedească faptul că și electricității îi trebuie timp pentru a lucra asupra unui corp așezat departe, dar n'a izbutit.

Maxwell, un fizic englez, a publicat în anul 1865 o carte intitulată „Teorie magnetică a luminii” și lărgind formulele relative la electricitate, le-a făcut să exprime și undulațiunile electrice, pe atuncia ipotetice, încă și prin discuțiune a dovedit că zisele undulațiuni electrice trebuie să aibă toate însușirile undulațiunilor luminoase.

Dar erau numai ipoteze matematice, lipseă dovada înaintea căreia înmărmuresc toate întimpinările; orî-cine putea să zică: „Foarte frumos iese din formule și ai dovedit că ar putea să fie asemenea undulațiuni, aretați-ni-le deci!” La această provocare înse fizicii n'aveau ce răspunde.

Ieată înse și un fizic german, al cărui nume va străluci de acuma alătura cu ale atîtor genii cari ne-au deschis calea pentru explicarea tuturor fenomenelor fizice a reușit pe de-o parte să arete că electricității îi trebuie timp pentru a se propaga în spațiu și apoi că există raze electrice în totul asemănătoare cu cele de căldură și de lumină. Aice trebuie să amintesc cetitorului că nu-i vorba de razele luminoase produse de scîntea electrică sau de lampele electrice etc. razele electrice nu se văd, ci se arată prin alte însușiri, cum vom vedea.

Henri Hertz a comunicat descoperirile sale la al 62-lea congres al naturaliştilor și medicilor germani adunați la Heidelberg.

A repetat apoi toate experiențele la laboratoriu din Paris, cu cel mai deplin succes și despre toate acestea s'au publicat dări de samă pe larg în „Revue scientifique“ în anul 1889; după acestea am luat faptele.

S'ar părea cui-vă că nu poate să fie lucru greu a se măsura înălțimea cu care se propagă electricitatea. De pildă ar zice cine-vă, să luăm un fir de aramă prin care trece un curent, să așezăm la o depărtare de 10 sau 100 de metri de dînsul alt fir de aramă pus în legătură cu un instrument în stare a da pe față cele mai slabe curente ce s'ar produce în al doilea fir. Acuma dacă firul al doilea stînd paralel cu întăiul vom da drumul unui curent prin întăiul se știe că în al doilea se va produce un curent de inducție, adică un curent pricinuit de curentul din firul întăiū; de asemenea cînd vom întrerupe curentul din firul întăiū, se va produce în firul al doilea alt curent de inducție. Decî ar zice cine-vă, nu se poate ca știind exact momentul cînd dăm curentul în firul întăiū sau îl întrerupem să constatăm oare și care trecere de timp între momentul acesta și momentul cînd se arată în firul al doilea curentul indus ?

Așa ar fi dacă înălțimea electricității, în ipoteza că s'ar propaga prin raze ca și lumina, n'ar fi așa de mare în cît pentru a străbate distanța de 10 sau de 100 de metri să-i trebuească o fracție de secundă așa de mică în cît să nu o putem măsura. După înălțimea cunoscută a electricității, înălțimea egală cu a luminei, în *a milioana parte din o secundă se propagă efectul unui curent la trei sute de metri*, decî la 10 metri se propaga în *a trei-zecea milioană parte din o secundă*. De aici se vede ușor pentru ce Faraday și alții n'au putut găsi vre-o deosebire de timp între începutul curentului inductoriu și între nașterea curentului indus și de ce unii au ajuns până la a admite că lucrarea electricității se propagă instantaneu la orî-ce depărtare, lucru cu desăvîrșire absurd și care ie una din nebuniile admise atîta vreme de oamenii cei mai luminați ai veacului nostru.

Ce-a făcut Henry Hertz ? Iel a observat mai întăiū că trebue

niște descărcări electrice cari să dureze foarte puțin și spre acest scop a cercetat descărcarea cunoscutului aparat electric numit *Butelia de Leyda* și a găsit că ȧea se descarcă prin o serie de vibrațiuni, din cari una durează a milioana parte din o secundă. Aceste vibrațiuni nu puteau fi întrebuințate, de oare-ce în timpul duratei unei vibrațiuni undulațiunile electrice ajung la 300 de metri și pentru că laboratoarele de a-zī sīnt mult mai mici.

Cercetind descărcările conductorilor mașinilor electrice a aflat că se descarcă prin vibrațiuni cari au durata mult mai mică de cīt cele de la buteliile de Leyda. Ast-feliū unele vibrațiuni durează numai a suta milioană parte din o secundă, altele chiar a bilioana parte numai. Decī în timp cīt ține o vibrațiune de felilū întâiū acțiunea electrică se propagă de-abieă la trei metri de depărtare și în timpul cīt durează una de feliul al doilea la trei decimetri numai. Acestea sīnt decī de întrebuințat și dacā ipoteza ȧe adevărată, atunci trebuie să se realizeze și prevestirile cari urmează din ȧea.

Henri Hertz întrebuințază pentru a constata efectul acelor descărcări electrice descrie mai sus un fir orī dreptorī în formă de cerc, întrerupt la un loc. Acest aparat îl numește ȧel *resunătorilū electric* și trebuie să fie bine potrivit cu aparatul producătorilū de vibrațiuni, în comunicațiea făcută la congresul naturalilștilor și medicilor germani, autoriul dă amănunte. Cīnd se produce o vibrațiune electrică și efectul ȧei ajunge până la resunătorilū, se produce în ȧel la locul unde ȧe firul întrerupt o scīntee lungă de o sutime de milimetru și care durează mai puțin de o milionime de secundă. Deși lucrul s'ar părea de necrezut, totu-șī ochiul o vede.

Acuma ȧeată cum lucrează Henri Hertz cu aceste aparate. Se știe din acusticā că dacā purtăm un diapason în jurul unui corp sunătorilū, apropiindu-l și depărtīndu-l, se știe zic, că sīnt locurī (nodurile vibrațiunilor) unde aȧerul ȧe în repaos complet și decī diapasonul nu vibrează și sīnt altele pīntecele undulațiunilor unde vibrează. Depărtarea între două puncte vecine așezate

pe aceea-și dreaptă pornind de la corpul sunătoriū ȳe lungimea undulațiuneī. Din această lungime de undulațiune se poate scoate ȳuțeala de propagarea electricitațēī. Experiențele lui Henri Hertz au dovedit cā se aflā asemenea noduri și pȳntece și pentru undulațiunile electrice și deci de aci urmează cā electricitatea nu lucrează instantaneu și cā s'a māsuras lungimea undulațiunilor, care variează, pentru electricitate, de la cēțȳi-va decimetri la mai mulți kilometri, pe cȳnd la luminā ȳe de fracțiū de milimetru. Tot o datā resunātorul electric a arētat cā undulațiile sȳnt transversale, adecā pārticelele de eter se mișcā perpendicular pe direcțiēa razeī și nu ȳn lungul ȳēī, asta se vede de pe pozițiēa ce trebuie sā aibā resunātorul pentru a da dovadā cā ȳe influențat.

Cercetāriile fācute de Henri Hertz la laboratoriu de la Paris au dovedit cā lucrarea descārcārilor electrice, de cari am vorbit, mai sus, se propagā prin corpurile reu conducātoare cari sȳnt transparente pentru electricitate cum ȳs transparente pentru luminā. Ast-feliū resunātorul ȳinut afarā de ȳncāperile laboratoriuī, ȳn pieața vecinā au dat scēnteī, deși ȳntre corpul ce se descarcā și resunātoru ȳerau zidurile reuconducātoare ale clādireī. Dȳmpotriva dacā se lipeau pe pāreți place de zinc, bune conducātoare, ȳn dā-reptul lor ȳera o *umbrā electricā*, resunātorul nu mai dādea scēnteī pricinuite prin lucrarea vibrațiunilor electrice.

A doua parte a cercetārilor lui Henri Hertz ȳe și mai ușoară de ȳnțeles.

Dacā electricitatea se propagā de la un corp la altul prin raze asemānātoare cu ale lumeneī și ale cāldureī, atunci trebuie ca aste raze sā se reflecte pe oglinzi, sā se refracte prin prize și se polarizeze ȳn oare-cari ȳmprejurāri ca și razele luminoase și cālduroase. Henri Hertz a dovedit cā ȳn adevār punȳnd izvorul de vibrațiunē electricē ȳn focariul principal al unei oglinzi sferice concave, razele electrice plecate de la acel izvor se reflectā pe oglindā și se ȳndreaptā ȳn spațiu formȳnd un mānunchiū de raze paralele, dupā cum cer legile reflectēiuneī lumeneī, cāldureī și sunetuluī. Cum cā ȳn acel mānunchiū și numai ȳn ȳel se aflā raze

electrice, ne dovedește resonătoriul care dă scînteii în spațiul geometriceste determinat de legile reflecțiunei și rămîne nesimțitoriū în toate locurile vecine. De asemenea acest mănunchiū de raze electrice cazănd asupra unei prizme de smoală etc. se refractă după legile refrațiunei și se poate dovedi prin ajutoriul resonătoriului că razele electrice s'au reflectat, ca și cum ar fi fost raze de lumină sau de căldură ! Am pomenit mai sus de fenomenul nodurilor și al pîntecelor razelor electrice ; razele electrice după lungimea lor de undă, sau după numărul de unde la punctul unde se întîlnesc, produc orî efect electric mai mare orî lipsă completă de acțiune; decî după cum, după împrejurări, sunet cu sunet poate produce orî sunet mai tare orî tăcere, după cum lumină cu lumiaă poate produce lumină mai puternică orî întunerec, tot ast-feliū efectricitate cu electricitate, după numărul de unde al razelor ce se întîlnesc, produc orî electricitate mai tare orî repaos electric complet.

În toate aceste experiențe, menite a rămânea celebre în istoria științei, resonătoriul lui Henri Hertz joacă rolul thermoelectrometrului lui Meloni, care a făcut cu puțință studiarea razelor călduroase neluminoase.

Fiind că iuteala dedusă de Henri Hertz din lungimea undelor electricitatei ce se propagă prin spațiu îe aproape egală cu acelei ce se propagă prin sirmele bune conducătoare, îe de crezut că și în acestea avem a face tot cu undulațiunii, cu vibrațiunii și nu cu transporturi de eter ca în curenții hidraulicî, licizî ; adecă ipoteza lui Sechi cade.

Firește că nu putem de pe acuma prevedea la ce uriașe urmări și aplicări practice ne va duce această descoperire, dar din punctul de vedere al filosofiei naturale s'a făcut un pas mare pentru explicarea unitară a lumei. Prin aceasta nemicire a presupunerei pur metafizice că electricitate ar fi lucrînd la orî-ce depărtare instantaneu, adecă fără a avea nevoie de timp, se face din ce în ce mai de admis și explicarea mecanică a atracțiunei universale. Astă-zî sau mîne teoria că nu corpurile se atrag în virtutea unei mistice puteri de atracțiune, care s'ar areta prin spa-

fiul gol, la orî-ce distanță și fără a ținea samă de timp, va cădea cu zgomot, pe lângă că țe de acuma chiar căzută în fața logiceî, înaintea vre unui experimentatoriî ghibaciî ca Henri Hertz care ne va aretâ unde de eter cari produc apăsarea corpurilor materiale unele către altele. S'ar dovedi deci că lucrurile se petrec, în adevăr, după vorba înțeleaptă a lui Newton, vorba înțeleaptă uîtată de neînțeleptîi lui urmașî: *ca și cum corpurile s'ar atrage proporțonal cu produsul maselor și în raport invers cu depărtarea.*

Așteptînd ce ne va areta viitoriul, de o camdată am ținut să facem cunoscute cetitorilor noștri aceste însemnate descoperiri ale lui Henri Hertz.

IOAN NĂDEJDE

VIEȚA REVOLUȚIONARILOR RUȘI ÎN ÎNCHISORI

de

George Kennan *).

Fie-care cetitoriu, care se interesează pentru starea din Rusia și totu-și nu poate căpăta lămuriri de cât din veștile cu desevîrșire necomplete ce ne dă telegraful despre întîmplările din Rusia, trebuie să-și fi pus negreșit adesea întrebarea: „în ce este particularitatea acelor rele, încarisi sînt în stare, a produce în tinerimea rusă o ură așa de adîncă și de îngrozitoare și s'o împingă la încercări așa de desnădăjduite pentru a omori pe țara. În zădar am căută în veștile ce ne vin cauzele, cari să ne poată explica simțul infocat și puternic, care trebuie să fie baza acestui neobișnuit fenomen social. Ni se spune că Rusia ie reu guvernată, că presa ie robită, că dreptul de întrunire nu există, că orî-ce manifestare liberă a vieței sociale este încătușută și apăsată de o biocrație stricată și despotică. Dar toate aceste rele,

*) . Acest articol ie luat din „Die Neue Zeit“ H. 12, Dec. 1889. Acolo ie tradus din o revistă americană „Century Illustrated-Monthly Magazine“. care a trimes pe George Kennan să călătorească prin Rusia și Siberia spre a cercetă închisorile și surgunirile. George Kennan a publicat mai multe articole în zisa revistă și unele din iele au ieșit de curînd publicate, într'o carte tradusă în nemțește sub numele de „Siberien“. Articolul tradus acolo după „Die Neue Zeit“ nu se află în acea carte.

Părerile lui Kennan sînt cu atîta mai vrednice de luat a minte, cu cât D-sa nu ie partizan al terorismului și lucrarea s'a a început'o cu simpatie pentru guvernul rusesc.

Aceste lămuriri sînt date de redacția revistei germane într'o notă.

deși știm că există în Rusia, nu dau explicație mulțămitoare faptului că în Rusia sînt zeci, ba chiar sute, de bărbați și de femei tinere, gata a muri de-o moarte silnică și înjositoare prin ștreang sau alt-feliu, numai pentru a omori înaintea de moartea lor pe cel ce se află pe tron. În adunarea ce-au făcut capii „teroriștilor“, la Iunie 1879 în guvernămîntul Lipețk, și în care s'a hotărît moartea lui Alexandru al II-lea, patru-zeci și șapte de tineri, bărbați și femei, s'au propus pentru a aduce la îndeplinire hotărîrea adunării. (Dare de samă stenografică de desbaterile justiției despre atentatori. Petersburg 1881).

„Un guvern reu“, în înțelesul obișnuit la noi, nu poate în nici un fel să fie o pricină de ajuns pentru a explica această faptă neobișnuită și anormală. În de obștie oamenii n'au deprindere de-a se lupta pentru libertatea presei prin omoruri, nici de a-și cuceri drepturile cetățenești prin omorirea șefului statului. Simțul unei lovituri personale înfricoșate trebuie să se fi unit cu apăsarea obștească, pentru a face ca un om normal să ajungă în așa stare sufletească, în cît să-și jertfească viața numai pentru încercarea de a omori pe altul. După toate acestea ar trebui orî să presupunem că teroriștii au un caracter cu deosebire crud și fanatic, că în singele Rușilor iese o aplicare bolnăvicioasă la omor, și că prin urmare în această împrejurare iese peste putință, să judecăm despre un om din această categorie după principiile morale orî trebuie să admitem starea din Rusia trebuie să aibă vre-o pricină ce-vă mult mai apăsătoare de cît un guvern reu. Am de gînd în acest articol și în cele următoare a areta ceea ce ni se pare una din pricinile de frunte cari au împins în anul 1878 pe revoluționarii ruși a apuca politica tristă, greșită și criminală a terorismului, această pricină iese chipul cum sînt tractați osîndiții politici în închisorile rusești *). Orî-care ar fi părerea cui-vă în privința feliuritelor faze prin cari a trecut mișcarea revoluționară

*) Am spus în nota de la început ca G. Kennan iese protivnic mișcării teroriste; noi înse credem că altă ce-vă nu puteau face socialiștii ruși în împrejurările în cari se aflau.

În Rusia de la 1870, totu-și, îmi închipui, că nime nu se îndoește că faza din urmă — organizația atentatelor asupra țarului — ie rezultatul tractărei areștilor politici în fortăreța lui Petru și Pavel, în castelul de la Schlüsselburg și în temnițele din Moscva, Kiev, Odesa etc. De aceea înaintea de a cerceta fapte criminale ca uciderea lui Alexandru al II-lea, sau de-a ne da părerea despre caracterele acelor oameni cari au început cu politica terorismului, iese neapărat trebuitoriul să ne facem o idee exactă despre vieța revoluționarilor ruși în închisori. Ca material pentru aceste cercetări am întrebunțat mai ales trei izvoare deosebite: întâi cercetarea ce-am făcut personal într'un număr foarte mare de închisori rusești; al doilea povestirile a vre-o trei patru sute de bărbați și de femei, cari au fost puși la închisoare de la 6 luni până la 7 ani între 1874 și 1885, și al treilea mărturisirile funcționarilor ruși cari stau în legătură cu administrația închisorilor sau au stat. Multe zile și nopți m'am îndeletnicit în Siberia și în Rusia europeană cu adunatul și comparatul acelor fapte, pe cari am se le dezvolt aice și am pricină de a crede că vorbele mele merită toată încrederea.

Sînt numai doi sau trei ani, de cînd articolul de fond al unui ziar englez a dezlănțuit cearta între prințul Krapotkin și dl Wilson de o parte și între dl Lansdell și un anonim corespondent al lui „Pall Mall Gazette“ de altă parte, în chestia chipului cum sînt tractați areștații politici în fortăreța lui Petru și Pavel. Fiind că nu mi s'a dat voie să cercetez acea închisoare nu pot să o descriu pe temeiul unei cunoașteri personale; totu-și am izbutit, mulțumită unor împrejurări excepționale, să culeg pe alte căi știri despre vieța în această temniță. În Siberia am făcut cunoștință cu vre-o trei-zeci de surguniți, cari fuseseră închiși în această fortăreță. Lămuririle lor se întind pe tot timpul de la 1874 până la 1884. Acești surguniți erau împrăstieți în toată Siberia, mulți dintr'înșii nu se văzuseră unul pe altul nici o dată, nu aveau decî nici o puțință, de a se înțelege în privința celor ce mi-au istorisit. Cea mai mare parte din ieși erau oa-

menii cu mare cultură și educație și erau în stare să mintă tot așa de puțin ca oricare gentleman american din cunoștința mea. Îmi mi-au descris până în cele mai mici amănunte tot ce-au suferit în închisoare, și, cum arată cartea mea de notițe, aflu în mai multe locuri șese sau opt descrieri ale aceluia-și fapt în acela-și chip; descrieri, ce mi s'au făcut de șese sau opt persoane cari nu se cunoșteau între dînsese și se aflau în locuri de surgun la foarte mari depărtări unele de altele. Firește că din punctul de vedere juridic spusele surguniților trebuie să fie privite ca pârtenitoare, dar în lucru vădit că și mărturisiri de acestea, dacă se potrivește între iele ast-feliu, ca datele pe care le-am adunat îeu, în împrejurările amintite, trebuie să fie crezute, de oare-ce nu a putut fi nici o înțelegere di'nainte între dînșii. Pe cît am putut, am controlat spusele surguniților prin convorbiri cu judecătorii și persoanele oficiale ale administrației închisorilor. Din pricină ușoară de înțeles nu pot spune numele acestora, dar erau persoane cari cunoșteau foarte bine starea lucrurilor.

Dacă rolul și vinovăția guvernului în această chestie și în întâmplările ce am să descriu nu iese destul de limpede, pricina iese că pentru mai mare exactitate aret cercetările mele despre purtarea autorităților în [alt articol; și în parte faptul că generalul Orșevski, șeful jandarmeriei rusești, cînd am fost la dînsul în vara trecută, n'a vroit să mă facă a cunoaște faptele, sau să-mi dea puțină de-a face observații personale. Mulțămită d-lui Galkin-Vraski, președintele comitetului temnițelor, am putut să cercetez o temniță mare din Petersburg, cunoscută sub numele de „Inchisoare preventivă“, a nume fortăreța Lithaeană. Puterea lui nu se întindea totu-și până asupra fortărețelor lui Petru și Pavel și Schlüsselburg, iar generalul Orșevski, care putea să-mi dea voie, mi-a refuzat'o politicos dar hotărit.

Pentru ca să poată cetitorii înțelege mai bine, ceea ce voi spune mai departe, trebuie să nu-și închipuie cum-va că închisorile rusești sînt organizate după vre un sistem oare-care sau că închișiții sînt tractați după vre-o sistemă di'nainte hotărită. Ar fi

greu, socot ȳeu, sã se gãseascã în toatã lumea așã felũ de îndeplinire a pedepselor ca în Rusia, o țarã în care capriciul personal sã joace un rol mai mare, și unde pãrerea personalã a administratorilor închisorilor sã aibã mai mare înriurire asupra legii însã-și. În toatã Rusia sînt 884 de închisori. După nume stau toate sub aceea-și administrație și sub aceea-și lege, și totu-și ar fi greu sã aflãm între dînsele mãcar 20 cari sã fi fost administrate în acela-și chip trei ani de-a rîndul. Regulamentele ce sînt într'o închisoare nu le afli de loc în alta; în unele se poartã de obiceiũ foarte aspru cu închișiĩ în altele numai din cînd în cînd; unii închiși sînt hrãniți cu foarte mare îmbielșugare, alții din altã închisoare de abiea nu mor de foame; în unele o cãlcare de regulament se pedepsește prin o muștrare, în altele prin 20 de lovituri de cnut pe pielea goalã. Pretutindena neregulã, nelegalitate, arbitrar, lipsã mai mare sau mai micã de sistem. Sînt multe origini ale acestei stãri de lucruri, ȳear cele mai de cãpetenie sînt urmãtoarele: întãiu ȳe foarte greu de pus în practicã legile cari-s pline de contraziceri; al doilea, administrația închisorilor atîrnã de foarte multe persoane și organe administrative, ale cãror relații unele cu altele nu sînt statornicite; al treilea mulți funcționari ai administrației închisorilor au aplecare de-a lucra nu dupã lege, ci dupã ceea ce li se pare atunci mai bine sau mai potrivit cu pãrerile mai marilor lor; și al patrulea dezvoltarea și priceperea lor administrativã, precum și moralitatea, stã la dînșiĩ foarte jos, pe o treaptã nespus de joasã și caracteristicã pentru slujbașiĩ din administrația închisorilor și care ȳe o urmare a lefilor pãcãtoase ce au și cari împiedecã elemente mai cinstite de-a intra în asemenea slujbã. Administratorul areștului preventiv din St. Petersburg, una din cele mai mari și mai însemnate închisori din Rusia are afarã de locuințã și bani pentru masã numai 900 de ruble. Ajutorul lui primește numai 400 de ruble. În această închisoare din St. Petersburg directorul are 350 de ruble și ajutorul lui numai 200. În închisorile din provincie se plãtește și mai puțin (Dare de samã a administrației centrale

a închisorilor pentru anul 1884 pag. 83—84, St. Petersburg. Ministeriul Internelor, 1886). Am o copie de pe raportul secret al generalului Anucin către țar din anul 1881, în care această persoană sus pusă, vorbind despre starea ticăloasă a închisorilor și despre reutatea legilor, spune următoarele: „Deși vedem în legi mulțime de măsuri în această chestie, totu-și cea mai mare parte din aceste legi, chiar din ziua publicării lor, a trebuit să rămână literă moartă din pricina că nu pot fi aplicate și că lipsește cu desăvârșire controlul“ (Raport secret al guvernatorului general Anucin către țar. Cap. 5, p. 3 sub titlul „Surgunire, muncă silnică și închisoare“). Am de asemenea și copie de pe circulara președintelui unui guvernământ rusesc (de la 25 August 1885) către comitetul închisorilor, poliția orașelor, administrațiile închisorilor districtuale și către controlorii temnițelor, prin care circulară guvernatorul atrage luarea a minte a celor pomeniți mai sus că în temnițe se întâmplă tot felul de călcări de lege, așa de fățiș în în cât „mai că pare de necrezut că oamenii cari pot face asemenea nelegiuiri vor fi având cunoștința că prin faptele lor calcă legile“.

În lungul șir de abuzuri numărate de guvernator se află: contracte hoșești între administrația închisorilor și cei ce dau straie și hrană pentru închiși; dau lucrări mai proaste de cât dă voie legea: se trec la socoteala închisorei straie și porții de mîncare pentru areștanți cari sau au murit sau sînt slobozi; obiceiul de-a da drumul închișilor ca să cîștige bani muncind, cu condiție să împartă cu cei ce le dădeau drumul; obiceiul administratorilor de-a bate pe areștanți cu vergi, fără știrea și fără poronca autorităților competente. Din această circulară mai aflăm că sînt cel puțin șapte corporații cari au amestec în administrația închisorilor, și a'nume: 1) Administrația propriu zisă a închisorilor, 2) Comitetul închisorilor, 3) Administrația poliției orașului, 4) Poliția districtului, 5) Organele controlului închisorilor, 6) Judecătoria districtului și 7) Guvernatorul. Pe lângă acestea trebuie să mai numărăm: 8) pe procuror, 9) Consiliul comunal al

orașului, 10) Gubernatorul general, 11) Administrația centrală a închisorilor cu reședința în St. Petersburg și al 12) Ministerul de Interne (Am uitat pe comandantul jandarmeriei). Din acest izvor oficial urmează, că, deși mașina ȳe așa de complicată, deși se pare că ȳe un prisos de „control“, totu-și în închisorile districtuale se petrec atȳtea și atȳt de neauzite cȳlcȳri de lege în cȳt „se pare de necrezut cȳ oameni cari s vinovați de aceste abateri sȳ aibȳ cunoștinȳa de nelegalitatea faptelor lor“. În închisorile menite numai pentru criminalii politici neregula și hoțiile sȳnt firește mai mici de cȳt în cele ce primesc pe criminalii ordinari, dar și în acestea capriciul și întȳmplȳrile joacȳ mai mare rol de cȳt legea. Legea oprește rare ori pe slujbași de-a face ceea ce li se pare folositorii „în interesul statului“.—Purtarea faȳa cu criminalii politici atȳrnȳ în mare grad de vȳntul ce bate în cercurile oficiale. Dupȳ fie-care atentat din partea conspiratorilor remași slobozi asprimea în potriva celor închiși crește.

Așȳtȳ de izbȳnda unei conspirații, pe care n'o poate descoperi, administraȳia își rezbunȳ de nereușita sa pe acei dușmani pe cari îi are în mȳnele sale; mȳne se moaie asprimea, cȳnd se pare ca așa zisa „ordine socialȳ“ ȳe asigurată prin supunerea protivnicilor. Rezultatul firesc al unei ast felii de purtȳri faȳa cu legea ȳeste lipsa de ori-ce felii de statornicie în administraȳia închisorilor. Purtarea faȳa cu închiși nu se hotȳrește dupȳ lege, ci dupȳ ceea ce socoate de cuviinȳa procurorul ori șeful jandarmilor, potrivit cu împrejurȳrile, cu cari poate închisul nu stȳ în nici o legȳturȳ.

În acest articol vreau sȳ vorbesc numai despre trei felii de fapte cari sȳnt în foarte de aproape legȳturȳ cu închisorile și au cea mai mare înriurare asupra stȳrei sufletești a închișilor. Aceste felii de fapte sȳnt urmȳtoarele: întȳiu obiceiul de-a areștȳ oameni fȳrȳ nici o alegere, cu scopul numai de a-i înspȳimȳntȳ, și cu credinȳa, de-a pune ast-felii mȳna pe firele organizaȳiei revoluȳionare; al doilea obiceiul de-a închide oameni pentru a-i cercetȳ și ast-felii a-i aduce sȳ-și vȳndȳ tovarȳșii; și al treilea deprinderea nelegalȳ de-a țȳnea în areșt celular cu lunile

oamenii numai *suspecți* politicește, și chiar năravul de a-i ține închiși ani întregi pentru a putea în acest timp aduna dovezi în potriva lor.

Toate aceste mijloace se întrebuințază foarte mult în Rusia și iele au făcut negreșit să se prefacă în flacări mistuitoare scînteile atîta vreme mocnite sub cenușă, au deslănțuit lupta teroristă.

Dacă vorbesc despre areștările politice, spunînd că se fac „fără nici o alegere“, prin aceasta nu vreau să spun că polițea prinde și închide oameni de pe uliță, ca hengerul pe cîni ce-i cad la îndămînă. Areștările polițienești, ori cît ar fi iele de numeroase, se întind pururea numai asupra unei clase de oameni, asupra acelor cari sînt cunoscuți oficial sub numele de „nieblagonadiejnii“.

Acest cuvînt n'are sinonim în limbele Europei apusene, și înțelesul lui nu iese atît de străin, în cît ie peste putință de a-l traduce. Putem să-l lămurim numai așa pe aproape înțelesul. Ie compus din cuvîntul „blago“ și „nadejda“ și cuprinde în sine înțelesul de ce-vă bun, ce s'ar putea aștepta, dar pe care silaba, „nie“ îl tăgăduște. Vorba „Nieblagonadiejnii“ se întrebuințaza decî pentru a numi pe acei oameni, ale căror păreri politice nu se lovesc tocmai pe tocmai cu ale guvernului, oameni de la cari nu așteaptă decî nemica bine și a căror vieată iese din aeeastă pricină supusă la privegherea poliției. O statistică despre acești „nedătători de bună nădejde“ firește că nu o aflăm; dar se știe de pildă, că sub ministeriul liberal al lui Loris-Melicov, în anul 1880, erau 2837 de persoane sub privegherea poliției (Rusia lui Aksakof No. 46, de la 26 Septemvrie 1881). Trebuie să spun că numărul de 2837 de persoane aflătoare sub privegherea poliției, formează numai o mică parte din clasa întregă a „nieblagonadiejnilor“, a „dușmanilor statului“, cum i-am putea numi mai pe scurt. Cei 2837 sînt persoane îndepărtate cu de-a sila din locuințele lor și surguniți în alte părți ale Rusiei pentru a-i rumpe din legăturile lor de familie și prietenie, și cari sînt supuși la

perchiziții domiciliare din cînd în cînd. Mii alții, nesurguniți de pe la locurile lor sînt supt privegherea secretă a poliției și alte mii sînt trecuți pe lista neagră a jandarmilor și a poliției politice. La orî-ce fapt nou de apăsare din partea guvernului sau la orî-ce lovitură îndrăznească din partea partidei ultrarevoluționare poliția năvălește asupra zișilor „nîeblagonadejni“ din orașul în care s'a petrecut lucrul, prinde zeci de oameni vinovați nevinovați, îi închide, pentru ca mai apoi să-i poată alege cu răgaz.

Cînd dăduse țarul generalului Strielnikov putere aproape dictatorială, pentru „a liniști“ Rusia de mîează-zi, acesta areștă în trei zile 118 persoane numai în Odesa și le puse la închisoare. Apoi merse la Kiev și areșta *d'nt'r'o dată* 89 și poronci să fie închiși sute alții în Charkow, Nikolaiev, Pultava, Kursk și alte orașe din Rusia de la amîează-zi. Cea mai mare parte din acești areștanți fură închiși fără nici o pricină legală, toate areștările aveau de scop numai să afle despre conspirații pe cari poliția le *presupunea*, dar pe cari nu le putea descoperi. Mulțime din cei areștați erau copii în toată puterea cuvîntului, copii din școli, băieți și fete în vîrstă de la 15 pînă la 17 ani, cari nu puteau nici într'un chip fi priviți ca primejdioși conspiratori, dar pe cari, după părerea poliției, i-ar fi putut înfricoșă și sili să dea pe față cele ce știau despre planurile, sfaturile și îndeletnicirile rudelor mai în vîrstă și ale prietenilor acelora. Planul lui Strielnikov lera de a închide de o dată est mai multe persoane din clasa „nîeblagonadejnilor“. a-i pune la areșt celular este 10—14 zile și apoi a-i supune la un interogatoriu groznic, închizitorial, pentru a afla cîte ce-va de la fie-care și din aceste fragmente să înjghebe o conspirație revoluționară întregă.

Dacă de pildă unei fete din o familie de „nîeblagonadejni“ i se trimitea un răvaș suspect de care-l prindea poliția, sau dacă o vedea eșind cam tîrziu din vre-o casă a vre unui din „nîeblagonadejni“ o areștau în dată și de obicei noaptea. O dăceau într'o căruță închisă întemnița din Odesa, o puneau într'o odaie

îngustă și o lăseau singură în vocea gândurile triste ce o stăpîneau. Nu-î dădeau nici o lămurire și dacă întrebă pe soldatul de pază din coridor, i se răspundea numai: „Nu-î voie să vorbești“

Poate ori-cine să-și închipuie ușor ce înriurire putea să aibă aceasta purtare asupra unei fete pe neașteptate răpită din liniștea casei părintești, în mijlocul nopții, și dusă într'o temniță întunecoasă. Chiar un caracter mai tare, bărbătesc, ar fi putut în asemenea împrejurări să-și piardă stăpînirea de sine. Zgomotele ce întrerup tăcerea unei închisori rusești, pașii greoi ai soldatului de strajă, țipete ce de abia se aud, turburarea ce face vre un bețiv, pe care-l leagă în altă parte a temniței, pot ușor face mintea unui copil neexperimentat să creadă că se petrec scene groznice de violențe și de cazne; izbiturile ușilor grele, sughițurile și plînsetele isterice ale vecinilor criminali politici aduși de curînd în închisoare, toate acestea în unire cu aretarea din cînd în cînd a unui obraz necunoscut în ferestruța din ușa fie-cărei celule din închisorile rusești—~~toate acestea fac din noaptea cea dintăiu~~ petrecută în temniță un chin groznic pentru o fată tînără și-î lasă o amintire neștersă până la sfîrșitul vieței. Dar această tortură îe numai începutul celor ce are de suferit eroismul și stăpînirea de sine a celui închis.

Trece o zi, două, trec trei zile, zece zile, fără a-î da nici o veste, nici o lămurire pentru ce îe învinovățită. De două ori pe zi paznicul tăcut îî dă prin deschiderea cea în patru muchi aflătoare în ușă și afară de această întîmplare nu întrerupe nemică tăcerea și uniformitatea stărei îei. Nu are nici cărți nici material de scris, nu are cu ce să-și mai alunge gândurile triste și să se mai ogoaie, și în curînd ațîțarea nervoasă ajunge la culme, chinuită de temeri și de neștiință în privința soartei sale, precum și despre soarta celor pe cari-î îubește, nu poate face nemică alta de cît a se primbla în coace și în colo prin odaie până ce oboșește și apoi să se culce pe patul îngust al închisorei și să caute nîtarea în somn. În sfîrșit, după o săptămînă poate chiar după două după ce se presupune că prin singurătate și măhnire i s'a zdrobit

puterea de împotrivire, o ducea la cercetarea preventivă pe care o făcea fără marturi și fără apărătorii însuși Strielnicov. La începutul ascultărei îi spune că îl vinovată de grele abateri în privirea cutărui sau cutărui paragraf din lege, și că o amenință surgunirea pe un timp mai lung sau mai scurt în Siberia. Totuși le spune că față cu tinereța și cu lipsa lor de experiență, precum și din pricină că îl cu puțință să fi fost înduplecați a apuca pe cale greșită, se simte în drept să le spuie, că vor fi pe dată lăsați slobozi, dacă vor dovedi căința și dorința de a răspunde fără ocol la întrebările ce-î va pune. Dacă di'mpotrivă s'ar îndăretnici și prin aceasta s'ar areta nevrednicii de atîta milă, atunci ar fi de datoriea sa, ca membru al puterii executive, să întrebuițeze toată asprimea legei în privirea lor. Bietul copil știe foarte bine, că vorbele despre Siberia nu-s numai amenințări deșerte.

Făcînd parte din o familie de „nieblagonadejni“, a auzit adesea vorbindu-se de Mariea Prisiețka, care, fără să aibă 16 ani, a fost surgunită, pentru că nu vrea să-și vînză sora, și despre tinerii Ivicel, frați și surori în vîrstă de la 17 la 14 ani, cari în anul 1879 au fost areștați la Kiev și trimiși în Siberia, numai pentru că frații cei doi mai mari ai lor făceau parte din partida revoluționară și fuseseră împușcați pentru că se împotriviseră*)

Nu-î nici o minune, dacă o fată tînuară, dusă la deznădăjduire prin închisoarea celulară, o fată care nu cunoaște legile, nu are nici un apărătoriu nici sprijinul vre unui prieten, nu îl de mîerat dacă în asemenea moment critic sub înriurirea unei frici de

*) Ivan Maximovici Prisiețkii îera un proprietariu bogat în cercul Tenkov în gubernamentul Pultava. Supunerea lui cătră țar n'a fost pusă de nime la îndoială; dar toți copiii săi, trei fete și un fiu, au fost trimiși pentru feliurite deliecte politice în Siberia. Doi din aceștia la Semipalatinsk în centrul Asiei, a treia în temnița de la Kar, la izvoarele Amurului, și fiul se află până în timpul din urmă în satul Tunka aproape de liniea de graniță între Siberia și Mongolia. Am făcut cunoștință în timpul din urmă al călătoriei mele cu trei din ieî acolo unde se aflau și am cele mai bune amintiri despre dîșii. Ori unde ar fi surprins un călătoriu întîlnind oameni atît de dezvoltati așa cu bune maniere și așa de atrăgători.

moarte își pierde stăpînirea de sine și spune inchiuzitorului tot ce știe. O lasă slobodă, dar în prada muștrărilor de conștiință și a chinurilor părereii de reu, cînd vede că pe temeiul spuselor Ței au fost areștați oamenii la cari ține mai mult și trimișii în Siberia. Se întîmplă totu-și adesea că fata rămîne neînduplecată chiar după luni de închisoare și nu răspunde la întrebările ce i se pun, atunci administrația aleargă la mijloace și mai nemorale.

(Va urma)

Trad. St. V.

MARE DESCOPERIRE AGRICOLĂ

Hellriegel și Wilforth au făcut cercetări pentru a explica următorul fapt cunoscut din experiență.

Se știe din practică însușirea ce au plantele leguminoase ca trifoiul, cafeluța, mazerea etc. de a crește și a rodi în pământuri lipsite de îngrășări azotoase, numai dacă nu lipsesc alte materii trebuitoare pentru hrana tuturor plantelor. De asemenea se știe că toți cultivatorii îngrășă pământurile lipsite de materii azotate în gropind în Iel prin ajutorul plugului a doua recoltă de trifoiu sau de altă leguminoasă care putrezind face pământul în stare de-a da pentru câțiva ani recolte bogate în cereale. Căci se știe că aste din urmă, cerealele, nu pot rodi în pământuri lipsite de materii azotate. Feată de ce agricultorii practicii numesc plantele leguminoase plante ce dreg ogoarele.

Hellriegel și Wilforth au căutat să afe prin experiențe de unde feau leguminoasele azotul ce le trebuie și care mai apoi îngrășă și pământul.

leată cele patru ipoteze ce se făcuseră până acuma: 1) Se presupuse că leguminoasele au însușirea de-a asimilă de-a dreptul azotul din aier, cum absorb și acidul carbonic. Experiențele lu Boussingault, repetate și întărite de Lawes, Gibert și Pugh au dovedit această ipoteză de neîntemeiată și acuma nici un fiziolog luminat și de bună credință nu o mai poate apăra. Deci cătară să scape din bucluc admițind că leguminoasele prin frunzele lo

puternice și prin vegetația lor mai îndelungată au însușire de a asimila mai bine de cît graminele cîttimele micî de azot combinat (amoniac sau nitrat) aflătoare în atmosferă.

2) Se presupuse că leguminoasele înzestrate cu o rețea mare de rădăcini cari străbat departe în pămînt, ar fi putînd absorbi din păturile adînci combinațiuni azotate aflătoare acolo și până la cari nu pot străbate rădăcinele altor plante.

3) În sfîrșit, alții negînd că leguminoasele ar avea vre-o însușire deosebită de alte plante, în privința asimilării azotului, și se încearcă a explica înmulțirea materiilor azotate în pămînturile unde-au trăit leguminoasele, presupunînd că vieța acestor plante face să fie în pămînt unele combinațiuni azotate cu totul neatîrnate de aceste plante, dar că, deși leguminoasele nu produc materiile de acestea, dar le opresc de a se pierde.

Ast-feliu erau în anii din urmă părerile agronomilor și cei mai înțelepți se mîrgeneau a declăra că explicația fenomenului nu o cunosc încă.

Descoperirile lui L. Pasteur, arătînd rolul microbilor în lume, arătîndu-ne că sînt acte în legătură cu vieța într'o serie de fenomene cari până atunci se socoteau a fi acțiuni curat chimice, fizice sau mecanice, și ast-feliu au slujit de punct de plecare pentru experienți cari folosesc mai întăi agriculturii. Arătîndu-ne cum să nemicim cu desăvîrșire microbii din aer, din pămînt etc. sau cum să dezvoltăm în cutare mediu sau cutare microb, a întrodus în științele biologice o revoluție așa de mare ca descoperirea lui Lavoisier în privința alcătuirii aerului. Faptele descoperite de Hellriegel și Wilforth în privința hrănirii leguminoaselor arată adevărul aprecierii de mai sus în privința însemnătății descoperirilor lui Pasteur.

Hellriegel a început cercetări încă de la 1862 și după 25 de ani de experiențe felurite și repetate a izbutit să deslege această taină.

Principiele fundamentale ale experiențelor lui Hellriegel și Wilforth sînt următoarele :

1° Au cultivat în năsip curat, amestecat cu acid fosforic și potasă, dar când cu substanțe azotate, (nitrăt și amoniac), fiind fără, cereale (ovăs și orz) și leguminoase (cafeluță, trifoiu, mazere etc.) și apoi comparau rezultatele la amândouă familiile.

2° Au repetat aceleași culturi în pământ cu microbi și fără microbi.

3° Au făcut culturi în același felii de pământ, cu microbi, udate cu o cîțime mică de lîcid cîpătăt spălînd pământ natural priitoriu leguminoaselor sau nepriitoriu și a cultivat în iele graminee și leguminoase.

4° Au analizat cu mare îngrijire pămîntul și recoltele în feluritele cazuri, mai ales, pentru a stabili cît azot cuprîneau înainte și după culturi.

După sute de experiențe foarte riguroase, despre cari se dă samă în lucrarea acestor învățați a ajuns la următoarele încheeri:

Cerealele. În pămîntul lipsit de azot, hrana și dezvoltarea gramineelor, orzul și ovăsul, au dat pururea același rezultat și fiind erau microbi în pămînt și fiind nu. Bine înțeles dacă pămîntul țera de alt-feliu același. S'a mai dovedit că gramineele nu pot lua azot de la alte izvoare de cît din nitratele puse în pămînt.

Leguminoasele. Pentr'un pămînt lipsit de azot. *lipsit de microbi* în tot timpul experiențelor leguminoasele n'au putut trăi și rodi.

Nitratul adaos în pămînt a lucrat ca și asupra gramineelor plantele au trăit și au rodit și în iele n'a venit de aiurea azot de cît de la nitrăt. Dar în pămînt *nesterilizat*, adecă în care sînt microbi, leguminoasele cresc fără să aibă nevoie de nitrare și mai ales se desvoltă bine de cît puse la aier și dacă sînt udate cu apă distilată (1 până 2%) cu care s'a spălat, niște pămînt luat dintr'un ogor cu leguminoase. În acest caz s'a găsit în plante pururea mai mult azot de cît țera în semințe și în pămînt.

Această apă, preparată cum am spus, nu face nici un folos grîfului și altor cereale. Cercetările lui Hellriegel și Wilforth au aratat că apa în chestie aduce microbi ce se află în pămîntul în care cresc leguminoase și acești microbi se așază pe rădăcinele cele

maî subțirî ale leguminoaselor și absorb iele azotul din aier, iar leguminoasele îl iewau de la acești microbi. Imflăturile de cari vorbim sînt micî, rotunde sau sferice și se pot vedea cu ochii neînarmați, în lăuntru lor se află nenumărați microbi.

Decî iewată deslegată întrebarea cum se face că leguminoasele absorb azot, chiar cînd nu-î în pămînt, și fără a-l lua de-a dreptul din aier.

Azotul din atmosferă nu se fixază sub o formă în pămînt ci iewe fixat numai de microbi.

Iewată decî pentru ce leguminoasele nu pot trăi într'un sol căruia nu-î lipsește nicî o substanță alta de cît nitratele, dacă a fost acest sol maî întăiu mîntuit de microbi prin metodele aretate de pe L. Pasteur și iewată de ce tot în acela-și sol cresc și rodese foarte bine dacă se află microbiî în sol.

(Le Temps.)

S. G.